

WWW.UNILIB.RS

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

БЕОГРАДСКЕ ОПШТИНСКЕ НОВИНЕ

ЧАСОПИС ЗА КОМУНАЛНО-СОЦИЈАЛНИ, ПРИВРЕДНИ И КУЛТУРНИ ЖИВОТ БЕОГРАДА

Број 9
Година LVII

Редакциони одбор
Д-Р ЈОВАН РАДОНИЋ, Д-Р СТЕВАН ПОПОВИЋ, Д-Р ВЕЛИМИР
МИХАИЛОВИЋ, Д-Р ЖИВАН ЛУКИЋ и РАЈИЦА МАРИНКОВИЋ
Уредник
БУРО БАЊАЦ

Септембар
1939 године

САДРЖАЈ

Чланци и студије:

Рођендан Њ. В. Краља Петра II	501
Нова управа Београдске општине	505
Сто година законодавства о општинама — Д-р Ђура Ђуровић	512
Сиромаштина нашег града Београда (студија награђена на књижевном конкурс Градског поглаварства Београд) крај — Д-р Милош Ђ. Поповић	515
Како се изграђивао Београд — Први грађевински период од 1829—1867 (2) — Ђуро Бањац	527
Испитивање прошлости Београда — Д. Ј. Ранковић	538
Национална улога градова (VII) — Н.	541
Заштита од напада из ваздуха — В. М.	546
Прве међународне аутомобилске трке у Београду — Љубомир Вукадиновић	548

Разговори с београдским уметницима и књижевницима:

Слика Урош Предић — Звонимир Кулунџић	554

Прилози за историју Београда:

Одбранбено стање Београда и околине 1521 год. — Јован Максин	561

Друштвена хроника:

Прослава рођендана Њ. В. Краља у Београду	568
Прослава Краљевог рођендана у Савезу сокола	575
Институт Кнеза Павла за борбу противу рака	577

Привредна хроника:

Признање београдских привредника г. Влади Илићу	578

Правна хроника:

Одлуке Државног савета — Љубомир Ж. Јевтић	583

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Књижевне белешке:

- „Рад савеза градова“ Б. 585
 „Прилози за културну историју Црне Горе“ од Д-р Пере Шоћа — Живан Ранковић 585

Некролог:

- + Владимир Хајдук-Вељковић 586

Слика на корицама: „Сава“, уметнички рад вајара-академика г. Ђорђа Јовановића.

БЕОГРАДСКЕ ОПШТИНСКЕ НОВИНЕ

Излази једанпут месечно као часопис, и једанпут недељно као службени орган Градског поглаварства Београд.
Претплата: годишње 150—, полугодишње 80— динара. Поједини број 10— дин.
Цена огласа: Цела страна 800—, пола стране 500—, четврт стране 300— дин. Оглasi на корицама 50⁰/₁₀ скупљи.
 Чековни рачун код Поштанске штедионице бр. 54.300.
 Уредиштво и администрација: Книгиње Љубице 1/II — телефон 26-242.
 Уредник прима сваког радног дана од 9-13 часова. — Рукописи се не враћају.

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

БЕОГРАДСКЕ ОПШТИНСКЕ НОВИНЕ

Бр. 9

1939

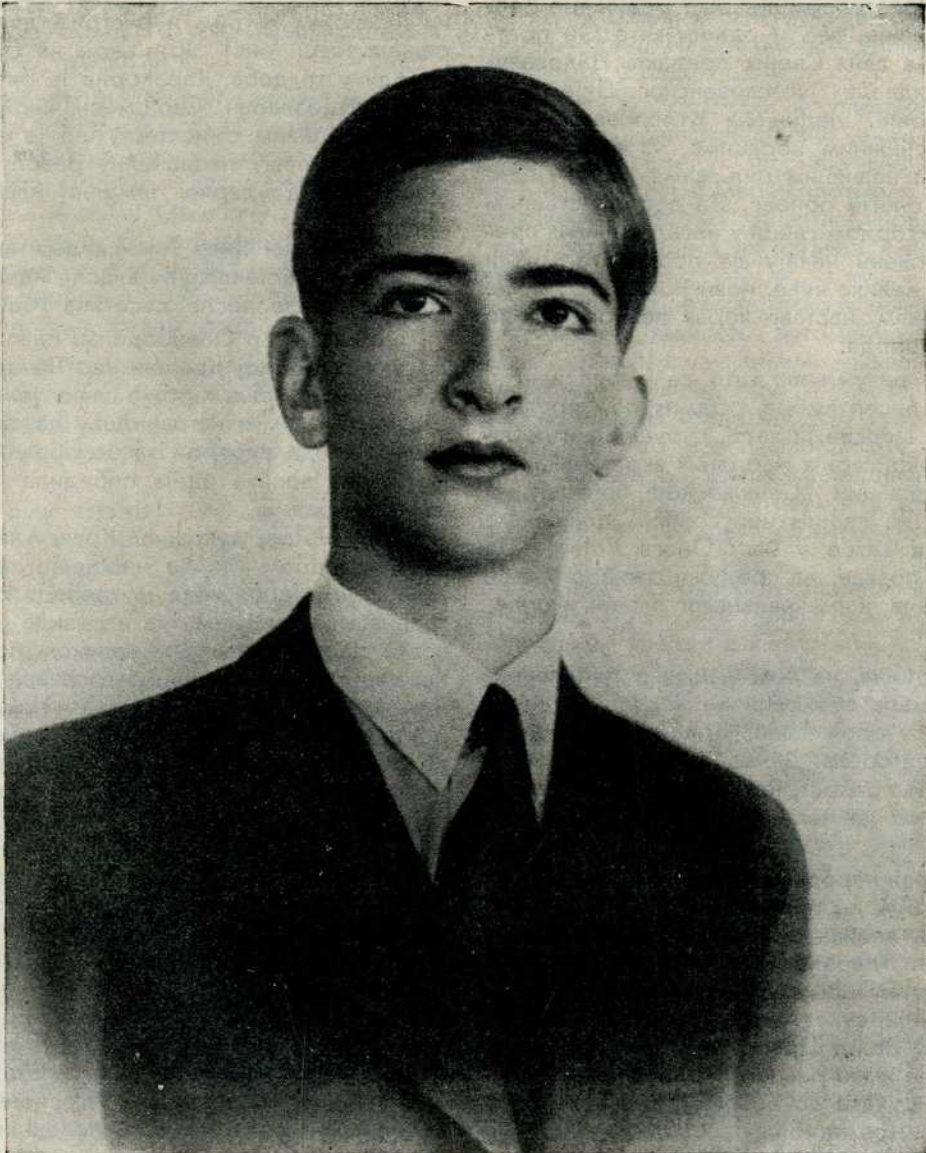
Чланци и студије

РОЂЕНДАН Њ. В. КРАЉА ПЕТРА II

Југословенски народ слави 6 септембра велики национални празник: рођендан Његовог Величанства Краља Петра II. Овај дан претставља за Југославију велики дан народног одушељења и опште привржености славној династији

Карађорђевића, вековном симболу ослободитељских стремљења и сјајном оличењу свих тековина јуначке Србије и младе Југославије.

На тај дан пре 16 година родио се првенац Витешког Краља Александра I Ујединитеља и Ње-

Њ. В. Краљ Петар II

ног Величанства Краљице Марије. Првенац, наш данашњи Краљ, добио је као наследник престола име Свога спавног деде Петра I Великог Ослободиоца. Крштњн је по обредима српске православне цркве, а само крштење беше симбол народног јединства, јер се вода за крстионицу донела из свих великих југословенских река. Кум је био Војвода од Јорка, данашњи Краљ Велике Британије, Његово Величанство Ђорђе VI.

Прва родитељска радост у Краљевском дому била је и изузетна радост целог југословенског народа, који воли свога Краља до обожавања и који у народној династији Карађорђевића гледа све своје добро — од поноса до обезбеђења будућности.

Југословенски народ после Марсељске трагедије није имао много радосних дана, али и међу тим радосним данима били су најсветлији дани прослава рођендана нашег Младог Краља.

За нашег Младог Краља не везује нас само радост првог Престолонаследника уједињене Краљевине Југославије, већ и радост што Он претставља оличење свих Својих предака. Надовезујући се на идеале југословенског Пијемонта предратне Србије, уједињени југословенски народ ишао је снажним корацима, у једном силном налету, ка највишим циљевима свога уједињења и своје опште обнове. Са достојанственим болом јунака и гордом свешћу несаломљивих прегалаца, Југословени чекају да поодрасте млади потомак једне велике куће, нови Вођ, да с Њиме, младим и свежим, наставе корак по корак дело народног препорода.

Зато је и разумљиво што се југословенски народ на дан 6 септембра, одмах по прослави 25-годишњице Церске победе, скрушено и побожно прибија око својих народних жртвеника, да се поклони славним Сенима које почивају на Опленцу и да на својим неосвојивим планинама запали свечане ватре у част Онога Који је од Бога и народа позван, да продужи оживотворење косовског идеала, кајмакчаланског завета и опленачког аманета.

Пре 16 година, на овај дан, сва југословенска срца закуцала су необично весело. Радосни догађај у Двору обожаваног Краља и победника био је и њихова срећа. Данас је тај дан још свечанији и још већа радост, јер су сви погледи упрти у Њега. Он има да настави славна дела Својих предака.

Сви крупнији народни успеси, од чувене Срећанске ноћи 1804 до прводецембарске вечери у Београду 1918, велика су дела славне династије Карађорђевића. Карађорђевић потомци створили су велику и моћну државу на Балкану и у Средњој Европи, чији су темељи ударени за време Првог устанка. Вожд Првог Устанка, горостасни Карађорђе, није имао равнoгa на великом простору од Плавог Дунава до Босфора. Он је изненадио све који му се приближише. И највиши царски изасланици и највеће војсковође. Сви су тада осетили да се јавио велики народни човек, каквих је мало у светској историји.

Потомци дива Карађорђа, са свима Његовим необичним врлинама и високим особинама, наставили његов пут и његово дело. Син Војда Карађорђа, Кнез Александар, са Својим министром Илијом Гарашанином, утврђује програм по коме би његова земља извршила народно уједињење. То је било 1844, оне исте године кад се на Петровдан родио Краљ Петар I Велики Ослободилац.

Гарашаниново „Начертаније“, први национално-политички југословенски програм, почиње овим речима: „Србија се мора и у том смотрењу у ред остали европских држава поставити, створивши један план за своју будућност или — такође — да састави себи једну домаћу политику, по које главним начелима треба Србија кроз више времена да се влада и све своје послове по њима поштено да управља.“

Син личи на оца. Историја нас учи да су Карађорђевићи имали све заједничке црте. Сви Карађорђевићи личили су један на другога и сваки је својим хитрим и бистрим духом давао изражаја баш оној црти која је била потребна народу у то доба. Карађорђе је био жив, бистар и револуционаран. Својом снажном личношћу и својим реалним смислом умео је он да спроведе нашу велику националну револуцију. Њом је велики Вожд ударио темеље нашој данашњој држави.

Његов син Кнез Александар наставио је његово дело, постављајући високе идеале и циљеве, који се заиста после десетина година остварују.

Краљ Петар Ослободилац оваплотио је свога деду у Босанској Крајини као Петар Мркоњић, а касније као Краљ Србије знао је својом изванредном снагом и истрајношћу да окупи све снаге свога народа у борби за ослобођење од туђина. И његова велика идеја победила је. Данас живимо слободни.

Син Петра Мркоњића Краљ Александар имао је пред собом такође необично тешке задатке. Живео је у доба када је требало стварати и изграђивати. И у Њему се изразила сва снага личности Карађорђевића у великом потхвату изграђивања снажне и моћне Југославије. И Он је као и његови претци знао да схвати прилике свога народа и одговори тим потребама на начин који обезбеђује његовом народу тај напредак и доводи до високог изражаја све оне снажне црте Карађорђевића, које су их одликовале кроз историју. Краљ Петар I Велики Ослободилац и Витешки Краљ Александар I Ујединитељ довршише највеће дело у народној историји: ослобођење и уједињење.

У овако створеној држави, од Јадрана до Тимока и од Марибора до Ђевђелије, југословенски народ обожава свога Краља и цео Краљевски дом. Увек је окупљен као један човек око свога Краља, првог и највећег чувара отаџбине.

Велики отац Младога југословенског Краља, под чијим су врховним заповеднишвом армије однеле највеће победе у историји нашег народа, а данас постале већ и узор за светску историју мудрог заповедника и храброг борца, учинио је

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.UNILIB.RS
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

витешки гест према своме Првенцу, кад је 6 септембра 1930 године везао Његов рођендан са славом народне војске, дајући пуковима прве југословенске заставе. Дан рођења Младог Краља Петра II постао је и дан највише славе. На тај дан чује се увек чврст корак југословенског војника, осећа се његово храбро срце и дивна оданост Краљу и Југославији.

Радост народа је велика, јер Млади Краљ веома личи на Свога Оца. И изразом лица и држањем и покретима потсећа Он на Витешког Краља Александра. Као и Његов Отац, има Он расну бистрину Карађорђевића, лако и брзо схватање ствари, живу моћ запажања и спонтано сналажење у догађајима.

Све дивне одлике Карађорђевића красе Младог Краља: бистар ум, оштар поглед, снажна воља, племенито срце и искрена љубав према Отаџбини. Зато сваке године 6 септембар претставља заиста дан народне славе и весеља. Ове године 6 септембар претставља двоструку радост за југословенски народ. 10 јуна, Краљ Петар II је положио испит зрелости.

Његово Вел. Краљ Петар II започео је средњу школу септембра месеца 1934 године у Енглеској. Неколико недеља касније морао је већ да прекине започете студије и да се због трагичне смрти Свога оца врати у Отаџбину. Већ 28 јуна 1935 године Млади Краљ положио је испите за други разред гимназије. Од тога доба Он је до јуна ове године необично брзо и с одличним успехом завршио осталих седам разреда гимназије.

Под нежним и мудрим старањем Своје узвишене Мајке, Њеног Вел. Краљице Марије, и Свога Стрица, Њ. Кр. Вис. Кнеза Намесника, Његово Величанство Краљ Петар II спремио се за испит зрелости.

Полагању овог испита — који претставља важан догађај у животу свакога младог човека, а посебно у животу једнога Краља, — присуствовали су Њено Величанство Краљица Марија, Његово Краљевско Височанство Кнез Намесник, Њено Краљевско Височанство Књегиња Олга, Краљевски Намесници г. г. др. Станковић и др. Перовић, гувернер Њ. В. Краља г. Живановић, професори, чланови цивилне и војне Краљевске куће и други великодостојници.

У току Својих студија, све до навршене 16-те године, Краљ Петар II живео је узорним животом доброга ђака, који је потпуно посвећен Својем васпитању. Његов дневни распоред рада, учења, забаве, спортског и друштвеног васпитања претставља један савршени програм одличног спремања за живот. Спартанско васпитање Младог Суверена надахнуто је неизмерном савесношћу и беспримерном љубављу једне велике Мајке, која је цео Свој живот, сва Своја старања уложила у подизање Своје деце.

Овом материнском старању морају да буду благодарни и Млади Владар и цео југословенски народ, што је досадашње васпитање будућег владоца 16 милиона људи засновано на широ-

ким модерним схватањима и савременим социјалним погледима.

Млади Краљ је за све време Својих средњошколских студија био у непосредном додиру са животом Својих школских другова, а преко њих и са животом целог народа. Доследна начелу Краља Ујединитеља да наследник мора да се васпитава и да ради као и сви остали ђаци Његове класе и да не сме ничим да буде изузет од општег школског програма, Краљица Марија, уз просвећену и пажљиву сарадњу Његовог Краљевског Височанства Кнеза Намесника учинила је све потребно да младост будућег југословенског Краља има свој корен у савременом европском и југословенском животу. Југословенски народ имао је недавно баш прилику да се радује што види свога Краља на дивним Милочерским и Бококорским плажама како свестрано улази у све манифестације народног живота и како живо учествује у свим оним пословима који могу да образују младог човека и да од њега начине један чврсти, трезвени и свесни карактер, који ће бити у стању да одговори својим великим и тешким задатцима у будућности.

Овај Свој спортски и спартански, другарски и прегалачки живот наставио је Млади Краљ ове године и на Бледу. Зар није дивљења достојно да један Млади Суверен, потомак једне од најславнијих европских династија, предузима смело планинарске излете на највеће и легендарне врхове Југославије?

Потпуни спортиста, лакоатлетичар, пливач, јахач, веслач, тенисер, аутомобилиста и смучар, Краљ Петар II са највећим уживањем, строгом спортском дисциплином и пуним разумевањем упражњава све гране спорта, дубоко уверен да се здрава душа може наћи само у здравом телу. Ради тога, Он је и одушевљени, извршни члан Сокола, и са Својим друговима редовно врши све соколске вежбе, које одговарају Његовом нараштају.

Праћен пажљиво изабраним кругом Својих вршњака, Краљ је у присном додиру са општим и народним животом. Са правом ђачком радошћу и невероватном духовитошћу снима Он са Својим друговима читаве филмове, који и по својој држини и по свом извођењу изазивају опште допадање и искрену радост свих оних који се упознају са тим филмовима. Позната је Краљева наклоност према техничким вештинама. Он је још у најранијој младости показао необичну способност за све проблеме механике, радиофоније, и уопште електричних апарата.

У Дворцу Милочару налазе се и сада модели разних машина и апарата које је Млади Краљ израдио за време Свог школовања. Ту се налази и једна парна машина са котлом, једна парна турбина за погон динамо, циркулациона пумпа, хидрофор, бор-машина, центрифуга и брус. Ту се може видети исто тако један диван модел модерног чамца, а онда модел једне подморнице која може сама да зарони под воду а затим једна практична машина за бутер и једна комплетна инсталација за парно грејање.

Краљ је исто тако страсан радиотелеграфиста и радиотелефониста. У Милочару се налази радиотелеграф који прима од јутра до мрака и по целу ноћ вести и извештаје из целог света. Краљ Петар радо прима и радиофонске извештаје и даје их преко Своје мале емисионе станице.

Наше доба је доба технике. И Млади Краљ се непрестано занима најновијим техничким изумима, а нарочито проналасцима у области аутомобилизма. Млади Краљ управља Сам Својим аутомобилом и Сам Га поправља ако Му се приликом вожње деси неки дефект у мотору. Са Својим шофером чак се договорио да Му на мотору прави по неки мањи дефект који би се показао у току вожње, да би Краљ имао прилике да се вежба у поправкама мотора. Као велики пријатељ аутомобилизма Његово Величанство Краљ Петар II примио се и највишег покровитељства за велике аутомобилске трке у Београду. Југословенски аутомобилисти и цела јавност правилно су оценили значај овог највишег покровитељства које значи да се за моторизацију наше земље не сме презати ни од каквих жртава и да треба правилно схватити њен велики значај.

Његово интересовање за технику је исто тако велико и у погледу осталих техничких изума, а нарочито у погледу оних техничких средстава који имају значај за националну безбедност. Искористивши Свој одмор на Јадрану Његово Величанство Краљ Петар II учествује на миноносцу „Марјан“ у вежбама постављања и извлачења мина. На Своје брзом моторном чамцу радо крстари дуж обале и упознаје наш лепо Јадран.

Ваздухопловство је за Њега одувек било необично привлачно. Сваке године искоришћује Свој одмор да посети аеродром и да се упозна са последњим типовима авиона. Све што има значаја за народни и национални живот Краља необично занима, и Он свим тим стварима поклања пуну пажњу, исто онако као што жели да упозна све крајеве наше земље, долине и реке, планине и море.

Све ове особине убедљиво указују на Његово озбиљни и прибрани карактер, на Његову уравнотежену нарав и на Његову изузетну способност да све ствари у потпуности и свестрано испитује. Његов критички дух показао се не само у праћењу рада механичких направа већ и у разговору са Својим друговима и професорима. Увек љубазан, насмејан и срдчан. Краљ је уздржљив и присебан у Својим судовима.

Има одлично памећење и брзо разумевање. Његов дивни дух у техничким комбинацијама зачуђује. Што се тиче познавања језика он је ту опет заиста изузетно надарен. Краљ говори енглески, француски, немачки и руски. Необично добро познаје историју и географију Југославије, историју Своје династије и све одлике народног језика.

По завршетку овогодишњег одмора, Краљ Петар наставиће Своје универзитетске студије и проучавања свих осталих наука које су Му потребне да употпуни Своје војничко, стратегијско и правно знање и да се општом универзитетском спремом припреми за Свој позив који ће преузети кроз две године.

Цео југословенски народ, сви још живи другови Краља Петра Великог Ослободиоца, ратни другови и сарадници Краља Александра Ујединитеља и вршњаци Младог Краља Петра II са побожним узбуђењем очекују велики дан, кад ће на престо Својих дедова ступити осамнаестогодишњи Суверен, у чијој досадашњој младости цео југословенски народ види чврсту залогу настављања славних традиција велике народне династије Карађорђевића. Југословенски народ са поуздањем гледа у своју светлу будућност. Спреман да Свога Краља помогне у свим Његовим настојањима за добро отаџбине и благодостање народа. Готов је да се заједно са својим Краљем жртвује за велике идеале ослобођења и уједињења, за које су пали милиони жртава.

И у тој великој оданости народа наш Млади и љубљени Краљ спрема се за Свој узвишени и необично тежак позив. Он је свестан да су све наде нашег народа управљене у Њега. И Млади Владар се озбиљно и смишљено припрема да по навршеном пунолетству пође путем Свога великог оца — путем славе, непоколебљиве правде и мудрог вођења народа — и у тешкоћама и у успесима.

Ношен таквим уверењима и надама југословенски народ, без разлике странака и сталежа, прославља Шести септембар као свој национални симбол, честита своје Краљу још један радостан дан више у Његовој радости која је сва посвећена дужности и раду и ликује свестан и горд што је свој и што је слободан, и што у своје Младоме Краљу види добар знак срећне будућности.

У Краљевском Двору, над којим се вије поносна југословенска застава, спрема се марљиво за Свој високи краљевски задатак Његово Величанство Краљ Петар II.

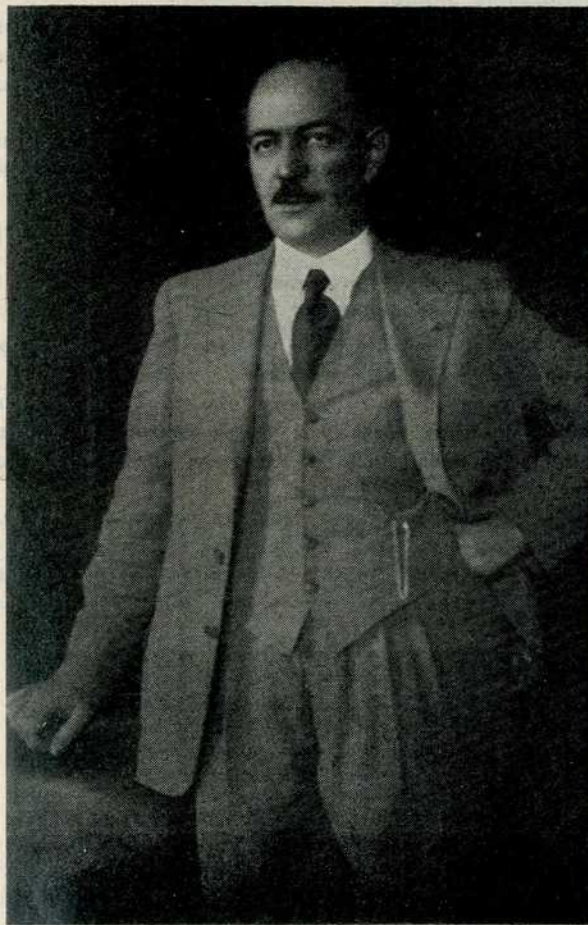
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.BE

НОВА УПРАВА БЕОГРАДСКЕ ОПШТИНЕ

За новог претседника Општине града Београда постављен је г. Војин Ђуричић, Министар на расположењу

У име Њ. В. Краља, указом Краљевских Намесника III Бр. 29177 од 13 септембра 1939, а на предлог Министра унутрашњих дела, разрешен је дужности Претседник Општине града Београда г. Влада Илић, по молби, а за Претседника Општине града Београда постављен је г. Војин Ђуричић, Министар на расположењу.

Г. ВОЈИН ЂУРИЧИЋ,
претседник Београдске општине

Решењем Министра унутрашњих послова К. Бр. 153/39 од истог датума разрешено је дужности дотадашње Градско веће, а за нове градске већнике постављени су г. г.:

1. — Радонић Д-р Јован, академик-проф. Универзитета.
2. — Рајаковић Милоје, мин. на расположењу.
3. — Јевремовић Миливоје, апотекар.
4. — Бајаловић Ђура, архитекта.
5. — Бесарић Стеван, инжењер.
6. — Благојевић С. Никола, стакларски трговац.

7. — Богдановић Димитрије, бродовласник
8. — Богдановић Никодије, претседник Удруж. резервних официра.
9. — Богдановић Радослав, адвокат.
10. — Бошковић Бошко, директор гимн. у пенз.
11. — Вељковић Душан, трговац.
12. — Виторовић Крсман, дир. банке „Златибор”.
13. — Вукашиновић Божидар, адвокат.
14. — Вуксановић Гргур, инж. в. чин. Дир. железн.
15. — Вукчевић Д-р Богдан, лекар Општ. држ. болнице.
16. — Вулетић Марко, трговац.
17. — Генић Таса, столар.
18. — Граовац Милан, саветник Управ. мон. у пензији.
19. — Дедић Д-р Стојан, лекар.
20. — Демајо Мориц, адвокат.
21. — Дешић С. Јован, помоћник Управника државне штампарије.
22. — Ђорђевић П. Драгослав, адвокат.
23. — Ђорђевић Никола, банкар.
24. — Живановић Д-р Слободан, адвокат.
25. — Живковић Живојин, кобасичар.
26. — Јаролимек Александар, фабрикант.
27. — Јелисавчић Благоје, управитељ осн. школе.
28. — Јовановић Драгомир, проф. Универзитета.
29. — Каракашевић Милош, апотекар.
30. — Катић Д-р Данило, помоћник мин. у пензији.
31. — Кнежевић Васа, индустријалац.
32. — Костић Лазар, инжењер.
33. — Лукић Д-р Живан, адвокат.
34. — Маринковић Рајица, професор.
35. — Марковић П. Васа, генерални директор железница у пензији.
36. — Марковић Влада, јорганџија.
37. — Марковић Марко, рентијер.
38. — Марковић Д-р Петар, адвокат.
39. — Матић Илија, директор банке.
40. — Матић Обрад, адвокат.
41. — Милошевић Драгољуб, абација.
42. — Милутиновић Стеван, дрогериста.
43. — Миодраговић Милан, инжењер.
44. — Михаиловић Д-р Велимир, лекар.
45. — Мишковић Милан, апотекар.
46. — Наумовић Д-р Никола, лекар.
47. — Недељковић Бранко, инжењер.
48. — Недић Бошко, претседник Инвалид. удружења.
49. — Павловић Александар, колектор.
50. — Петровић Јован, индустријалац.
51. — Петровић Коста, поседник.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

52. — Петровић Д-р Слободан, хидротехн. инжењер.
53. — Поповић Димитрије, месар.
54. — Поповић Душан, извозник.
55. — Поповић Милош, индустријалац.
56. — Поповић Д-р Мита, лекар.
57. — Поповић Д-р Стеван, секретар Индустр. коморе.
58. — Радосављевић Радомир, бравар.
59. — Ристић Аца, кафеџија.
60. — Саватијевић Константин, адвокат.
61. — Симовић Д-р Милош, лекар.
62. — Солдатовић Јеврем, трговац.
63. — Спасовић Радомир, пекар.
64. — Станковић Петар, инжењер.
65. — Стојанкић Борислав, трговац.
66. — Стојановић Никола, адвокат.
67. — Тодорић Д. Стеван, управник монопола у пензији.
68. — Тодоровић Радомир, архитекта.
69. — Херман Јосиф, грађевинар.
70. — Шерер Филип, земљорадник.
71. — Шиђански Власта, инжењер.
72. — Шустер Антон, лимар.

Градски већници г. г. Бошковић Бошко, директор гимназије у пензији, и д-р Катић Данило, помоћник министра у пензији, поднели су оставке на већничке положаје одмах после објаве решења о постављењу и оставке су им уважене.

Г. д-р Дедић Стојан, лекар, поднео је оставку на већнички положај после положене заклетве.

Полагање заклетве и увођење у дужност новог Претседника и новог Градског већа извршено је на VIII редовној седници Градског већа Општине града Београда, одржаној 15 септембра 1939 године у 18 часова.

Интересовање грађанства за ову седницу било је врло велико. Галерије су биле препуне грађана и градских чиновника.

Дотадашњи претседник г. Влада Илић отворио је седницу и прочитао Указ о разрешењу досадашњег претседника и о постављању новог. Деловођа г. Божа Павловић прочитао је решење г. Министра унутрашњих послова о разрешењу досадашњег Градског већа и постављању новог.

Претседник г. Војин Ђуричић и сви присутни градски већници положили су, пред свештеницима своје вероисповести, прописану заклетву.

О полагању заклетве састављен је записник, који су потписали Претседник г. Војин Ђуричић и сви присутни градски већници.

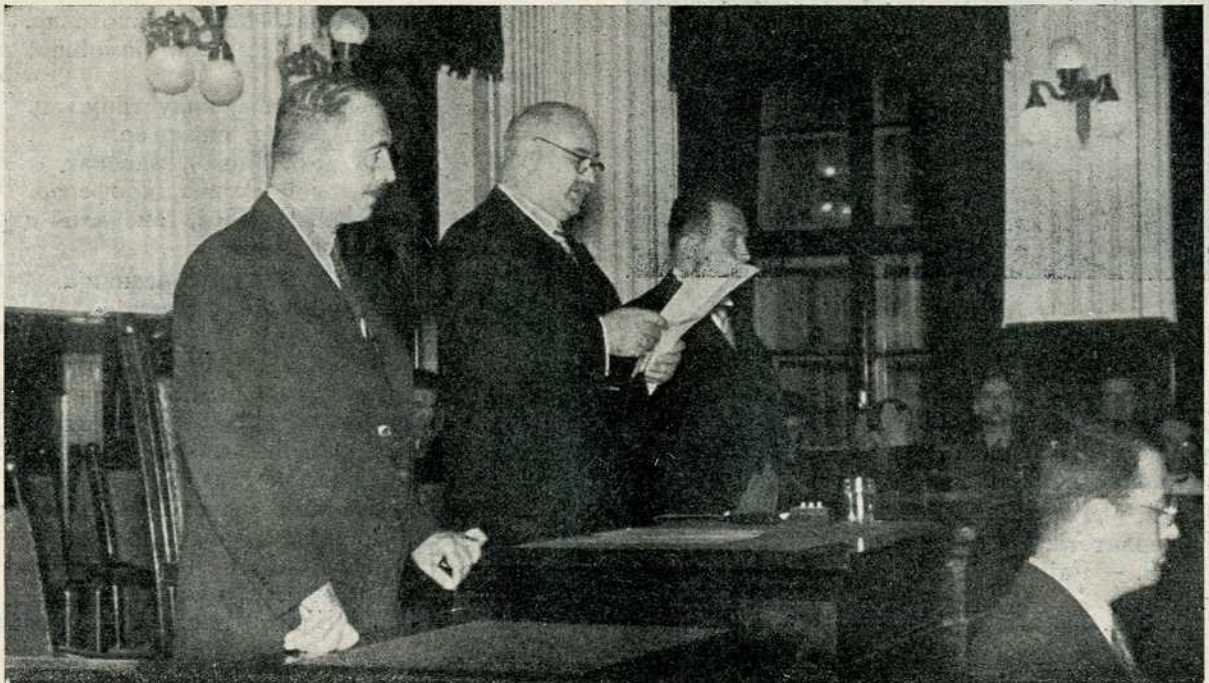
Г. Влада Илић одржао је затим овај говор:

„Господине Претседниче,
Господо већници.

Данас смо се састали у нашој већници да предамо дужност новој општинској управи.

Четири и по године ми смо се старали да по најбољем своме убеђењу и умењу управљамо општинским пословима, како би напредак нашега Београда био што бржи и што бољи.

Колико смо у томе успевали оставићемо да суде Београђани али нека ми је ипак дозвољено, да се данас у мислима пренесемо на исту овакву седницу од 10 јануара 1935 године, на којој смо примами

Претседник г. Влада Илић чита указ о постављењу г. Војина Ђуричића за претседника Београдске општине

од мене тражен програм рада нове
исам изнео. Рекао сам да би то
већ да се морамо прво упознати
ањем у коме се налазе разгранати
бројна предузећа Општине, па ће-

мо према томе поставити програм и приступити ре-
шењу.

Тако смо и радили. Чим смо поставили главне
проблеме ми смо својски прилегли на послове да их
решимо на добро Београда. Ја никада нећу забор-

Нови претседник г. Војин Ђуричић говори после пријема дужности

Претседник г. Војин Ђуричић полаже заклетву

вити ону вољу и онај елан са којима су се бацили на посао већници, који су са мном ушли у општинску управу. До дубоко у ноћ разни одбори држали су неуморно своје седнице, решавајући један по један проблем Београда.

Са таквим већницима било је задовољство радити. Ја сам то задовољство имао за све време.

Ми смо, господо, одмах приступили сређивању општинских финансија. Оне су брзо сређене, поверење је позраћено и предуслови за велике подухвате створени.

Један по један од постављених проблема добијао је своје решење. Трошарина је реформисана у знаку снижења или укидања ставова, на артикле који су потребни широким масама грађанства. Цена струје је смањена, разне таксе су исто тако снижене па ипак приходи су били бољи, јер је служба боље функционисала. Ми смо се старали да живот и најсиромашнијем грађанину буде сношљивији.

Београд је добио свој Сајам, Прихватилиште, Дом за незбринуту децу, болницу, поликлинике, диспанзере, школе итд. итд.

Наш програм био је рад. Ми смо то могли постићи благодарјећи Највишем поверењу и мени је задовољство да и овде истакнем вишеку пажњу и потстрек, који нам је у свакој прилици указивао Његово Краљевско Височанство Кнез Намесник Павле. Тој пажњи дугујемо највећу захвалност. Исто тако морам да истакнем да смо у решавању крупнијих проблема наилазили на разумевање и код тадашњих Краљевских влада.

Ја лично морам да и овом приликом захвалим свима већницима, вама, који сте овде, као и они-

ма који то више нису. Рад свих већника био је пожртвован и општински послови обављани су са љубављу, с којом се свој лични посао обавља.

Господо, ја сам дужан да у овом моменту одам нарочиту захвалност особљу Општине града Београда, које је било носилац наших идеја и извршилац наших планова. Општинско особље није жалело труда да се општинске службе подигну на завидан ниво, да се општински послови свршавају рационално и брзо, да се општински интереси чувају као своји сопствени и да углед општинског чиновника заузме достојну висину. У колико је било успеха у нашем раду, ми га делимо са тим нашим вредним сарадницима. Моја је жеља, да они и новој општинској управи пруже исту драгоцену сарадњу.

Господине Претседниче,

Радујем се што дужност предајем Вама, јер сте Ви и на положајима које сте до сада заузимали, показали пуно љубави и разумевања за потребе нашега Београда.

Мени је пријатно што Ви долазите на чело престоничке Општине, јер сам уверен, да ћете Ви са пуно достојанства заступати интересе Београђана у вршењу претседничке дужности. Ја Вам од срца желим пуно успеха у раду за добро нашега Београда.

Ја Вас молим, господо, да се на растајку са вама сетимо Првога грађанина Београда и да одушевљено узвикнемо:

Живео Његово Величанство Краљ Петар II!

Живео Његово Краљевско Височанство Кнез Намесник Павле и цео Краљевски Дом!

Живео Београд!"

Чови градски већници полажу заклетву

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Крај говора г. Илића поздрављен је усклицима и аплаузом.

Г. Илић је затим уступио претседничко место г. Војину Ђуричићу, који је одржао овај говор:

„Господине Претседниче,
Господо већници,

На првом месту да се одужим савести што ћу, преузимајући нови положај, изразити у име своје, а верујем и у име нових већника, најтоплију захвалност Господину Претседнику, његовим сарадницима и чиновницима на сјајним резултатима које су постигли у току овог кратког периода од четири и по године.

После лутања којим су били праћени први поратни напори, Београд је најзад с тим људима нашао прави пут. И полазећи тим правим путем, он је у исто време трасирао пут и онима који после њих долазе.

Због тога, господо, не износећи никакав програм, него продужавајући са традицијом која је била заснована изјавом г. Владе Илића у време када је примао дужност, да наш једини програм јесте рад,

часна служба своје народу и престоници нашега народа, ја мислим да можемо сви заједно преузети обавезу према Београду и према Држави, да ћемо наставити у томе правцу истим путем какав је већ програмом наших непосредних претходника заснован. Јер већ и оно што је почето и што има да се доврши претставља само по себи огроман програм, па то треба прво завршити.

У времену када преузимамо ову тешку и одговорну дужност, наша земља је узбуђена, као и цела Европа, догађајима који се одигравају на међународном плану. У толико ће, верујем, и наш задатак бити више диференциран, и наш програм нормалног и мирног развика има да буде попуњен бригом и радом које служба овој другој врсти послова намеће.

Завршавам тиме што још једном најтоплије и најсрдачније захваљујем господи градским већницима и чиновницима, а у првом реду мом уваженом пријатељу и претходнику господину Влади Илићу.”

Говор Претседника г. Војина Ђуричића поздрављен је усклицима и дуготрајним аплаузом.

Седница је закључена у 18 и 30 часова.

Први радови нове Општинске управе

После упознавања са најважнијим општинским проблемима претседник г. Војин Ђуричић у једном експозеу пред општинским већем, у коме је образлагао потребу закључења инвестиционог зајма у износу од 250 милиона динара, изложио је и своје гледиште на поједина питања која чекају своја решења, а која су у зависности од овога зајма. Говор г. Ђуричића није имао карактер излагања једног општег програма рада, већ се ограничио на оне проблеме чије је решавање условљено зајмом; доносимо у главним линијама излагања г. Претседника по овим питањима.

На првом месту нови зајам треба да послужи исплати извршених експроприација, као и оних које тек треба да се изврше. За већ извршене експроприације Општини је потребан 41 милион динара, преко оних кредита којима Општина сада располаже. На исплате тих експроприација грађани београдски нестрпљиво чекају, јер су то обавезе општинске.

Ако се, даље, посматра како су уређене главне комуникационе артерије, видеће се да ни саобраћај ни будући развој Београда ни су задовољени и да се намеће потреба да извесне саобраћајне артерије буду одмах проширене и уређене путем нових експроприација. Ради тога потребно је да се цифра садашњег задужења општине за експроприације, у износу од 41 милион динара, повећа на 90 милиона, да би се са тих нових 49 милиона динара могле извршити експроприације у улицама чије је проширење у пројекту.

Међу такве улице спада, например, Булевар Кнеза Павла. Он је у своје доњем делу проширен, а сужава се онде где треба да избије у центар града, код Народног позоришта. Даље у тај број улица долази Васина, у којој је први хотел Београда, у којој је Берза, Државна хипотекарна банка, Универзитет и Народни универзитет.

Г. г. Војин Ђуричић и Влада Илић у Дечјем прихватилишту

За проширење долазе у обзир још Дечанска улица, која треба да буде главно олакшање за саобраћај на Теразијама. Затим, Његошева улица, улица Цара Николе II, Булевар Франше Депереа, који ће имати нарочити значај у будућој саобраћајној политици Београда.

Друго важно питање, по коме је неопходно потребно да се донесе хитна одлука јесте питање гробља. Ради његовог решења потребна је такође велика сума новаца.

Г. г. Војин Ђуричић и Влада Илић у дворишту Градске болнице

Смртност је у Београду веома велика и број смртних случајева износи годишње 3.500. Чак кад се тај број и не би повећавао, а он се мора повећати са порастом становништва Београда, наше „Ново гробље” већ је готово пуно и за 2—3 године биће немогуће вршити сахране на њему. Најновије београдско гробље треба према генералном плану да се налази у Маринковој шуми. Општина тамо има десетину хектара свога земљишта, али је потребно откупити приватна земљишта, тако да укупна површина буде око 80 хектара. Тај терен треба уредити, треба изградити приступне путеве, опасати терен појасом зеленила у површини од 25 хектара, пошумити, паркирати, направити улице и друге инсталације, као што су мртвачница, капела, итд.

За саму куповину земљишта потребно је обезбедити око 22—25 милиона динара.

Проблеми београдског водовода довољно су третирани, тако да скоро сваки Београђанин зна његове потребе. Наш водовод, чији капацитет данас једва достиже око 50 хиљада куб. метара воде дневно, треба да буде појачан на 70 хиљада куб. метара воде, да би била задовољена потреба за две до три године унапред, после чега ће се морати поставити посао. Јер, као што је рекао г. Ђуричић, пораст становништва Београда је мар-

кантна појава. У недостатку пописа, који би дао приближне податке, долази се индиректном методом до закључка да Београд данас са Панчевом има око 420 хиљада становника, од којих 400 хиљада у самом Београду. То наводи на закључак да је приближни темпо пораста око 5% годишње. Према томе, већ око 1945 године Београд би требало да има до 550 хиљада становника. Природно је да ће Београд у то време имати далеко друкчији значај, да ће саобраћај у њему у то време друкчије да изгледа, па ће се, природно, морати радити и на даљем проширењу водовода, поред онога што се на основу овог зајма треба да спроведе.

На једној од ранијих седница, рекао је даље г. Ђуричић, Градско веће је одобрило кредит од 7 милиона динара за набавку аутобуса. Том приликом нису споменути тролбуси, који ће се такође набавити. То превозно средство веома је корисно, незагађује ваздух и не користи бензин који је туђег порекла и за који се морају плаћати девизе, које су у данашње време тако ретке и драгоцене. Из садашњег зајма имала би се извршити набавка нових трамвајских кола. Број трамвајских кола је недовољан, она су неудобна, недовољно практична, а многа се налазе у врло рђавом стању. Постоји намера да се поручи 12 нових трамвајских кола.

Г. г. Војин Ђуричић и Влада Илић разгледају општинске радничке станове

Са проширењем вознога парка мора се помишљати и на изградњу гараже. Ни данас није могуће сва возила сместити у гаражи, већ се многа од њих налазе под ведрим небом. Потребно је изградити гараже у којима ће сва возила моћи бити смештена, у којима ће бити довољно простора за њихово редовно прегледање и оправљање. Изградња гараже стајала би 8,5 милиона динара.

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

www.unilil Од осталих потреба које би се имале задовољити из овога зајма треба навести проширење постојеће болнице, подизања нових болничких зграда и комплетирање основних школа. Према садашњем попису потребно је изградити још 10 удобних основних школа, да би се могла нормално обављати настава.

Развој потрошње електричне енергије исто тако захтева да се што пре набави потребан материјал и изврше радови како се не би довело у питање уредно одржавање и снабдевање града потребном количином електричне енергије. Поред овога потребно је да се што пре изграде разводне ваздушне и подземне линије са трансформаторским потаницама, да се изврши пребацивање далековода „Авала“ на 15 KV и далековода потанице „Москва“ — „Беле воде“ — „Електро-макиш“ на 60 KV, да се изврши електрификација села испод Авале и да се набаве електрична бројила као и све потребно у вези са оспособљењем електричне мреже.

Као један од врло значајних послова који мора бити предмет скорог проучавања г. Ђуричић је истакао питање подземног саобраћаја. Време је, рекао је он да се о томе мисли. Ако би се ускоро успело да приступа изградњи подземне железнице, ми би имали склоништа првога реда, која ће бити боља од оних која данас стварамо. Оно што се данас ствара јесте провизориум; даске и греде ће иструети и то ће морати да се уклања из паркова. Поред тога, при већој густини насељености саобраћај неће моћи да се обавља само на земљи, већ ће се морати уредити саобраћај и под земљом. Ти подземни објекти служиће једновремено као склоништа и пружиће могућности грађанству да има куда да се склони, кад настану тешки дани.

Г. Ђуричић опширно је пред градским већем изложио начин на који би се извршила ова финансијска операција. Можда ће неко, рекао је он, бити импресиониран износом зајма, па ће се запитати на који начин Општина београдска може исти да закључи. Међутим, треба одмах нагласити да се не предвиђа узимање целокупног износа зајма на једном месту. Исто тако није потребно да се одмах добије целокупна сума, јер ће утрошак зајма бити распоређен сукцесивно, према напредовању појединих радова. Како је на другој страни кредитна пијаца прилично дезорганизована, овај се посао практично не може извршити у једној кредитној операцији. Зато се, после детаљних студија, дошло на идеју, да се задужење изврши у више операција; да се зајам једним делом, колико се може, закључи код Уреда за осигурање радника и код Пензионског завода. Ти се кредити могу добити на 30 до 40 година и они ће оптеретити целу једну генерацију. Други део зајма узео би се код приватних новчаних и државних завода,

док би се трећи део покушао да пласира путем слободне емисије.

Оваква једна емисија била би новост у нашим комуналним финансијама, у кредитној политици наших комуналних тела. До сада се то није практиковало из више разлога, а главни је тај што не постоји таква правна норма, која би изједначила комуналне обвезнице са државним обвезницама, и која би дала и њима оне исте привилегије на основу којих држава може да врши своје емисије. Тако те комуналне обвезнице треба да буду, као и државне, ослобођене свих дажбина. Приход од њих треба такође да буде ослобођен државних дажбина, оне треба да могу да служе као кауција у номиналној својој вредности; да се могу набављати за пензионе заводе и резервне фондове и да имају извесне друге одлике, да би публика могла да их третира као државне папире.

Задовољењем горњих потреба створили би се не само бољи услови за удобан и хигијенски живот у граду, унапредио саобраћај и створили извесни објекти од трајне вредности а који би осигурали даљи напредак и будућност Београда већ би се извршењем горе поменутих радова, добро деловало и у социјалном погледу пошто би у овим радовима нашао запослење један велики број незапослених.

Укопно дуговање Општине по дугорочним и краткорочним зајмовима износи 554,3 милиона динара док је њен буџет прихода у сталном порасту и данас износи 372,6 милиона динара, заједно са буџетима фондова општинска покретна и непокретна имовина, према завршеном рачуну за 1937/38 годину износи динара 3,156.358.000.— данас она претставља сигурно већу вредност.

При овоме треба имати у виду да ће се дуговање Општине, по до сада закљученим зајмовима, од износа 554,3 милиона динара смањити само до конца 1944/45 буџетске године на износ од свега 370,2 милиона динара тако, да би висина дуговања Општине, ако сада закључи један већи зајам била иста као и данас.

Као што се види из овога односа дуговања с једне и општинске имовине и њених прихода с друге стране, Општина се налази у доста повољној финансијској ситуацији тако да је постала тражен и нарочито цењен клијент.

Утрошак ових средстава за задовољење потреба саобраћаја, осветљења, гробља и водовода директно би утицао на појачање буџетских прихода из ових извора тако, да би се инвестирано убрзо амортизовало док би други део средстава која би се инвестирала директно утицао на приходе; прошириле би се и исправиле улице и тако естетски подигао град.

Сто година законодавства о општинама*

Општинска организација у Србији датира од Закона о устројству општина који је донесен 13 јула 1839 године. Пре тога закона општине нису постојале као правне установе. На њих се почело мислити тек онда када је у Србији дорастао нараштај који више није хтео да трпи самовољу Кнеза Милоша и апсолутну правну несигурност која је произилазила из те самовоље. Србију је, најзад, требало организовати на тај начин, што би се Кнез ограничио Уставом а приватни живот обезбедио законом. И, разумљиво, чим се приступило, у духу новог схватања, организовању државе, морало се доћи на идеју о најмањој управној јединици, дакле о општини. Сретенски устав, у своме другом члану, прописује да се Србија дели на окружја, окружја на срезове, а срезови на општине. Као основна управна јединица општина је поменута и у Уставу од 1838 године, са том разликом што се сада самим Уставом ствара, у свакој општини, суд, коме је прецизирана надлежност. Законом од 13 јула 1839, који је идуће године допуњен „уредбом о избирању кметова, њиховој плати и дужностима“, општина је постала правна личност са својим властитим органима.

У Београду, који једино спада у општине прве класе, и осталим варошима, које долазе у општине друге класе, општински органи су примирителни суд и „општинари“, подразумевајући под овим изразом општински одбор. Сеоске општине, које долазе у трећу класу, имају само примирителни суд, но кад се буде радило о разрезивању данка и приреза, закон наређује сазивање „по досадашњем обичају потребно число кућни старешина“. Општинске органе бира Општина, дакле нека врста збора. О начину избора „општинара“ не говори се ништа ни у закону ни у уредби. Ова, међутим, прописује за кметове да се њихов избор врши у присуству среског начелника и по његовим упутствима. Никакав ценз није предвиђен ни за вароши ни за села. Ни у закону ни у уредби ништа се не говори колико траје мандат кметовима и општинарима. Једном изабрани они су, у погледу трајања мандата, у главном зависни од државне власти, среског и окружног начелника.

Примирителни суд састоји се из главног кмета, као претседника, и два помоћника, као чланова суда. У Београду, на челу примирителног суда налази се Управник вароши Београда, а општинска управа носи званично име „Управитељство вароши Београда“.

По закону од 1839 примирителни суд обавља у главном државне послове, и то судске и полициске. У првом случају, он стоји под Окружним судом, у другом случају, под среским начелником. Његова улога у самоуправном животу је непрецизирана у закону. Обзиром на околност да одбор, т.ј. скуп општинара, нема свој апарат који би извршавао његове одлуке, примирителни суд је, у неку руку, *via facti*, извршни орган општинске самоуправе.

Самоуправни послови у општини стављени су у дужност одбору. У Београду, „општинара“ има 32, а у другим варошима њихов број је фиксиран од 8 до 16, према величини вароши.

Што се тиче њихове надлежности, закон одређује да ће се „дјела која се цјеле општине, њене ползе или штете тицало буду, свагда са сагласијем општине, у лицу општинара предузимати и окончавати“. Ту долазе плате чиновника и служитеља, смањивање или повећање броја чиновника, набавке, продаје, подизање зграда, издавање под закуп општинских добара, „определеније издатака новца из општинске касе, прегледање данка, приреза, и томе подобно“.

Како ће „општинари“ доносити одлуке по свим овим пословима, кад су те одлуке извршне, чијем надзору подлеже, закон ништа не каже. У њему нема ни речи о општинским финансијама нити о општинском буџету. Њему је био циљ, не да организује општинску самоуправу, већ да организује примирителни суд за отправљање државних послова из области судства и полиције. Тако непотпун у сваком погледу, закон од 1839 остао је на снази пуних 26 година.

Његови резултати нису ни из далека били на висини. Један одличан познавалац тога доба тврди, да „Обштине нису показале скоро никаквог напретка; нису подигле ни једну грану народне привреде; биле су немарне у одбрани општинске шуме и земље, неуредне у рачунима итд.“

Нови закон о општинама, за којим се осећала велика потреба, донесен је, после темелне студије, 1866. Овим законом ударене су основе на којима се доцније развијала ор-

* Предавање одржано на Краткоталасној радио станици 24 септембра 1939 године поводом стогодишњице првог Закона о општинама у обновљеној Србији.

ганизација наших општина. повијајући се пре-
 политичким приликама које су владале. Кад се осећао више дах слободе, обраћала се већа пажња на самосталност општинских органа; кад би наступио режим супротног схватања, ограничавана је општинска самоуправа и њени органи стављени у зависнији положај од државне власти. Закон од 1866 допуњаван је у више махова до 1889, када је донесен нов закон о општинама у духу демократских принципа усвојених у Уставу од 1888. Али чим је извршен државни удар 1894, враћен је поново у живот стари закон, који је измењен и допуњен 1898. После Устава од 1901 донесен је, већ идуће године, нов закон о општинама, али је и он, по уобичајеној пракси последњег Обреновића, једном укинут да поново буде уведен у живот после промене на престолу 1903. И пре и после рата овај закон је у више махова мењан и допуњаван. Његов систем општинске организације замењен је, најзад, у колико се тиче сеоских општина, 1933 године, а у колико се тиче градских општина, 1934.

У главном, до ове последње реформе, остала је основа коју је поставио закон о општинама од 1866 године. По томе закону општина је добила своја три органа, општински суд, општински одбор и општински збор. У надлежност збора увек је спадао избор чланова одбора. Само у доба личних режима, у колико општински органи нису постављани, избор је био под контролом власти; после династичке промене 1903, кад је победило слободарско схватање, природно, јавно гласање уступило је место тајном. Поред своје изборне функције, збор је имао, некад мање некад више, и право да решава о најкрупнијим самоуправним пословима, као што су, на пример, одређивање висине приреза, решавање о отуђењу непокретних добара преко извесне вредности и томе слично. Што се тиче општинског одбора, у његову надлежност спадао је гро послова из самоуправног делокруга. Закон више не оставља сумњу о томе шта одбор решава, како доноси одлуке и ко те одлуке извршава. После 1903, у већим варошима, нарочито у Београду, одборске су седнице служиле за поприште интересантних политичких борби. Дискусије у одбору често су прелазиле значај чисто локалних послова. Политички људи користили су трибину општинског одбора да заступају начела своје партије, и кроз ту призму приказују успех или неуспех општинског суда и његове већине у одбору.

По закону од 1866 године општински суд бирао је одбор, у варошима, а у селима су избор суда обављали нарочито изабрани повереници. Од 1903 године, суд и одбор бира збор. Функције суда су двојачке: он обавља послове које је држава пренела на општину, дакле судске и полицијске; он извршава закључке општинског одбора и доноси одлуке

из самоуправног делокруга, у колико су му ти послови законом стављени у дужност. И ако под контролом одбора, он је у ствари главни фактор у организацији општина; он ставља у покрет и одбор и збор и спроводи политику коју заступа у вођењу општинских послова. Његове су иницијативе у толико плодније у колико на место претседника општине долазе људи ширих замаха и веће личне вредности.

Реформом која је спроведена 1933 и 1934 године, организације наших општина постављене су на сасвим нову основу. Карактеристика овог система састоји се у томе, што он одваја сеоске од градских општина, и за сваку од ове две групе доноси посебан закон. Разумљиво је што се законом о градским општинама хтела дати шира могућност и веће поље рада општинским органима, с обзиром на диференцираност колективних потреба у градовима, као и већи имплус њиховог и привредног и културног и социјалног живота у опште.

Градска општина има два органа, претседника градске општине и градско веће.

Градско веће је одлучујући орган. Број његових чланова утврђује се према броју становника у граду. Две трећине градског већа бира изборно тело а једну трећину поставља управна власт. Са постављеним већницима хтело се дати више стручности одлучујућем органу у градској организацији.

Претседник општине је извршни орган градске самоуправе. Он се бира заједно са градским већницима, но тако да бирач зна унапред ко је кандидат за претседника општине, пошто се његово име налази на челу кандидатске листе.

С обзиром на време у коме је донесен овај закон, установљено је јавно гласање. Но ни са таквим гласањем још нису спроведени ниједни избори за градске општине. У § 147 Закона стоји, да се градски органи одређују, до избора градских већа, по досадашњим прописима, а то у пракси значи, постављењем од стране управне власти: у Београду, Загребу и Љубљани, претседник се поставља Краљевим указом; у осталим градовима, одлуком бана. Чланове већа поставља бан а у Београду, Загребу и Љубљани, Министар унутрашњих послова.

Делокруг рада градског већа врло је велики. Може се слободно рећи да он обухвата све локалне потребе. Закон поставља принцип да у надлежност градске општине спадају сви послови који се тичу непосредно интереса градске заједнице, а односе се на економски, културни и социјални напредак у граду. Као нарочите послове који спадају у делокруг града закон набраја: управљање градском имовином, старање за градске саобраћајне установе и градске јавне грађевине, помагање невољних и убогих, старање за сиромашну и напуштену децу, старање о здрављу становништва, уна-

пређење народног gospodarства, унапређење просвете и давање мишљења на захтев владе о законским предлозима и другим предметима.

Поред послова из самоуправног делокруга, градови су дужни вршити и месне послове из пренесеног делокруга, дакле послове државне управе, према постојећим законским прописима и на таквим прописима издатим наредбама државне власти. Као послове опште управе који су стављени у дужност града, закон наводи: послове санитарске и ветеринарске, тржне, пожарне, одржавање чистоће, одржавање путева, мостова, обала, река итд., унапређење пољопривреде и сточарства, затим шумске, ловне и риболовне послове и пољску полицију.

Овај круг пренесених послова може се повећати Уредбом Министра унутрашњих послова. Он се, на исти начин, може смањити одузимањем од града појединих послова и њиховим преношењем на првостепене опште управне власти или државне месне полицијске власти.

Послове из пренесеног делокруга отправља претседник општине. Судски послови раније општинског суда поверени су чиновнику правнику, кога изабере градско веће. Извршни орган општинске самоуправе, дакле претседник града, више нема никаквих судских атрибуција.

За ову стотину година које нас одвајају од првог закона о општинама, развио се наш локални живот, еволуирала техника отправљања општинских послова и изменили се органи општинске самоуправе према модерном схватању и стварним потребама. Њихов избор, међутим, није направио велики прогрес. Пре сто година, народ је бирао, како тако, своје општинске управљаче. У нашим сеоским општинама се и сада бирају општински органи од стране изборног тела. Градовима, међутим, то је ускраћено. Чека се боље политичко време. Чека би то боље време било наговештено споразумом између Срба и Хрвата.

Д-р Ђура Ђуровић

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Сиромаштина нашег града Београда

— Једна савремена социјална студија —

Општи историјат сиротињског питања у свету и код нас, његово уређење у модерним земљама и директиве за његово рационално решење код нас

(Студија награђена на књижевном конкурсy Градског поглаварства Београд)

(Наставак)

Закон за друштвено помагање у Бугарској

Од нарочитог је интереса да се упознамо и са законима за друштвено помагање у Бугарској. Наводимо из Народног подмлатка св. 1—2, 1935, информативан чланак г. Б. Зеचेвића, који гласи:

„Закон за опшчевено подпомагање”, који је обнародован у Бугарској новембра месеца 1934 год., примљен је од свих напредних елемената и пријатеља бугарског народа са великим одобравањем. Циљ је овог закона, да се обезбеде основне животне потребе онима, који не могу сами себи да помогну, или немају никога од ближих, који би били дужни по закону да их помажу. Кад се даје оваква јавна помоћ, треба увек имати у виду, да помоћ не буде палијативне природе, чега да се по могућству отстране узроци невоље, а да се штићеник оспособи да се сам о себи брине. Примљена помоћ се враћа, ако се прилике код невољника или код оних, који су дужни да се брину за њихово издржавање, тако измене да су они у стању да свој дуг врате.

По закону се предвиђа, да се при Министарству унутрашњих послова образује Виши савет за друштвено помагање, коме је претседник Главни секретар Министарства унутрашњих послова и народног здравља, а чланови су: једно правно лице Министарства, главни директор Народног здравља, директор рада, претставник Министарства финансија, претставник Светог синода, кмет Престоничке општине и по један претставник Савеза за заштиту деце у Бугарској, Савеза за борбу против туберкулозе, Савеза за помагање онима којима је потребна друштвена помоћ и Бугарског друштва Црвеног крста.

Виши савет има да координише акције за помагање, да распоређује буџет и да даје мишљења по питањима, која постави Министарство унутрашњих послова.

Друштвено помагање у областима врши се преко обласног директора, који може да установи саветодаван одбор од лица и претставника добротворних друштава. Овај одбор

има да изради план за друштвено помагање у области и да оснива обласне добротворне установе. Друштвено помагање у срезу врши се под руководством средског управитеља.

Свака општина је дужна, да се брине за помагање својих чланова, да помаже непосредно невољне, да уређује и помаже бесплатне народне кухиње, ноћна склоништа за беспослене, склоништа за децу, чији су родитељи на послу (јасле), домове за сирочад, домове за старце и друге врсте установа за помагање. Општине су по овом закону дужне да дају бесплатно земљиште за подизање државних и добротворних хуманих установа. Општина је дужна да се брине за свако лице, које привремено живи у тој општини или је општински припадник, а које се због физичког или душевног недостатка не може издржавати својим радом, нити из својих сретстава, а нема ни других лица, која су дужна да га издржавају нити добротворних друштава, која могу за њега да се побрину. Општинским помагањем руководи општински кмет, који може да образује свој саветодавни одбор, у који улазе и преставници добротворних друштава. Циљ је овог одбора да састави годишњи програм рада и да доведе у склад напоре свих фактора, који раде на социјалном пољу.

Сваки савез, друштво или друга организација за јавно помагање мора да буде одобрена од Министарства унутрашњих послова и да стоји под надзором и руководством органа за друштвено помагање. Друштва и организације, које помажу децу до 18 година, обавезне су да се учлане у Савез за заштиту деце у Бугарској, а оне које помажу лица изнад 18 година у Савез за немоћне, болесне и оне, којима је потребна јавна помоћ.

Да би се обезбедила сретства за овако на широко засновано помагање бедних и невољних образује се при Министарству унутрашњих послова *Фонд за друштвено помагање*. У Фонд улазе 20% од свих прихода Фонда за пострадале од општих невоља и 10% од свих прихода заосталих државних пореза. Даље, у Фонд улазе прилози свих грађана

слободних професија, прилози од свих државних, самоуправних и приватних чиновника и пензионера, као и прилози свих трговачких, индустријских и др. предузећа и друштава. Ти прилози износе годишње по један дневни доходак горенаведених физичких и јуридикских лица. Затим се у Фонд уноси 5% од чистог прихода свих лутрија, 3% од извесних такса и глоба, по 1% од чисте добити државних банака и државних привредних предузећа, 1% од прихода на улазнице за позоришта, кина, забаве, концерте и све друге врсте разоноде. Осим тога за Фонд се узима од сваког регистрованог картела по 1.000 лева, од дозвола за кабареје и артистичке заводе по 500 лева, од сваког решења за гостовање страног уметника и страних уметничких група, циркуса, оркестара и др. по 200 лева, од сваке дозволе за радио-апарате по кућама и од сваке потврде за луксузне псе 20 лева. Од сваког сведочанства о материјалном стању, поданству, осим оних, који су ослобођени такса, по 3 лева, од свих потврда докумената и др. исправа, које даје Министарство унутрашњих послова и општине приватним лицима, по 2 лева. За све домаће козметичке производе плаћа се повишена такса од 10% од државне таксе у корист Фонда, а исто тако плаћају се таксе за забавне игре (табле, карте и др.) и то 20—25 лева према броју становништа где се дозвола даје. Осим тога, за Фонд се предвијају приходи специјалних марака, приходи од дарова, завештања, и др. Да би се добило што више добровољних прилога, Министарство унутрашњих послова даје захвалнице и значке дародавцима. За поклоне од 3.000—5.000 лева даје се захвалница, за поклоне од 5.000 до 30.000 лева захвалница и бронзана значка, за поклоне од 30.000 до 100.000 лева захвалница и сребрна значка, а за поклоне од 100.000 до 1.000.000 лева ванредна захвалница и златна значка. Дародавци, који полажу више од милион лева могу да добију дозволу да извесне државне и општинске социјалне установе носе име дародавца.

Суме, које се скупе у Фонд за друштвено помагање троше се на овај начин: оставља се у резервни фонд по 5% прихода, док сума не нарасте до 50.000.000 лева. Кад Резервни фонд досегне ту суму може да се троши на добротворне сврхе, које су од опште користи за целу земљу. Даље се из Фонда троши 10% за државно помагање, 15% за обласно помагање и 35% за градско и општинско помагање, све према одређеном буџету Фонда. Осим тога 20% од прихода Фонда иде на превентивну бригу за морално и здравствено јачање младежи, и то по 5% друштвима: Савезу за заштиту деце у Бугарској, Бугарском црвеном крсту и Савезу за помагање немоћних, болесних и оних којима је потребна друштвена помоћ.

Осим тога што су осигурана сретства, која ће се употребљавати за невољне, овим

законом за друштвено помагање држава даје свима организацијама, које раде на помагању бедних, велике повластице. На државним железницама има право на бесплатан подвоз сав материјал и сви производи који служе за друштвено помагање. Материјал, који се увози из иностранства за друштвени рад, ослобођен је од сваке царине. Штампане ствари су ослобођене царине. Иметак државног и општинског отсека за друштвено помагање, као иметак друштва и савеза, који раде хумани посао, ослобађају се свих државних и општинских пореза и не плаћају воду, електрично осветљење и др. Све предмете од вредности, као маркике, карте повеље, значке, бандероле за државни отсек друштвене помоћи чувају се код Народне банке и њених органа у држави. Сви се ти предмети продају под истим условима као и државне таксене марке и друге вредности. Отсек за друштвено помагање има свој орган „Извештај за друштвено помагање“ који су дужни да држе све општине, сва добротворна друштва и установе.

Законом за „опшчествено подпомагање“ предвиђа се, да сва приватна хумана друштва стоје под надзором Државног отсека за јавну помоћ. По томе је закону забрањено проциги у Бугарској. Купљење прилога дозвољава се само за време Дечјег дана, Дана слепих, Дана Друштва против туберкулозе, Дана Црвеног крста и Дана у корист пострадалих у рату.

Овај закон постоји у Бугарској већ пет година и показао је ванредно добре резултате. Приходи од Фонда износили су:

1935 г.	1936	1937
92,624,800 лева,	41,019.326 л.	45,350.000 л.
	1938 г.	
	45,310.000 лева.	

Социјално старање у нашој држави

Од највећег је интереса да видимо развој социјалног старања о сиротињи код нас.

И наш народ је пролазио кроз све фазе друштвеног уређења као и сви други народи. У давно минулом времену, као и у старој српској држави, под владавином Турака па чак до краја XIX века крвне задруге су вршиле су највећи део социјалног старања. У задрузи није могло бити напуштене сирочади, задруга их је прихватала, јер је сваки члан задруге престављао једну радну снагу, дакле једну заједничку вредност. Исто тако се задруга старала о старима и болеснима који нису били способни за рад, чували су их и хранили све до њихове смрти. Болесне су лечили сами на примитиван начин, бајењем, травама и другим народним лековима. У средњем веку и наша средњовековна држава имала је феудално уређење и установу робова

(отрока) као и друге тадашње државе. У историји Срба од Јиричека стоји: „Владаоци и свештенство дужни беху да се старају о сиротињи. Биографи хвале Немању да је штитио беднике, следе, узете, неме и сироте. Он је откупљивао дужнике и ослобођавао робове. Свети Сава је своје верне поучавао у проповедима да гладне нахране, бескућнике да примају на конак, голе да одевају, удовице и сирочад да штите, робље да искупљују и пуштају на слободу (Данило 97. 108. 111. 121 — Јиречек, Историја Срба 74).

Лекара је било само на дворовима владалаца и властеле. У случају потребе лекари су довођени са стране из Дубровника и Италије. При манастирима су биле мале болнице. У призренском манастиру било је само 12 постеља с наређењем да се примају и кљасте и богаљи. Углед манастира и црква је растао ако би се излечили тешки болесници.

У Средњем веку у Бугарској, Македонији и Босни била је јако раширена секта *боџумила* — бабуна. Од нарочитог су интереса социјална начела и уређења ове хришћанске секте коју су и црква и држава страховито прогонили, као највећу јерес и бунтовнике. Богомили су проповедали да су сви људи једнаки, да земља не може никоме припадати ко је не ради, да не може бити ропства ни великих поседа, да су сви људи браћа и да се не смеју међусобно убијати. Били су против свих верских обреда нарочито крштења деце, као и против икона и раскоши у црквама. Одбијали су да носе оружје и да иду у рат. Тврдили су да су они прави и добри хришћани. Наравно да је тадашњи управљачи нису допуштале да се шире такве бунтовне идеје.

После пропасти националне српске државе, за владе турске, економско и социјално стање није се много променило. Место српских владара и властеле дошле су турске власти. Српско племство се или потурчило, и постало турске спахије или је пропало. Феудално уређење задржали су и Турци. Ранији отроци опет су били робови а сељак је постао кмет и чивчија, плаћао агама и беговима (племићима) десетак и шестину. Крвне задруге су се одржале и оне су и у то време вршиле своју социјалну дужност и старање о деци, старима и болеснима. Ослобођење Шумадије значило је излаз из пуног Средњег века (феудализам) и улаз у нови економски поредак. Сама буна на дахије била је не само национална-политичка, већ и економска-аграрна револуција.

Сељак није имао земље — земља је припадала агама и беговима — односно султану. Аграрно питање је решено, просто и потпуно: побуњени сељаци, кметови и раја, узели су земљу коју су дотле обрађивали, а са земље отерали дотадашњег господара. У песми „Буна на дахије” народног песника и

историка Вишњића Карађорђе вели: „Сваки свога убите субашу”, пресуда истина крвава али праведна. И дојучерашња раја постала је власник земље. Народа је било мало, насеља ретка, земље и сувише. Сваки је заузимао колико је могао да обради — наравно на најпримитивнији начин. Сељак више није могао да даје ни трећину ни десетак, али је давао нови државни данак, који често није био много сношљивији од старих дажбина. Постао је господар земље, али не увек и господар свога производа и труда, јер су нови народни господари често желели да по угледу на старе турске господаре, раде исто што и они — да грабе земљу, да оглобе и да врше насиља. Томе сведоче разне сељачке буне у Шумадији, Абдуле, Мелентија, Ђукића, Симе Марковића, Добрица, Милоја Ђака и друге, које су све крваво угушиване.

У новој српској држави све је још било примитивно, па и почеци социјалног старања. Прва брига је била чување народног здравља, лечењем су се бавиле видарице, врачаре и бајалице, записе су давале оце и попови и читали народу молитве (масла). Тек доцније се јављају хећими (самоуки турски лекари) и најзад школовани лекари, који су долазили на позив Кнеза Милоша и других војвода, највише из Аустрије и Италије.

Ради заштите од зараза (колере и куге) установљавају се карантини и контумаци на граници. У народу се ширио и алкохолизам као и разне друге заразе и епидемије. Почињу да се подижу прве болнице, али је све то било и сувише мало према потребама.

И тек постепено подизале су се нове болнице у већим местима, и умножавао се број лекара. Године 1888 Др. Владан Ђорђевић доноси нов санитарски закон, који је за тадашње прилике био потпуно на висини, установљава се санитарски фонд из кога се подижу болнице и лечи народ, нарочито од зараза. Овим законом биле су предвиђене и многе напредне, хигијенске мере. Народ ипак живи још врло примитивно. Његова економија је исто тако примитивна и нерационална. Међутим потребе и државне и општинске, све су веће и почиње, поред глади за земљом, да се умножава и народ и осећа се велика потреба за новцем. Јављају се зеленаши и „пауци”. Против овога државне власти траже лека и оснивају се окружне штедионице, управа фондова за хипотекарне зајмове, а доцније се оснивају и земљорадничке задруге, које се труде да створе сељацима јевтин кредит и да га ослободе зеленаша, али све је то још у врло ограниченом обиму и недовољно да подмири све потребе.

Сељак, све до данашњег дана не може да се ослободи дуга и сталне оскудице.

После првих ратова 1876—78 јављају се ратни инвалиди и ратна сирочад, а с том појавом и потреба да се њима укаже помоћ. О-

снима се инвалидски фонд а јавља се и приватна иницијатива као Друштво за помоћ сирочадима. Међутим крвне задруге постепено нестају, све се више појављује иницијатива и осиромашење и све већи број сељака без земље и бескућника. Индустрија се постепено развија а с њом и најамно радништво.

Државна служба сматра се као најбоље осигурање и сваки школован човек гледа да дође на „државна јасла“.

Један од најнапреднијих социјалних закона је Продановићев закон о радњама, којим се врло добро уређују односи радника према послодавцима.

У таквом стању нас затиче светски рат. Светски рат је из основа уздрмао све односе у свету. Поред огромних потреса и промена и економских криза, створена је маса акутних питања, која су и пре рата постојала али никад у тако заостреном облику. Једно од тих питања било је и социјално питање државне интервенције, која ставља држави у задатак решавање једног великог броја социјалних задатака: социјално осигурање, уређење односа између радника и послодавца, инвалидско питање и питање заштите деце. Сва ова питања покушавају државе са више или мање успеха да реше. Држава и општине морају да приме многе социјалне задатке и да оснивају разне социјалне установе и поред свега тога оне су недовољне да укажу пуну помоћ свима оскудним и сиромашним.

Други делови српско-хрватског народа који су били под Аустро-угарском, делили су судбину поданика тих држава и за њих је било исто и политичко и социјално уређење, у Средњем веку феудално а доцније оне одредбе о помагању сиромашних и оскудних, које су у тим државама доношене. При општинама постојали су сиротињски столови и сиротињски отац, који се старао о сиромашнима. Општине су давале извесну материјалну и другу помоћ. Ванбрачна деца сматрана су као незаконита, постојала су находишта за такву децу, или су остављана потпуно својој судбини, која ни мало није била за њих повољна. Сиромаси су били упућени највише на прошњу. Болница је било врло мало и оне су биле у врло бедном стању. „Шпитали“ су више уливали страх, него што су били места где су болесни налазили негу и лечење. Противу зараза — колере, куге и др. епидемија, завођени су карантини — станице где су људи прелазећи границе из једне државе у другу, морали остајати извесно време на посматрању (обично четрдесет и један дан, отуда и назив).

Лечење је уопште било примитивно и недовољно. Сифилис се ендемично ширио, нарочито преко јавних кућа. После ратова је владала глад, заразе и алкохолизам и велико осиромашење народа, јер су у ратовима читави крајеви били опљачкани и опустошени.

Рационална организација социјалне помоћи сиротињи.

Као што смо видели из целокупног предњег излагања, питање рационалне помоћи сиротињи врло је сложено и према томе зависно од безброј других чињеница.

Пре свега мора се утврдити чињеница да сиромаштво као социјална економска појава није нешто што би апсолутно морало да постоји и што се не може избећи и отклонити. Јер, данас не постоје оне економске и друге тешкоће, које су раније постојале, а које су условљавале оскудицу, па дакле и сиромаштво, а које су биле као што смо видели: стварна оскудица у храни (нарочито у неродним годинама), недовољна саобраћајна средства, нерационална привреда, несразмерно умножавање људства према могућностима умножавања сретстава за живот и других потреба. Напротив данас постоје сви услови да буде довољно свих потреба за живот, свима људима: на првом месту хране као и свих индустријских производа и сировина, које су зато потребне, благодарећи све усавршенијим методама рада, машинама и научним тековинама.

Свакако и данашњем друштву, са данашњим друштвеним уређењем много је стало да се умањи број оскудних и сиромашних из којих се редова регрутује највећи број прво незадовољних, а затим оних који стварно падају на терет друштва, као што су многи социјално слабији, незапослени, инвалиди, болесни, прерано онеспособљени за сваки рад и уопште непродуктивни чланови друштва.

И као што смо видели, чинили су се, и чине се, многи напори да се бар донекле ублажи судбина оскудним и сиромашним.

Данас, осим могућности радикалних мера постоје и примењују се и палијативне мере. И те мере могу да буду више или мање рационалне. Као директива може да нам послужи наша подела социјално слабијих према узроцима њихове слабости — која за собом повлачи и степен њихове оскудице, а против које имамо да се боримо и да је смањимо. Потребно је у социјалној политици схватити све чланове једне заједнице, било општине или целе државе, као једну целину коју треба организовати за привредан рад. Тако схваћена социјална политика имала би да постави себи за задатак да у тој заједници буде довољан број рађања, ради опште обнове и умножавања становништва и тиме општег јачања, али да се у исто доба смањи и смртност, јер велика смртност, нарочито деце и младих који још нису постали привредно способни и корисни чланови заједнице, падају на општи терет. То исто важи и за морбидитет, оболевање. Сваки болесник представља један општи губитак времена — радног времена, самог болесника и времена које се употреби за његову негу и лечење, као и сретстава за негу и лечење

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

(болнице, лекови, санитетско особље, и др.) Затим, да деца која се роде буду здрава рођена — рационална социјална политика тражи и то да деца буду зачета од здравих родитеља — еугенички захтеви, да буду што пре оспособљена за привредни рад — наравно водећи рачуна о њиховим способностима и узрасту (ни у ком случају превремено оптерећење деце радом, као што је то на жалост и данас још случај) и да радне способности сваког појединца што дуже трају, да би се избегла превремена неспособност — оболење, инвалидитет и превремена старачка изнемоглост.

Сва материјална сретства која би се употребила за постизавање ових циљева била би потпуно рентабилна. То су превентивне и хигијенске мере које имају за циљ стварање повољних хигијенских а још више економских услова, којима се помаже одржавање здравља и спречавање постанка нарочито социјалних болести (туберкулозе, алкохолизма, венеричних болести, разних епидемија, итд.).

Заједници је више у рачуну да троши на хигијенско просвећивање, на сузбијање алкохолизма, туберкулозе, сифилиса, да спречава епидемије, него да мора трошити на лечење свих тих болести и подносити штету која од њих проистиче у виду губитка времена, штете од злочина, издржавања свих установа које се за ово морају имати са читавом војском стручног особља. Према томе један план рационалног рада имао би да обухвати:

а) Здраве, способне за рад, али који немају довољно сретства за живот (оскудни) било што немају посла, било што су им мали приходи, било што неће да раде (скитнице, просјаци дегенерисани). За њих би се морало наћи рада, односно повећати наднице, а оне који неће да раде упутити у принудне радионице.

б) Делимично неспособне оспособити за рад — редуковати, променити им рад и прилагодити га њиховим стварним способностима, тако да и они могу бити делимично корисни чланови друштва. Ни у ком случају не би се њима смела давати помоћ у виду какве милостиње, било у новцу, било у другим сретствима. Њихова радна снага претставља у сваком случају извесну вредност, те и помоћ која им се даје мора да буде еквивалент њихове радне снаге. Таква врста помоћи не понижава човека, већ још га морално подиже. Ради тога, на пример, општина која је дужна да се о њима стара, мора организовати радове — а таквих радова увек има. Ако се ти радови и радионице организују на задружној основи, онда ће бити много лакше такав рад пронаћи и изводити (повољно снабдевање намирница, подизање станова за бескућнике, израда потреба искључиво за оскудне, итд.). У таквим задружним радионицама може се вршити и редукација за делимично неспособне и упослити у виду принудног рада оне који добро-

вољно неће да раде, све дотле док се не приволе на рад, или им се не обезбеди на други начин и у другим установама егзистенција.

в) Физиолошки социјално слабији: 1) деца и недорасли, у колико њихови родитељи нису у стању да их издржавају, негују и оспособе за рад, морају се прибавити сретства и установе који ће тај недостатак да попуне. Као рационална помоћ деци биле би и све превентивне хигијенске мере које би се изводиле и установе који би се оснивале за њихово физичко и морално здравље у виду најшире заштите деце и младежи, обухватајући ту и заштиту матера које носе, доје и подижу децу до извесног узраста.

Најважнија је ствар оставити дете код матере. Да би се то могло постићи потребно је да мати буде у могућности да своје дете може да доји, чува и издржава. Мати која је економски незбринута и која мора да иде део дан на рад, наравно да не може одговорити својој материнској дужности.

Деца која немају родитеље, нарочито матер, а која немају потребе за социјално васпитање (као што су деца болесна, анормална и заостала) треба да смештају у првом реду у породице које већ имају децу. Утврђено је да деца која одрасту у затвореним домовима нису никад довољно способна за живот. Најподеснији је начин смештање такве деце у дечје колоније, у већем броју добрих породица у једном месту, тако да је могућ добар надзор над њима и од стране лекара и сестара-посетиља.

Само за анормалну децу (слепу, глувонему, заосталу, богаљасту) морају се имати нарочити заводи у којима ће се извесна деца бар делимично оспособити за живот (као слепа и глувонема).

За другу категорију физиолошки (природно) неспособних за рад — т.ј. старе — у колико нису на други начин обезбеђени, морају се оснивати домови — склоништа за старе.

г) Патолошке (болесне и инвалиде) делимо на привремено неспособне (излечиве) и стално неспособне за рад, било неизлечиве или осакаћене — инвалиде. Друштво је дужно и у свом интересу да има што мање болесних чланова, да се већ оболели у што краћем року и што темељније излече, да не би од њих постали неизлечиви, који као такви падају на терет друштву, осуђени да у највећој беди скончају. Овај задатак има да извршава добро организована лекарска служба а нарочито болнице и друге установе за болесне: саветовалишта, диспансери, поликлинике, санаторији, превенторији, амбуланте, опоравилишта, склоништа и т. д. Болнице треба да буду центри за целокупну лекарску активност, не само за лечење већ и за хигијенско васпитање болесника и његове околине.

Најрационалнија је потпуна социјализација лекарске помоћи, т.ј. да лекарска помоћ и све

санитетске установе буду свима којима су потребне приступачне и да сваки сразмерно својим приходима сноси трошкове, а да они који то нису у стању према својим недовољним приходима, буду потпуно ослобођени од плаћања.

Пошто смо сумарно изнели неколико основних и руководних начела да видимо које би још установе као помоћне морале да постоје, и на који би се начин могла прибавити потребна сретства за издржавање свих тих уснова.

Прво је питање *станова*, од чије хигијенске вредности у највећој мери зависи здравље. Не само у Београду и нашим већим градовима, већ и у највећем броју села, станови не одговарају ни најосновнијим захтевима хигијене. Питање станова у већим градовима могло би се решити једним великим хипотекарним зајмом на задружној основи са дугорочним отплатама (бар за 50 година) и добрим, брзим и јефтиним подвозним сретствима (трамвајима, моторним возовима и аутобусима), тако да се нарочито раднички станови могу подизати на јефтиним и здравим теренима на којима би њихови сопственици могли имати и мале вртове и мале економије, што би побољшало здравље, повољно васпитно утицало, дало корисно занимање и одвицало од посете алкохолних локала. У таквим колонијама са вртovima могле би се предвидети и друге заједничке установе: народне кујне, читаонице, кооперативе а за децу игралишта, забавишта и чувалишта, за одрасле и децу купатила и паркови. Једино се не би смеле отварати продавнице алкохола у њиховој близини. Као удели задружни и отплате могли би задругари да дају и своју радну снагу (известан број надница, редовних, или као прековремени задружни рад, у виду мобе), у колико то не би могли давати у новцу.

Ове хигијенске колоније имале би да потпуно замене досадашње утерице и разне „мале“ на периферији, па чак и у центру градова. Принципијелно би требало да сами становници тих колонија активно учествују у њиховој изградњи и администрацији и њиховом финансирању.

То исто могло би да важи и за снабдевање станова потребним намештајем и другим стварима.

Друго, исто тако важно питање је *исхрана*. Исхрана мора да буде довољна и рационална. Од становништва уопште, а нарочито од оскудног становништва, треба отстранити све што је штетно и непотребно а то би било у првом реду употреба алкохолних пића. У целој земљи се изда на алкохолна пића око 4 до 5 милијарди динара, на једног одраслог становника долази дакле преко 500 динара годишње. Наши велики градови утроше стотине милиона динара годишње на алкохол, док се највећи део становништва недовољно и нерационално

храни. За народну исхрану била би велика добит да се прво не троши алкохол штетан у сваком погледу по здравље, радну способност и као проузроковач већег оболења и смртности, а с друге стране спасле би се огромне количине најздравијих намирница — воћа (воћног и грожданог шећера), чиме би се општа народна исхрана поправила, нарочито исхрана деце за коју воће осим хране представља и лековиту вредност. Зато је за побољшање народне исхране први услов одвицавање од алкохола и повећање потрошње воћа и грожда. При томе, општа народна привреда не само да не би имала никакве штете, већ напротив имала би велике користи јер је за произвођача много рентабилније да продаје свеже или конзервирано воће и воћне сокове, него да га претвара у алкохолна пића.

Кад се да могућност, нарочито сиромашном свету, да у становима са малим економијама може и сам нешто од животних намирница производити, тиме би се исхрана побољшала (живина, зелен, воће). Установа заједничких трпеза — народних кухиња, за исхрану људи без породица, и упослених чланова далеко од својих станова допринеле би великој уштеди у времену, сретствима и побољшању исхране, јер је економичније зготовити за 200—300 људи на једној ватри у једној кухињи, са сразмерно мањим бројем особља, него за исти број људи горети око стотину ватри, употребити исто толико просторија (кухиња) времена и особља. Нарочито ако би се ове кухиње оснивале на задружној основи и сарадњи (самопослуживање). Оне би биле ванредно корисне и економне.

Једно преко потребно питање је снабдевање *млеком*, у првом реду деце. Млеко представља најпотпунију, неопходну и релативно јефтину храну и као такво треба да се у исхрани што више троши (млеко је јефтиније од меса, јаја и многих других скувих намирница). Млекарске задруге под контролом санитетских власти најподесније су за снабдевање млеком нарочито у великим градовима.

За одржање здравља важна је *заштита на раду*. Рад у нехигијенским радионицама, које су тескобне, без доброг осветљења, проверавања, прашљиве, са отровним испарењима, неосигуране од несрећних случајева и влажне, итд. ствара оболења, онеспособљење за рад, скраћује живот и дегенерише. Нарочито штетан може бити рад без довољно обезбеђеног одмора за неодрасле као и за одрасле. Све што служи за заштиту рада, штити у исто време и здравље.

У вези за заштитом деце је и *заштита шећрта* од свих штетних утицаја којима су изложени као и од злоупотребе од стране њихових послодаваца. При радионицама морају постојати и извесне хигијенске установе: купатила, станице за прву помоћ, чувалиште за децу, трпезе, одморишта са читаоницама, спортска игралишта и др.

Ученике на раду које носе, доје и гаје децу морају исто тако бити и заштићене а мора им се обезбедити и плаћени одмор.

Оно што важи за шегрте на раду мора важити и за *школску децу*. Поред модерних хигијенских школа постоје и многе нехигијенске а постоје и у модерним школским зградама многе нехигијенске прилике као што су: недовољно одржавање чистоће, оптерећеност ученика и претрпачост у разредима, полудневна настава, нарочито она при вештачком осветљењу, недостатак физичког васпитања, недовољан надзор ван школе. За многе ученике потребне су *ћачке грџезе*. И као васпитне и као корисне установе биле би: *ћачке задруге* за снабдевање школским потребама задружним путем привикавањем на штедњу и помагање заједничких установа у првом реду здравствених (летовање, путовање, одморишта, речна и морска купатила, санаторији).

У вези са питањем станова треба поминути и домове за шегрте и ученике који не станују код родитеља а сиромашног су стања.

Као старање за физичко васпитање треба остварити сарадњу са организацијама за физичко и морално васпитање — скаутима, соколима, трезвењацима, планинским друштвима и разним спортовима, нарочито спортовима на води. *Школе треба да широм отворе своје зграде и да буду средишта и седишта за све ове установе* и тиме допуне недостатке физичког васпитања школске омладине.

Феријалне колоније, логоровања, летовалишта на води, у планинама и пољу, у вези са санаторијима имали би да служе као допуна физичком васпитању и да буду сретства за опорављање, те је због тога потребно да се оснивају у целој земљи и да буду у вези са школама, радионицама и организацијама за физичко васпитање.

Нарочито установе треба имати за ванбрачну децу и матере-девојке, како би се и материјално и морално заштитили од оскудице и предрасуда, због којих страдају у друштву. За напуштену, запуштену и криминалну децу треба установити децу полицију и дечје судове.

Школе за избор занимања омогућиле би корисно опредељиване деце за избор свог будућег привредног занимања. Ове су установе нарочито потребне да прихвате децу која још нису испунила законски рок (14 година) за ступање на занате, а већ су у 12-тој години завршили основну школу. Ове установе могу да буду донекле продуктивне и да се делимично издржавају од рада својих ученика.

За све ове установе потребна је најтешња сарадња и суделовање свих слојева грађанства. У првом реду оних ради којих се установе оснивају, било то као чланови задружних установа или као чланови других установа, као сарадња и надзор општинских власти које су у исто време дужне да бар делимично узму учешћа у њиховом издржавању.

Поред непосредне заштите и непосредних санитарских, економских и задружних установа постоје и *посредна заштита* и установе које посредним путем врше велики утицај у заштити здравља. Ту посредну заштиту врше све оне организације које раде на просвећивању широких слојева народа, које од њега отклањају рђаве навике и заблуде и које га хигијенски просвећују и подижу његово физичко и морално здравље, а у првом реду оне које га економски подижу. На пример: борба против алкохолизма, туберкулозе, венеричних болести, проституције, и других, раде посредно и на заштити деце, заштити здравља и моралној заштити народа уопште. И, кад општина, држава и друштво, помажу ове установе оне посредно помажу здравље, децу и општи економски напредак. Често је ова посредна заштита и акција која се врше на овај начин много ефикаснија, стаје мање сретстава и труда, она је у првом смислу превентивна, а то је оно што је и најважније — отклањати првобитне или најближге непосредне узроке помоћу којих се отклањају најбоље и све њихове штетне последице. У целој овој акцији мора бити координације у раду, израђеног плана и евиденције. Нарочито кад се тиче материјалне помоћи, која, као што смо напред видели, не сме бити милостиња већ има да се састоји у виду рационалне помоћи као што је позајмица, налаз рада, оспособљење, дакле социјална дужност према онима којима је потребна социјална помоћ и заштита.

Прелазимо на стварање *сретстава* за целокупну социјалну акцију. Главни извор мора се састојати у организованом и најширем *социјалном осигурању*. За сад имамо више врста социјалног осигурања. Држава и многе општине као и разна приватна предузећа осигуравају своје намештенике и чиновнике у виду пензија, лекарске помоћи и других повластица. Они сами за то улажу у нарочите фондове. Затим постоји радничко осигурање које обухвата само извешан број радника, углавито индустријских и ако је и оно још непотпуно и недовољно. Најзад постоје приватна осигуравајућа друштва код којих се може свако (наравно онај који има зато сретства) да се осигура за све врсте осигурања: живота ренте, против пожара, несрећних случајева, елементарних непогода, итд.

Изузев имућне и богате људе који су својим великим и обезбеђеним приходима осигурани и којима није потребно никакво друго осигурање, један огроман број људи су без икаквог осигурања, то су у главном земљорадници и сви радници који не уживају радничко осигурање као и маса малих привредника у градовима и селима, углавном они које убрајам у сиротињу, а као што смо видели њихов је број огроман.

Питање је на који начин могу и они да се обезбеде, односно како могу да се обезбеде сретства за напред поменути установе, које

су у главном намењене онима који немају сопствених сретстава да их сами издржавају. Могао би да постоји један начин — *ојштеј обавезној обезбеђења* за све случајеве у којима би била потребна ма која врста социјалне помоћи. Тај фонд морао би се створити из општинских сретстава. Сваки грађанин имао би право на све врсте осигурања (болест, старост, итд.)

Други је начин да се сретства прибаве, за наше прилике и наше садашње уређење, из сретстава оних лица које ће уживати ова осигурања, у виду доприноса од њиховог личног рада и улога, даље од учешћа капитала — послодаваца, као што је и сад случај код радничког осигурања затим из уштеда које би црпеле, на пример, од издатака које се дају на штетне и непотребне ствари — алкохол, дуван, луксуз, итд. и од учешћа државе и општине, који би се ипак морао специјално убирати као социјални прирез и то прогресивно. Нешто слично постојало је у Србији пре рата, то је био „санитетски фонд” из кога се издржавале болнице и друге санитетске установе, вршена пелцовања и лечени сиромашни болесници. Као што смо напред видели у Бугарској постоји један сличан фонд општег народног потпомагања.

Од величне сретстава, од рационалне организације рада, од уређења односа рада и капитала и опште привредне политике зависи у којој ће мери и сразмери моћи да се задовољи, отклони или бар ублажи оскудица и сиромаштина једног врло великог броја наших суграђана. И ту су могућности доста велике, а резултати могу бити релативно добри и у толико корисни, што би показали пут и начин до радикалног и потпуног решења.

Најзад још неколико речи о *методама рада* и претходним акцијама које су потребне за што рационалније решење сиротињског питања, односно општег социјалног.

Први услов за рад и за успех јесте познавање стања — статистика кретања становништва (миграција и витална статистика), економског стања, потрошње, исхране, станова итд. добијене пописима и анкетама. Сав овај посао требало би да врши један нарочити уред — *социјални институт*, који би на основу прикупљених података имао да врши проучавање, општу другим установама са којима би се вршила организација посла и оснивања потребних установа, да подноси реферате по свима напред изложеним питањима и да организује пропаганду, обавештење и најшире просвећивање, преко својих и других организација.

Као помоћни орган морао би постојати и један *социјални савет* — саветодавни одбор састављен од признатих стручњака свих оних струка које долазе у обзир, од претставника државних, општинских и приватних стручних организација, који би се делио на потребан број стручних секција.

А као најшира организација било би потребно да сви грађани буду ма у ком виду, и ма у којој установи, директно заинтересовани, пошто се питања ове врсте, помагање оскудних, тиче свих њих, било непосредно или посредно.

Само на тако широкој основи и општој заинтересованости може се приступити проучавању, изналажењу мера, начина и сретства и коначном решавању овог толико важног, колико и битног, од кога у крајњој линији зависи наш општи опстанак и напредак.

Старање о сиротињи у Београдској општини

Београдска општина у слободној српској држави, од почетка прошлог века па све до данас, као и наша земља, постигла је огромне напретке.

У малом и сиромашном пограничном месту, какав је тада био Београд, и живот је у њему био посве примитиван. Данас се Београд развио у модеран европски град, истина са још доста остатака из свог примитивног стања, али су се ипак са његовим повећањем и развићем развиле и многе општинске социјалне установе па и старање о својој сиротињи.

Недавно је изашла једна интересантна белешка у Општинским новинама (новембар 1938) у којој се износи да је још 1846 године општина била примила дужност да се стара о *сиротињском фонду*. „Почетком 1862 године капитал фонда износио је 133.000 гроша. На име интереса добијало се годишње 10.000 гроша. Поред камате фонд је имао и приходе: од кутија за добровољне прилоге, које су се по вароши носиле 6.000 гроша, од других прилога 3.000 гроша, од божићне милостиње 5.700 гроша и од балова у корист фонда 8.000 гроша. Укупно са каматом 32.000 гроша. Трошено је годишње (1861): на 78 сиромаша по 1 грош дневно 28.392 гроша, на сахрану сиромаша 2.000 гроша, на разне милостиње 1.000 гроша и на издржавање једног сирочита и једне жене с петоро деце 1.426 гроша, свега 32.818 гроша. Број сиротиње стално се повећавао. Док је 1857 било 30 сиромаша којима је давана помоћ, дотле је 1862 било 78. Један грош који је даван дневно, таман је био довољан да се купи ока хлеба. Пошто су издаци били већи од прихода, претседник општине је апеловао на грађане да прилозима помогну фонд.”

„Чим је био основан фонд одмах се апеловало на општину да га узме у своје руке. То је учињено из ових разлога: 1 — што је била већа гаранција за опстанак фонда кад се налази у општинским рукама, 2 — што се рачунало и на помоћ из општинске касе и 3 — што су грађани увек сматрали општину за своју кућу, и за све што им је требало њој се обраћали.”

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.BE

„Као приход помиње се и божићна мило-стива, што би од прилике одговарало данашњој зимској помоћи.”

Свакако да је велика разлика између тог првог буџета за социјалну помоћ града Београда из половине XIX века, који је тада једва бројао 10.000 становника и износио непуне 33.000 гроша и данашњег великог Београда, са његових 300.000 становника и буџетом за социјално и здравствено старање од близу 18 милиона динара. Као што смо напред видели један врло велики број београдских грађана није у стању да подмири ни своје најужније потребе ни уз пркос и општинске и приватне помоћи, њихова сретства су још увек недовољна. Због тога сматрамо да питање помоћи сиротиња, као и уопште социјалне помоћи, није ни изблиза решено. Зато је било потребно да се и његови управљачи као и целокупно грађанство добро упозна са овим важним социјалним питањем — помагањем сиротиње и да се види који су стварни узроци тој тешкој социјалној појави, и на који начин се може указати рационална помоћ. Због тога смо изнели и све методе и организацију ове помоћи, како је она вршена у прошлости и како се врши данас у модерним државама.

Наравно да се ниједна од ових метода не би могла дословно да примени на наше прилике, па и кад би се примениле, не би могли да се очекују исти резултати. Ми морамо имати за наше прилике, а специјално за наше београдске прилике, нарочито израђене методе рада, које треба да почивају на темељном познавању и стања и сретстава којима се може располагати. Релативно узевши прилике код нас нису толико очајне, али ипак захтевају и велике жртве, нарочито материјалне, као и једну смишљену организацију у којој осим званичних органа, морају учествовати и сви грађани.

Београдска општина мора учинити још веће напоре него што их данас чини, али ти напори и те жртве имаће свакако и велике и лепе резултате.

Оно чиме се један град може да похвали и да буде запажен, нису по нашем мишљењу, ни његове велелепне палате, ни споменици, ни велики број становништва, већ пре свега *добро социјално уређење и сношљив живот највеће броја његових грађана.*

На крају доносимо један конкретан предлог поглавито за стварање сретстава на који начин специјално за Београд може да се укаже једна успешна и рационална помоћ и олакшице њеним сиромашним грађанима поред већ постојећих.

Као што смо раније видели, више од половине Београђана мора се убројити у оскудне грађане, а свакако да има још на хиљаде посве сиромашних, неспособних за рад, услед болести или старости, као и незапослених којима је потребна помоћ. Према стати-

стици општине града Београда за последњих неколико година (види Комунална заштита деце од Сл. Видаковића стр. 49) било је сваке године око 1.000 породице које су тражиле (а свакако их је било много више које нису тражиле) помоћ за децу, али је нису могли добити јер није било довољно кредита. „Насушни хлеб” који издаје на хиљаде хлебова показује такође да има толико људи који немају ни толико сретстава да купе један хлеб на дан. Беда станова у Београду такође нам је добро позната, и као што смо већ видели 91% малих станова, где станује сиротиња, не одговарају ни најосновнијим хигијенским захтевима (Станбена беда од Сл. Видаковића стр. 56). Исто тако стоји рђаво и са исхраном Београђана. Она је недовољна (за 30—40%) и нерационална. На пример: Београђани троше сразмерно велике количине *алкохолних пића*, чак се јавља последњих година и повећање ове потрошње. Тако је 1935 попијено 9.743.000 литара алкохолних пића (вина, пива и ракије), а 1936 10,802.000 литара, што преставља у готову преко 150 милиона динара. Значи да је сваки одрастао Београђанин просечно потрошио преко 900 динара на алкохол, или породица око 2.000 динара, што чини дневно 7 динара, сума којом се може да исхрани једно лице. У исто доба је смањена потрошња млека, која је у првом реду ишла на штету дечје исхране (јер је 1935 потрошено 13 милиона литара, а 1936 само 6,5 милиона литара млека). Свакако да је ово све било на уштрб здравља и набавке других животних намирница и потреба. Исто се тако издају и знатне суме за дуван. Дакле, само смањење употребе алкохолних пића побољшало би не само исхрану, већ и здравље и друге прилике Београђана у знатној мери. По подацима које смо добили од Саветовалишта за спасавање алкохоличара, само прва хиљада Београђана, која се лечила у Саветовалишту, по сопственом признању трошила је за годину дана преко 3 милиона динара на алкохол, међутим су њихове породице и деца у свему оскудевали и уз то трпели још свакојако злостављање њихових пијаних родитеља. Према томе сузбијање алкохолизма било би једно од првих и најефикаснијих сретстава за побољшање стања сиромашног света (а за њега је уопште алкохолизам од највеће штете). Београдска општина увиђајући потребу за сузбијање алкохолизма почела је и материјално да помаже Саветовалиште — установу Југословенске велике ложе трезвености. У колико буде више ова акција помогнута у толико ће дати веће резултате, који претстављају праву и ефикасну помоћ, не само економску, већ исто тако и посредну заштиту деце, а која се уз то и најлакше може да оствари, јер захтева и најмање сретстава али један велики рад на хигијенском просвећивању.

Интересантно је да видимо још неке податке о имовном стању београдских грађана.

Београд плаћа 600 милиона годишње порезе, значи да сви скупа Београђани имају најмање десет пута толико прихода, т.ј. око 6 милијарди динара. Кад би, што није никако случај, сви имали подједнаке приходе, то би тај просечни приход износио месечно на једног становника 1.616.— динара, с којом би се сумом добро, али без икаквог луксуза дало живети.

Међутим напред смо видели да више од половине становника Београда има мање од 630.— динара месечног прихода, дакле да су они принуђени да у много чему оскудевају. Томе се морају додати и на хиљаде оних који су посве сиромашни или без икаквих прихода и који морају потпуно да падну на терет другима, у првом реду општини.

Осим тога Београђани — наравно они оскудни, дужни су највише по меницама, на жалост, нисмо могли утврдити тачну суму коју дугују, али свакако та сума није мала, и она још више смањује приходе и погоршава њихово економско стање. Да не говоримо даље и о великом хипотекарном задужењу београдских кућевласника, и ти дугови, који износе на близу милијарду динара, говоре и о њиховом слабом економском стању.

Други део београдског грађана ипак има и доста великих уштеда. Највећи део уштеда налази се код Поштанске штедионице, на жалост о томе немамо тачних података као и код Државне хипотекарне банке и других банака колико тачно имају Београђани, али свакако да те улоге и уштеде имају само они који нису дужни.

И док дужници плаћају камате на своје дугове од 10—20%, дотле штедише примају камату од 4—6%. На тај начин највећу добит имају банке и заводи за штедњу. Земљорадници се бране од овог скупог посредништва оснивањем својих кредитних земљорадничких задруга. Зар не би и грађани Београда могли нешто слично да покушају и да се на сличан начин олакша дужницима и повећају приходи штедишама?

Најефикаснију помоћ за здравље својих грађана указала би општина кад би помогла својее сиромашне грађане да дођу до јефтиних и здравих станова. Да би се то постигло морало би бити много солидарности и социјалне свести, у првом реду код оних који би требало да поднесу зато извесне жртве. Помоћ би се састојала у виду једног великог фонда за *подизање малих и хиџијенских станова*. У тај фонд морала би пре свега да унесе општина сваке године једну знатну суму, затим да се установи један нарочити станбени прирез, који би плаћали сви они који имају велике станове са више одељења него што имају чланова породице. На пример породица од 3 члана има пет соба, она би плаћала ванредни станбени прирез на 2 собе. Исти такав прирез плаћали би и сви локали, клубови, банке,

сви летњиковци, где се само преко лета станује.

Фондом би имала да рукују једна задружна организација у којој би обавезно узели учешћа осим општине и сви они који имају веће приходе од 5.000 динара месечно, затим сви новчани заводи и већа предузећа са 5% свог чистог прихода и најзад сви они грађани који желе да се користе кредитом овог задружног фонда.

Трошарина је најнеправичнији и најнесоцијалнији облик оптерећења сиромашних грађана. Због тога је апсолутно потребно да се укине а на место ње да се уведе прогресивни општински прирез, који би плаћали само они који имају већи приход од 500 динара од члана месечно. Осим тога треба оптеретити и све алкохолне локале — према потрошњи алкохола, напаћивати од сваког посетиоца ноћних локала по 1 динар на сваки сат који проводе у локалу дуже од 11 часова увече.

Требало би завести нарочите *леџитимације за оскудне грађане*. Оне би давале право члановима њихових породица на повластице за возњу трамвајем, аутобусом и другим превозним сретствима, бар за 50% од обичне цене и *поуст* на свима општинским таксама, води, електрици, ђубрету, канализацији и др. од 30—60%.

За беспослене установити *задружне општинске радионице* у којима би се у виду рада давала незапосленима помоћ, поглавито на општинским радовима. Подићи такође *склопишта* за оне које немају стана поред оних које постоје и који су посве недовољни.

Исто тако требало би подићи и *велике народне кујне* за исхрану сиромашних и оскудних грађана и задружне продавнице *намирница* где би имали право да купују само они са легитимацијама оскудних грађана. На сличан начин имало би да се указује лекарска помоћ искључиво оним грађанима са легитимацијама.

Изнели смо само неколико идеја и сугестија које, ако би се бар донекле оствариле, а оне нису ни у садашњим приликама неостварљиве, могле би да знатно поправе материјално стање великом броју наших суграђана. И општина и сви грађани су дужни да учине максимум жртава и да покажу пуну солидарност и вољу да олакшају судбину оних који, без своје кривице, подносе често највеће напоре и врше најтеже и најопасније послове, али су ипак осуђени да трпе оскудицу и све њене тешке последице. Ако грађани не постоје само ради прихода општине, већ општина постоји ради помоћи и бољег живота својих грађана, онда ће општина — односно њени грађани, свесни својих права и дужности — схватити своје социјалне дужности и учинити све да она стварно буде за све грађане заједничка и корисна установа.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

П Р И Л О Г.

А. Један нацрт из 1921 г.

ПРАВИЛНИК О ПОМАГАЊУ СИРОТИЊЕ
У ОПШТИНИ БЕОГРАДСКОЈ

Чл. 1.

Општина Београдска на основу чл. 97. тач. 3. Зак. о општинама помаже сиротињу на следеће начине:

- а) Давање сталне месечне помоћи у новцу;
- б) Давање тренутне помоћи у новцу;
- в) Давање бесплатних лекова;
- г) Давање склоништа одојчадима;
- д) Давање стипендија општинским питомцима;
- ђ) Давање преноћишта у азилима;
- е) Издржавањем изнемоглих стараца и старица у Дому;
- ж) Издржавањем находчади у Материнском удружењу;
- з) Бесплатна сахрана, давањем гроба, сандука и мртвачка кола;
- и) Издржавање дечијих забавишта;
- ј) Упућује напуштену децу у заводе за поправилиште;
- к) Издржава сирот. децу у Дому;
- л) Издржава сирот. ученице у Дому Средњих школа;
- љ) Упућује и издржава лица и слабуњаву децу по бањама и опоравилиштима.

Чл. 2.

На сталну месечну помоћ имају права:

- а) Одрасли, ако су неспособни за рад и зараду а стања су сиротног, престарели, изнемогли, удовице оптерећене више од једног детета — а које немају сталне зараде нити других доходака;
- б) Тренутну помоћ давати лицима, која стицајем околности као дуготрајна болест, порођај, тежак, тренутна беспослица, повређени, пожаром оштећени и т. д.
- в) Бесплатне лекове давати лицима која примају општинску сталну помоћ, као и осталим лицима сиромашног стања — сталним житељима;
- г) У склоништа — обданишта — одојчади примаће се свако дете до 3 године старости, а по постојећем правилнику;
- д) Стипендије ученицима-цама даваће се општинским питомцима-цама, који се примају од стране одбора а на предлог суда;
- ђ) Преноћиште у азилима даваће се сиромашним путницима до 3 ноћи и радницима док не нађу рада, што може трајати најдаље 10—15 дана а на предлог Берзе рада;
- е) У Дому стараца-ица упућиваће се свако лице које је остарело и изнемогло за рад, а нема никога од фамилије да га негује и из-

држава, и то: бесплатно сиромашне, а остале плаћањем месечно колико Суд за сходно нађе према његовим приходима и имовном стању;

- ж) У Материнском удружењу упућиваће се находчад којима се не нађу родитељи о општинском трошку;
- з) На бесплатну сахрану, давањем гроба, сандука, крстаче и мртвачка кола, имају права само лица сиромашног стања;
- и) Дечија забавишта општина помаже новчано и материјално;
- ј) У завод за поправилиште општине упућује децу сиромашних родитеља или без ових, која су склона разним пороцима;
- к) У Дому за заштиту југословенске деце Општина упућује само децу, која су без родитеља — а доброг су владања;
- л) У Дом ученица средњих школа Општина упућује девојчице без родитеља а и сиромашних које су доброг владања и добро уче школу;
- љ) По бањама и опоравилиштима Општина упућује превентивно лица болесна која примају општинску помоћ, а и остала лица за која се утврди да им је бања потребна а и да су стања сиромашног.

Чл. 3.

Величина помоћи за лица под а) чл. 2. даваће се:

- а) Самцима-а најмање 30 динара месечно а највише 50 динара;
- б) Породицама: старешини коме припада помоћ 30 или 50 динара и за свако лице још по 10 динара, а ако су деца ћаци онда по 15 динара. Деца, која нису ћаци примаће помоћ до свршетка основне школе а ћаци док се запосле.

Чл. 4.

Инвалиди-киње могу добијати помоћ ако су сувише оптерећене децом;

Чл. 5.

Величина помоћи под б) чл. 2. даваће се према указној потреби и приликама у којима се дотично лице налази. Ни у коме случају ова помоћ не може бити већа од сто динара сем у ванредним и тешким околностима. За веће суме решаваће Суд нарочито а на предлог сиротињског одељења и секције социјално-културне.

Чл. 6.

За све остале потребе и издатке означене у овоме правилнику, решаваће Суд а на предлог сиротињског одељења и горње секције.

По овоме правилнику сиротињско одељење има се од данас управљати.

Ранији правилник под АБр. 59696 од 1919 год. престаје важити од данас.

24-III-1921 год.
Београд

Б. Општински Савет

Крајем 1927 год. образован је био при београдској општини „Општински Савет” са саветодавним правом. Чланови Савета су били делегати хуманих, просветних, културних и стручних друштава и установа. Савет се делио на неколико секција. Постојала је између осталих и хигијенско-санитетска секција. Савет је функционисао до маја 1928 год., кад је с променом у Управи београдске општине укинут. Због краткоће времена није могао много да уради. Овакав један Општински Савет био би и данас врло потребан и користан, нарочито једна социјално-хигијенска секција.

ЛИТЕРАТУРА:

D-r René Sand, Le Service social à travers le monde. Paris 1931.

Alice Cheyney, The Nature and Scope of Social Work. New York 1926.

Les comptes rendus de la I. Conférence internationale du service, social Paris.

Mary E. Richmond, Les methodes nouvelles d'assistance. Le service social des cas individuels,

traduit de l'anglais par Mme de Chary et D-r Sand, Paris 1926.

Jane Addams, Twenty years at Holl House, New York 1910; The second Twenty years at H. H. Ib. 1930.

Luis J. Dublin et J. Lotka, The Money Value of a Man. The Ronald Presse 1930.

D-r Fürst, Stellung und Aufgaben des Arztes in der öffentlichen Armenpflege. Jena 1930.

Roscher, System der Armenpflege und Armenpolitik, Stuttgart 1894.

Münsterberg, Die Deutsche Armengesetzgebung und Armenpflege 1897.

Silberschlag, Soziale Gesetzgebung und Armenpflege. Berlin 1882.

Lösing, Armenwesen, Thübingen 1891.

Здравље и социјална помоћ у Београду 1937.

Општинске Новине, Београд — чланци.

Видаковић Сл., Станбена беда као узрок друштвене дегенерације Београд 1935.

Д-р М. Ђ. Поповић, Наша социјална политика. Београд 1924.

Секула Зечевић, Сиromаштво Југославије 1936.

Народни Подмладак, чланци Ђ. Зечевића и Др. М. Петровића.

(Крај)

Д-р Милош Ђ. Поповић

«»

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Како се изграђивао Београд

II (2)

ПРВИ ГРАЂЕВИНСКИ ПЕРИОД ОД 1829—1867

1 — Прва влада кнеза Милоша и кнеза Михаила.

Срби нису могли приступити модерном изграђивању Београда све док нису осетили да су постали господари у Србији. Султан никако није хтео да потврди уговор о миру склопљен између кнеза Милоша и везира Марашли Али Паше половином октобра 1815. Тај је мир био усмен и султан га је само примио знању. Мир који је владао у то доба сви су сматрали као привремен. Односи између Срба и Порте били су коректни само зато што су то тражили интереси и једне и друге стране. Срби су имали извесну аутономију, али су морали стално бити на опрези. То је фактично стање, које ничим није претворено у легално. И Букурешки уговор од 1812 и Акермански од 1826 признавали су Србији извесну аутономију, али Порта није хтела одредбе тих уговора да приведе у живот. Тек је била присиљена да реализује одредбе Једренског уговора (од септембра 1829), које се односе на Србију. На основу тога уговора издао је султан хатишериф од 29 новембра 1829, — којим се гарантује Србији унутрашња самоуправа и забрањује Турцима настањивање по унутрашњости Србије, ван старих тврђава.

Идуће године, 8—10 октобра 1830, потписао је султан други хатишериф којим је прецизирана српска аутономија и регулисано питање исељавања Турака из вароши. Као податак уз овај хатишериф, султан је потписао и берат којим се потврђује „књажевско достојанство” кнезу Милошу за живота и оставља се у наслеђе његовим директним потомцима.

Тиме је аутономија Србије добила законске облике и гаранције.

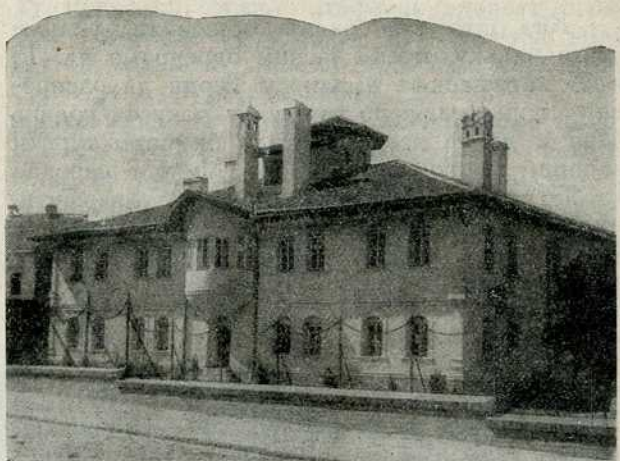
Срби осетише сигурност у Београду, почеше овамо да се досељавају у већем броју, да купују непокретна имања и да граде веће куће.

Кнез Милош је сада чешће боравио у Београду и брину се за уређење и изграђивање вароши.

Још 1829, кад се сазнало да је осигурана победа Руса над Турцима, а тиме и реализовање српске аутономије, кнез Милош је по-

чео да остварује свој план о изграђивању Београда. Потребне су му биле у првом реду зграде за његов конак и за државна надлештва.

Почетком јуна 1829 почето је грађење *Новој конака* код Саборне цркве, у садашњој Богојављенској улици. Грађење је довршено 1831. 1836 дограђен је амам. Зграда је грађена у балканском стилу од тврдог материјала. Нарочита пажња је обраћена зидању спрата, где су рађена боља врата са месинганим бравама и намештене су порцуланске пећи. То је прва солидно грађена зграда у обновљеној Србији. Она и данас привлачи пажњу

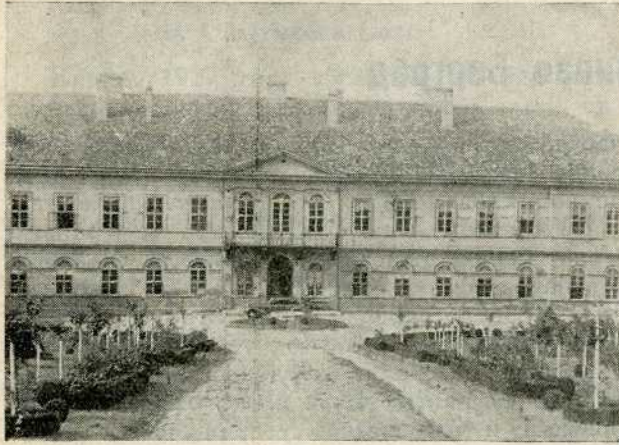
Конак Кнегиње Љубице (сада Црквени музеј)

архитектонском лепотом. У овом је конаку становала кнегиња Љубица са синовима Миланом и Михаилом, зато је и познат под именом „конак кнегиње Љубице.” У овој је згради станао и кнез Михаило за време своје прве владе. После смрти кнегиње Љубице кнез Михаило је ову зграду поклатио држави.

За време друге владе кнеза Михаила у овој је згради био смештен Лицеј, а од 1863 Касациони и Апелациони суд. После светског рата овде је био Завод за васпитање глувонеме деце, затим Музеј Кнеза Павла, а сада је ту Црквени музеј, који још није уређен.

25 августа 1829 отпочето је грађење и другог *конака кнеза Милоша* у садашњој улици Милоша Великог бр. 12. Ова је зграда довршена тек 30 октобра 1836. Кнез Милош ју је наменио својим синовима, „беговима”, али ју је доцније предао за Министарство финансија, које се овде налазило још и после светског рата. Сада је ту Државни суд за за-

штиту државе. Кнез Милош је уредио и парк око тог конака, који и данас постоји. Цео издатак на подизање овог конака и парка око њега износио је 152.729,25 гроша.

Старо Министарство финансија

Као што смо раније објаснили, у прошлом чланку, према јасним одредбама чл. 13 и 15 хатишерифа имали су Турци да распродају своја имања по вароши у року од године дана и да се иселе. Остали би само турски војници у тврђави. Док је Милош веровао да ће се ове одредбе хатишерифа извршити, мислио је на изграђивање модерног Београда у шанцу. То се може закључити и по томе што је у православном насељу око Саборне цркве сместио и своју породицу и Народну канцеларију, која се доцније претворила у Београдски суд, а почео је ту да гради и свој нови двор. Србе је наговарао да купују од Турака имања по Дорћолу, Зерку и око садашње Узун Миркове, Васине и Кнез Михаилове улице и да граде куће.

Када је видео да ће Порта изиграти одредбе о иселјавању Турака из вароши, предузео је мере да на падинама према Сави, ван шанца, изгради српску варош, у коју Турци не би имали приступа. Ове пољане, које су се шириле од Варош-капије ка Сави и Западном Врачару добио је Милош на поклон од Марашли Али паше и то је била његова лична баштина. (Обухватала је простор од садашњег хотел „Бристола“ па улицом Краљевића Марка, Зеленим венцем, Призренском поред улице Краља Милана до Милоша Великог. То је простор где су данас улице: Босанска и Гепратова, Краљице Наталије, Ломина и Балканска, са мањим суседним улицама).

Цео тај крај звао се Сава-мала.

Прве године своје владавине кнез Милош је дозволио бегунцима из Мађарске и Бугарске да заснују овде своје село, ослобађајући их свих државних дажбина, осим кулука који су Срби дотле догвали паши. Ту је до 1832 г. подигнуто сто педесет бедних кућерака.

Да би рашчистио ово земљиште, наредио је кнез Милош Савамаљцима да се селе у предео крај села Палилуле, дајући им пристојну накнаду за њихове кућерке, које је требало порушити. Оставио им је годину дана рока за сеобу. Дозволио им је да се снабду грађом из државних шума за грађење својих нових кућа. Поверио је управнику полиције Цветку Рајовићу да се брине о извршењу ове његове наредбе.

Кад је кнез дошао идуће године у Београд, запрепастио се када је видео кућерке Савамаљца на истом месту где их је прошле године оставио. Хтео је да узме на одговор Цветка Рајовића, али су га Савамаљци спасли изјављујући да их је Рајовић терао да се селе, али они нису хтели док не добију од кнеза непосредну наредбу. Понудили су да одмах сами поруше своје кућерке и очисте земљиште у року од два дана.

Љут и нестрпљив, кнез посла своје момке да „помогну“ Савамаљцима у рушењу њихових кућа. Песницама и петама сруше момци за неколико сати све ове страћаре. У подне су се у Савамали налазиле само гомиле крша и трулежи. Савамаљци су једва успели да спасу из кућа по нешто од сиротињског намештаја, по неколико земљаних судова, врата са кућа, која су се још могла употребити. Да би се скратило посао око рашчишћавања кнез је, „на молбу Савамаљца“, наредио да се сав тај крш запали. Његови момци су потпиривали пламенове све до увече, док није изгорело све што је могло горети.

Због овога су Милоша противници много оптуживали, сматрајући овакве поступке као тиранију. Роберт Сипријан претставља ово као крајње варварство, које се може упоређивати једино са паљењем Рима, које је извршено по наредби Нероновој!

Наравно да су ове критике сувише претеране. Ова прва „Јатаган-мала“ у нашем новом Београду морала се срушити. Куниберт правилно каже да је сва Милошева погрешка била у томе што је био нестрпљив и што није оставио Савамаљцима неколико дана да сами поруше своје куће. Само је Милош знао да би и после неколико дана морали његови момци да доврше рушење.

На овако рашчишћеном простору предузео је кнез Милош изграђивање модерне вароши. У овом крају је подигао, поред већ поменутог конака (Министарства финансија), Велику касарну, од 1834—1836. Њена изградња је стајала 388.057,37 гроша.

Ово место је изабрао кнез Милош зато што је желео да му касарна буде ван домета турских топова са горњег града.

У овој касарни се одиграло неколико историјских догађаја. Када је Светоандрејска скупштина 1858 донела одлуку да врати кнеза Милоша на кнежевски престо, свргнути кнез Александар Карађорђевић налазио се у граду, где се склонио од побуњене масе. Неки са-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNIBG.BS

ветници, присталице кнеза Александра, окупе се у овој Великој касарни и са Миливојем Петровићем Блазнавцем одлуче да упуте један део војске да разјури Скупштину, а други да доведе кнеза Александра из града, да га поново врате на престо. Овај потхват није успео.

Десет година доцније, после смрти кнеза Михаила 1868, исти тај Блазнавац прогласише у Великој касарни, мимо закон и мимо Скупштину, за кнеза четрнаестогодишњег дечака Милана Обреновића, унука Јеврема Обреновића, и тиме спречава повратак Карађорђевића на престо.

Ова касарна је преправљена 1920 за Народну скупштину, која је овде остала до 6 јануара 1929. Сада је ту Команда града Београда. (Улица Милоша Великог бр. 7).

Мало ниже, на месту где је сад велика палата министарстава (Милоша Великог 14), подигнута је зграда звана „Шивара”. Ту је прво била артилериска касарна, па завод за шивење војне одеће (по чему је и добила име); за време друге владе кнеза Милоша била је овде Главна управа грађевина. Зграда је порушена после светског рата.

Бумрукана, зграда са аркадама, подигнута је на савском пристаништу 1835. Издатак за подизање „Бумрукане” и магацина до ње износио је 484.580,09 гроша. У њој су једно време давале позоришне претставе (1841). Зграда постоји и данас. У њој се налази Царинарница на Сави.

Кнез Милош је градио јавне грађевине и ван Сава-мале. *Палилулска касарна* је саграђена 1837–38. Коштала је 215.310,20 гроша.

1831 почело је грађење *конака у Топчидеру*, који је довршен 1834. Саграђен је у балканском стилу од тврдог материјала. Нарочито су лепо изграђене просторије на спрату.

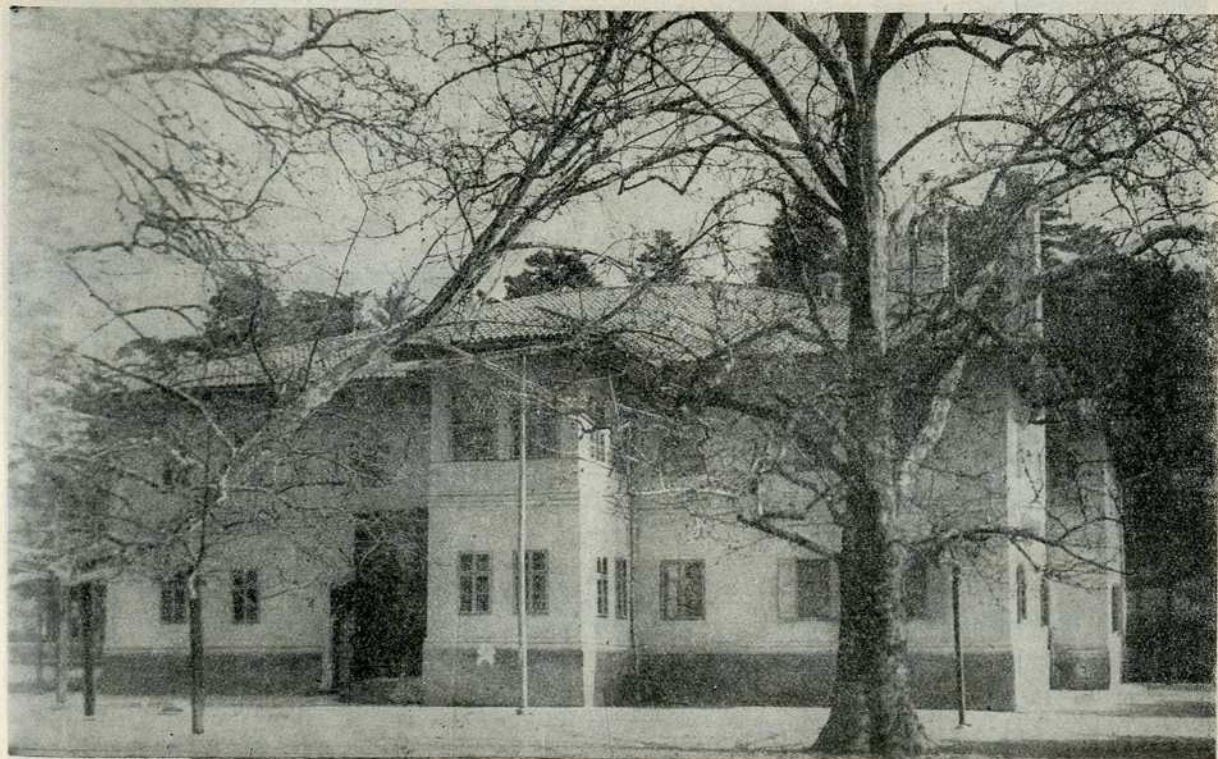

„Бумрукана“ на Савском пристаништу

Ту привлачи пажњу „теферич”, доклат ограђен стакленом оградом, — та је соба врло укусно украшена шарамима и сликама које претстављају алегорије важнијих догађаја из Милошевог живота; ту се Милош најрадије одмарао. Истиче се лепотом и простором спаваћа соба, са врло лепом таваницом, израђеном у рококо стилу, и врло лепом порцеланском пећи.

Поред овог конака подигнуте су још неке зграде: табакана, касарна, механа, магацин.

1831 отпочето је и уређивање Топчидера и Кошутњака. Топчидер је до тада био „чаир”

Конак Кнеза Милоша у Топчидеру (сада Шумско-ловачки музеј)

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

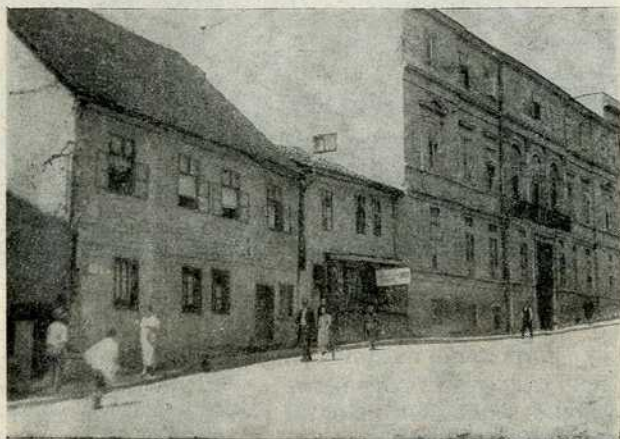
www.cuuu.rs

за испашу везирских коња, а тада је Милош забранио да се овамо пуштају везирски коњи. „Топчидер је мој, и ја ничије коње не пуштам...” писао је Вучићу.

У топчидерском конаку је кнез Милош најрадије становао. Ту је и умро, у својој спаваћој соби, 1860.

Сада се у тој згради налази Ловачко-шумски музеј.

У Поп Лукиној улици саграђена је, после 1835 г., зграда за државну штампарију,

Стари Београд: Некадашњи изглед зграде Државне штампарије у Поп Лукиној улици (десно)

која се налазила прво у Ичковој кући (преко пута Саборне цркве). Та зграда и данас постоји, само је последњи спрат доцније надзидан. Један део те зграде је порушен приликом регулације улице.

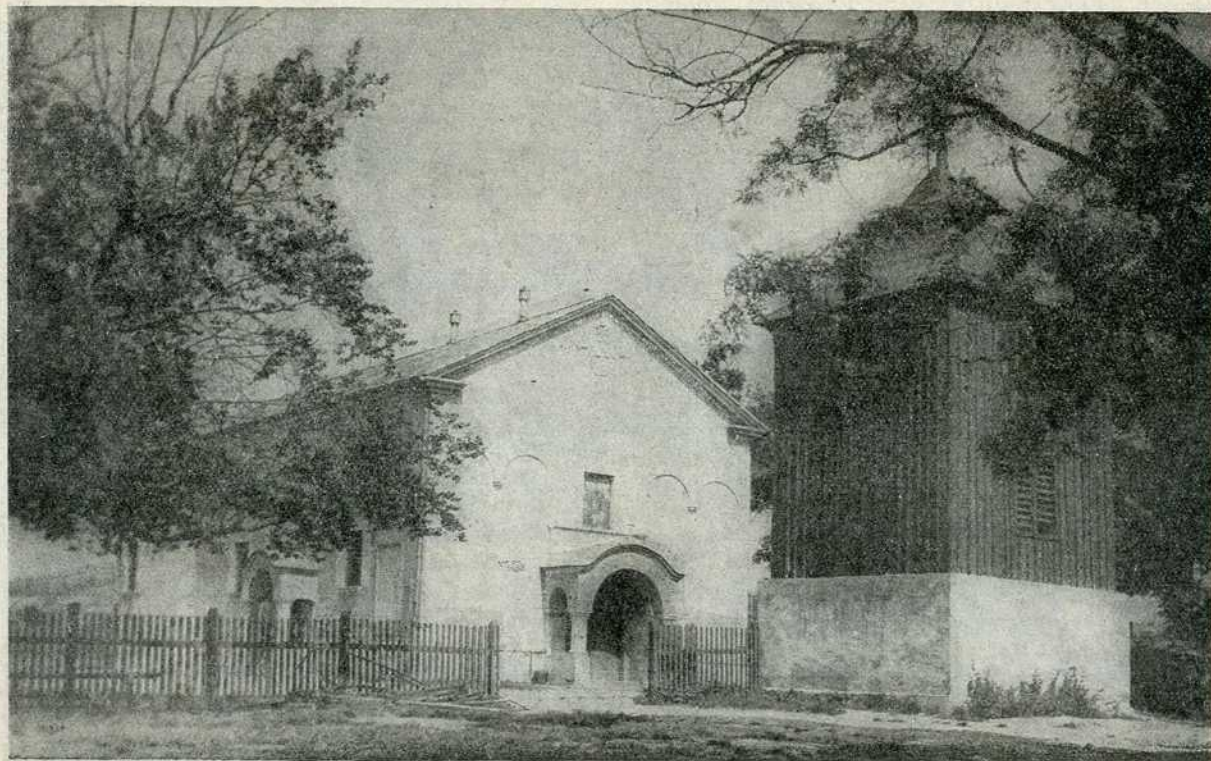
Кнез Милош је подигао још неколико мање значајних зграда по Београду: Хотел „Крагујевац”, Двор Београдског народног суда у Савамали, зграду Београдског суда са „мугваком”, и још неке мање у Топчидеру.

За време кнеза Милоша подигнуте су у Београду три богомоље (трећа, Саборна црква, доведена је за време његово под кров, па је довршена за владе кнеза Александра Карађорђевића).

Цркву Св. Марка подигао је кнез Милош 1835 г. из заоставштине Лазара Нанче, београдског трговца, родом из Катранице, у Јужној Србији (који је умро 1831). Црква је подигнута близу хумке на којој је прочитан хатисериф од 1830. Важила је као породична гробница Обреновића. У њој су сахрањени: кнез Милан (старији син Милошев), Ана Јована Обреновића, Сергије син краља Милана, краљ Александар и краљица Драга. У истој цркви сахрањен је и митрополит Теодосије Мраовић-Мраша.

Око цркве се налазило гробље, које је овамо премештено 1826, по наредби кнеза Милоша, са Варош-капије. Ту се налазило све до 1886, када је изграђено садашње Ново гробље. Гробље крај цркве Св. Марка прекопано је тек 1927, а кости знаменитих личности пренесене су на Ново гробље.

Цркву у Топчидеру подигао је кнез Милош као дворску капелу 1834. Подигнута је на месту где се кнез Милош, за време првог устанка, спасао од Карађорђевог пиштоља, када се је нешто посвађао са Карађорђем. Црква је стајала 76.647,23 гроша.

Стара црква св. Марка

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

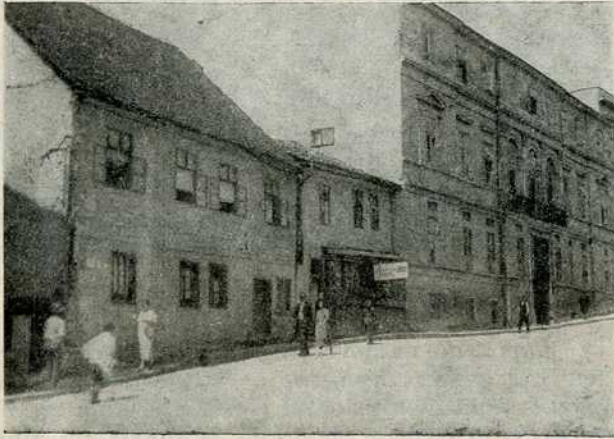

за испашу везирских коња, а тада је Милош забранио да се овамо пуштају везирски коњи. „Топчидер је мој, и ја ничије коње не пуштам...” писао је Вучићу.

У топчидерском конаку је кнез Милош најрадије становао. Ту је и умро, у својој спаваћој соби, 1860.

Сада се у тој згради налази Ловачко-шумски музеј.

У Поп Лукиној улици саграђена је, после 1835 г., зграда за државну штампарију,

Стари Београд: Некадашњи изглед зграде Државне штампарије у Поп Лукиној улици (десно)

која се налазила прво у Ичковој кући (преко пута Саборне цркве). Та зграда и данас постоји, само је последњи спрат доцније надзидан. Један део те зграде је порушен приликом регулације улице.

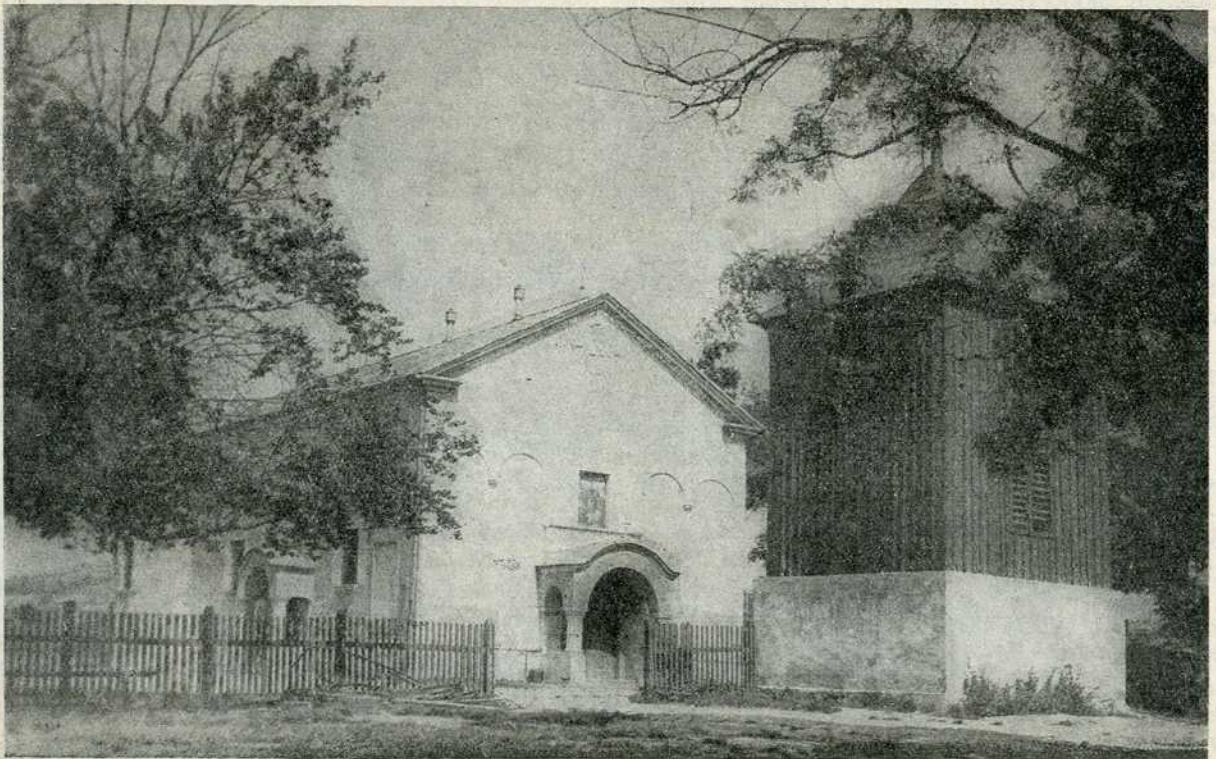
Кнез Милош је подигао још неколико мање значајних зграда по Београду: Хотел „Крагујевац”, Двор Београдског народног суда у Савамали, зграду Београдског суда са „мутваком”, и још неке мање у Топчидеру.

За време кнеза Милоша подигнуте су у Београду три богомоље (трећа, Саборна црква, доведена је за време његово под кров, па је довршена за владе кнеза Александра Карађорђевића).

Цркву Св. Марка подигао је кнез Милош 1835 г. из заоставштине Лазара Нанче, београдског трговца, родом из Катранице, у Јужној Србији (који је умро 1831). Црква је подигнута близу хумке на којој је прочитан хатишериф од 1830. Важила је као породична гробница Обреновића. У њој су сахрањени: кнез Милан (старији син Милошев), Ана Јована Обреновића, Сергије син краља Милана, краљ Александар и краљица Драга. У истој цркви сахрањен је и митрополит Теодосије Мраовић-Мраша.

Око цркве се налазило гробље, које је овамо премештено 1826, по наредби кнеза Милоша, са Варош-капије. Ту се налазило све до 1886, када је изграђено садашње Ново гробље. Гробље крај цркве Св. Марка прекопано је тек 1927, а кости знаменитих личности пренесене су на Ново гробље.

Цркву у Топчидеру подигао је кнез Милош као дворску капелу 1834. Подигнута је на месту где се кнез Милош, за време првог устанка, спасао од Карађорђевог пиштоља, када се је нешто посвађао са Карађорђем. Црква је стајала 76.647,23 гроша.

Стара црква св. Марка

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

На месту садашње *Саборне цркве* налазила се зграда старе *Саборне цркве*, зидана за време Аустријанаца (1717–1739). На њој није било ни торња ни звона, јер за турско доба звона нису смела да звоне у црквама. Верни су позивани на молитву клепалима.

Чим је прочитан хатишериф од 1829, који дозвољава Србима слободу богослужења, кнез Милош је одмах поручио из Сомбора 38 звона за цркве по Србији, на рачун општина, и наредио је да се подигне звонара на београдској *Саборној цркви*. Београђани нису могли чекати ову поручбину, него набаве три звона из унутрашњости, вероватно нека стара звона из Карађорђевог доба, која су 1813 била сакривена, и пожуре са грађењем звонаре.

Београдски Турци се побуне против намештања звона, претећи да ће напасти Србе ако звона зазвоне, јер воле сви изгинути него дозволити да се на једном месту и језан учи и звона ударају. Београдски везир је позвао кнеза Петра Цукића и забранио му да намешта звона, говорећи да ће се Турци побунити и посећи га.

— Мени је свеједно, — одговорио је Цукић. — Ако дигнем звона ви велите да ћу погинути од Турака; а ако их не дигнем знам да ћу погинути од кнеза Милоша. И ја волим да погинем од Турака вршећи своју дужност, него да ме погуби кнез Милош као свога недостојна чиновника!... (М. Ђ. Милићевић).

Везир је још неколико пута интервенисао против подизања звона, настојећи барем да

то одложи; тврдио је да у хатишерифу ништа не стоји за звона. Срби су продужавали посао тврдећи да се под богослужењем разумеју и звона.

И звона су радосно зазвонила 16 фебруара 1830, а Турци нису смели извршити своје претње. Срби су одушевљено прославили овај догађај, наравно уз јело, пиће, игру и песму. Звона су звонила, готово без прекида, недељу дана. Београђани су доносили старце, болесне и децу да повуку руком за уже.

„Турски топови с Града били су наперени на цркву и тобице с паљачима у рукама стајале су поред топова, а многе су буле повезале своје бошће и спремиле се да беже у Град, чим прва пушка пукне, али ни један топ с Града није пукао. Турци наоружани до зуба владали су се мирно код својих кућа и у дућанима.” (М. Ђ. Милићевић.)

Чак је и везир честитао Србима звона преко Алексе Симића „да са здрављем звоне”, и извинио се за раније претње.

У новембру су стигла прва четири поручена звона из Сомбора, и одмах су намештена на београдску *Саборну цркву*.

Стара звона која су први пут зазвонила у обновљеној Србији пренесена су доцније из *Саборне цркве* у *Вазнесенску цркву*, када је ова била саграђена.

Стара *Саборна црква* оправљана је више пута. Али је била толико дотрајала да се више није могла ни оправљати. Зато је срушена 1836 године, а на истом месту отпочето је грађење нове, садашње цркве (28 а-

Топчидерска црква (десно: Теразијска чесма)

прила 1837), у стилу барока, по узору на карловачку цркву.

Београдска општина је била дужна да ископа темеље, да да надничаре, материјал за темеље од срушене старе цркве, креч, песак и воду. Остали радови, са материјалом, уступљени су панчевачким мајсторима за 31.000 ср. форинти. За надзорнике над грађењем одредио је кнез Милош митрополита Петра и Тому Вучића Перишића. 15 јула 1837 освешћени су темељи, до Преображења 1838 доведена је црква до крова, до 1841 покривена је и изграђен торањ, а од 1841 до 1845 вршени су унутрашњи радови: живопис, дрворезачки и златарски послови.

Београдска општина је поверила израду икона младом и талентованом живописцу Димитрију Аврамовићу, који је свој посао завршио у јесен 1845. Нацрт за иконостас израдио је 1841 г. чувени вајар и ливац Димитрије Петровић. Но он није овај посао завршио, него се посвадио са Општином и вратио се у Беч, где је живео стално. Други су завршили нацрт иконостаса и израдили нацрте за певницу, предикаоницу и престоле за кнеза и митрополита.

Висина иконостаса, до крста, износи 46, а ширина 48 стопа.

Цркву је осветио митрополит Петар на дан Св. Архангела 8 новембра 1845, пошто је била потпуно завршена.

Саборна црква

За време бомбардовања 1862 оштећено је једно звоно на овој цркви. Звоно је, по наредби кнеза Михаила, преливено и саливено је друго много веће, које је било највеће звоно на Балкану.

Немци су скинули сва звона са Саборне цркве, баш уочи црквене славе Св. Архангела, 1915 и однели у Немачку за израду ратног материјала. После светског рата набављена су нова звона, која су зазвонила први пут на дан венчања Краља Александра Првог 8 јуна 1922.

У овој су се цркви венчала три наша владара: кнез Милан са кнегињом Наталијом 1875,

краљ Александар Обреновић са краљицом Драгом 1900, краљ Александар I Ујединитељ са краљицом Маријом 1922. Овде је миропомазан кнез Милан 1872 и крунисан краљ Петар 1904 г.

У тој цркви је извршила атентат на кнеза Милана Илка С. Марковић 1879.

На Цвети 1879 проглашена је овде независност Српске цркве.

У Саборној цркви су сахрањени кнез Милош и кнез Михаило, а с друге стране митрополити Михаило и Инокентије. Над гробовима Милоша и Михаила подигла је кнегиња Јулија леп споменик од месинга и мермера.

Пред главним улазом црквеним сахрањени су: с десне стране Вук Стефановић Караџић, а с леве Доситеј Обрадовић.

Први неимар (архитекта) обновљене Србије, за време кнеза Милоша, био је Хаџи Никола Живковић¹⁾, „Хаџија“, „Хаџи Дунђерин“ — како га је звао кнез Милош — који се прочуо солидним и лепим зидањем. Он је градио готово све грађевине које је подизао кнез Милош за своје прве владавине. Правио је планове и предрачунае, руководио грађењем.

Показивао је за то необичне способности, а свакако и много такта и гибкости у понашању, када је могао да издржи сарадњу са кнезом Милошем и Вучићем до краја њиховог живота. Кнез Милош је имао среће што се на њега намерио.

По плановима и под руководством Хаџи Николе подигнуте су ове зграде: Конак кнегиње Љубице у Богојављенској ул.; Здање за кнежев двор (старо министарство финансија); Ђумрукана; Велика касарна; Палилулска касарна; конак у Топчидеру; Стара пивара и вероватно „Старо здање“.

¹⁾ Рођен у Водену 1792, школовао се у Солуну и Атини, где је имао рођаке. Не зна се када је прешао у Србију. Оженио се из Магарева. Имао је четири кћери и једног сина. Најстарија кћи Ката била је удата за председника југодинског суда Величковића; њен је мушки потомак Никола Величковић, б. општински одборник у Београду. Трећа ћерка Николина, Јелисавета, била је удата за архитекту Косту Шрепловића; њен мушки потомак је Петар Шрепловић, вицедиректор Народне банке у пензији.

Када су Обреновићи протерани из Србије, 1842, Хаџи Никола је, као њихов пријатељ и сарадник, морао да емигрира у Земун, камо му је и породица прешла. Кнез Милош му је слао издржавање. Вратио се у Београд 1858, са повратком Милошевим. Кнез Милош га је поставио за „надзиратеља“ правителствених грађевина у Главној управи грађевина. Ово је звање задржао и у доцније основаном Министарству грађевина све до 1869.

Умро је у Београду 1870 г.

(Према књизи Н. Б. Несторовића: „Грађевине и архитекти у Београду прошлог века“).

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Код неких од ових зграда Хаџи Никола је био и предузимач (старо министарство финансија).

Надзорник над подизањем зграда и регулацијом улица био је Тома Вучић Перишић, у то доба већ познат народни првак, од великог утицаја. Био је врло строг, каткад и неправедан, чак и према „Хаџи Дунђерину“.

Кнез Милош је сматрао овај посао необично важним и лично је учествовао у њему: при изради планова и предрачуна, при набавци материјала. Долазио је свакодневно из Топчидера да надгледа зидање.

У „Српским новинама“ од 12 маја 1834 пише: „Откако је кнез дошао у Топчидер, готово сваки дан излази сам у Савамалу и разгледа где би најгоднија места била за зидање обштенародни зданија, која ће се у овој махали градити.“

Нестор Летописац износи (у „Времену“ од 21 фебруара 1923) занимљиво саопштење једног савременика Милошевог о томе како је створен „план“ за Велику касарну. Цитираћемо га зато што су свакако на сличан начин прављени планови свих зграда које је градио кнез Милош:

„Било је то у понедељак по Спасову дне 1834 — приповеда савременик, — кнез Милош дође из Топчидера у Београд. С њим су били, осим обичне свите, Вучић, Цветко Рајовић, Алекса Симић и Никола Хаџи-Дунђерин.

Дошавши на место где је сада велика касарна, Кнез се устави, и, пошто је раније било спремљено што треба, разгледа место, узме један колац и пободе у земљу, па окренувши се Цветку Рајовићу, који је тада био директор београдске полиције, рече:

— Ђетко! Чиниш 'волко, узми колац, иди право, и стани ће ти речем!

Рајовић оде и пободе колац у горњи крај.

— А ти, Базрђан-баша¹⁾, рече Кнез Алекси Симићу: — Узми овај други колац, и иди право од Ђетка, па стани ће ти речем! — Алекса уради тако.

Сад се четврти колац пободи према оном Кнежевом.

— Е, Газда,²⁾ рече Кнез Вучићу: — ти ћеш настати да Хаџија овде начини оволику касарну на два боја.

То је био сав план и премер.“

Када се је налазио ван Београда, кнез Милош је слао овамо писмено план са најдетаљнијим упутствима за грађење (случај са Топчидерским конаком).

Кнез Милош се добро разумевао у грађевинским пословима само у општим линијама, знао је шта хоће и могао је да процени квалитет готових објеката. Али, наравно, није био

стручњак за чисто техничке проблеме. Зато је његово мешање у детаље често сметало мајсторима и одуговлачило послове. О свакој ситници требало је водити дуга саветовања са Кнезом, усмено или писмено. А пошто је он редовно боравио ван Београда, предузимачи и надзорници су губили много времена и труда при преписци и одашиљању курира. Тешко оном ко би извршио ма и редовну набавку грађевинског материјала без претходног одобрења кнежева! А како је Кнез, поред свих својих многобројних послова, памтио тачно сва своја наређења и исказане жеље, и враћао се увек на њих питајући шта је по том учињено, нико се није усуђивао да учини на своју руку ни оно за што је био сигуран да ће бити у складу са кнежевим жељама, док не добије одобрење од кнеза.

При томе је долазило каткад и до комичних сцена. Тако је кнез једном наредио мајсторима у Пожаревцу да праве много веће цигле од обичних, веће и од аустријских, које су биле доста велике:

„Мајстори су покушали да изврше кнежеву наредбу, али су се одмах у почетку посла нашли у чуду. Једна цигла, по кнежевој системи, била је тешка осамнаест ока, нити се могла умесити, ни осушити, ни испећи као што треба. Због тога је главни мајстор отишао у Београд, надајући се да ће у каквој београдској циглани научити тајну, како се граде те циновске цигле. Међутим у Београду се још никакве цигле нису правиле у то доба. Он је зато узео једну од цигала које су у Аустрији биле направљене и однео је у Пожаревац за мустру, а Тома Вучић Перишић образложио је кнезу Милошу у једном писму, да се овако велике цигле, какве би он хтео, не могу правити.

Милош је и сам увидео немогућност свога захтева и зато одговорио Вучићу: „Ако мајстор не може да гради цигле велике као немачке, нек прави и мање, само да су добре.“ (М. С. Петровић.)

Ово непосредно мешање до детаља у све послове државне (па чак и приватне) било је у природи Милошевој. Зато је он сматрао као сасвим природно да и све своје сараднике, па и оне на највишем положају, употребљава за све послове, од највиших до најнижих.

Али је било народних првака који су и овај надзор над подизањем јавних грађевина сматрали испод свог достојанства.

Д-р Куниберт описује интересантан сукоб између Милоша и његовог брата Јеврема због овог надзора над подизањем грађевина. Кад је полазио у Крагујевац, кнез Милош умоли Јеврема да у његовом отсуству прими на себе ову бригу. Тиме је хтео и да га привуче к себи, јер је већ био обавештен да Јеврем шурује са његовим непријатељима. Али је Јеврем схватио да га кнез Милош жели на овај начин понизити. Он је примио на себе тај посао, али се после често жалио како је

1) Турска реч = старешина трговачки који наплаћује царину.

2) Вучића је кнез Милош звао „газдом“ зато што се овај раније старао о Милошевом „газдалуку“.

кнез Милош од њега хтео да направи простог зидара и палира, да је овим кнез превршио сваку меру у неправдама према њему, да је боље напустити и земљу него и даље подносити деспотске ћуди и гоњења тако мало разложног господара.

Куниберт оправдава кнеза Милоша наводећи да је надзорник грађевина (бина-емин) у Турској био у министарском рангу и да су се на том положају налазили први великодостојници Царевине.

Грађевине које је подизао кнез Милош грађене су од тврдог материјала: камена, цигле, песка и креча. Све су имале приземље и спрат. Све те зграде трају и данас, у колико нису силом срушене, и употребљиве су још увек.

Стари амам у парку Министарства финансија

„Темељитост ових грађевина народ тумачи тиме, што је, како се говори, кнез Милош, у самом почетку зидања, побио у земљу некакав велики дирек и на њега приковао велике и јаке ченгеле са врло оштрим крајевима, претећи да ће обесити мајстора о те ченгеле, ако грађевина испадне рђаво сазидана.

Претња Милошева истинита је, али што се тиче директа и ченгела, то је украс народне маште” (Нестор Летописац, „Време” од 21-II-1923).

Тој солидности Милошевих зграда морамо се дивити када имамо у виду под каквим је околностима и са каквим примитивним средствима тада рађено. Није било ни вештих мајстора ни солидног грађевинског материјала. И једно и друго морало се набављати са стране.

Мајстори нису излазили из школа, него су се развијали од шегрта, као и данашњи Црноотравци. Већином су долазили из Јужне Србије. Било је међу њима Цинцара и Грка, а понеки и Италијан.

Турске власти и кнез Милош имали су првенство при запославању вештих мајстора. Тек кад их они нису запослили, могли су мај-

стори да приме послове приватних лица. А приватни су се толико отимали о сваког мајстора, да он није знао куд ће пре.

Тома Вучић Перишић пише кнезу Милошу у априлу 1831: „Мајстори су овде потребни, да их је још оволико имали би посла у Београду.”

Када је Наум Ичко почео да гради кућу 1823, обавештава кнеза Милоша да је „набавио четири пет дунђера од Грци” и моли га да интервенише код турских власти да му не узимају ове дунђере „у беглк”.

Поред свега тога, радничке наднице су биле мале. Око 1830 мајстори су примали по 100 пара дневно, калфе по два гроша, а шегрти по 60 пара.

Неки су се зидари жалили кнезу Милошу на овако ниске наднице, али им то, изгледа, није помогло.

При грађењу топчидерске цркве, 1833—1834, плаћани су мајстори по 6, калфе по 5, а шегрти по 4 гроша.

(Пада у очи да наднице мајстора нису много веће него оне калфи и шегрта. Али из обрачуна, који су нам се сачували, види се да су калфе и шегрти имали знатно мањи број надница него мајстори.)

Обичне надничаре узимао је кнез Милош из околних села, изгледа на кулук. Тако пише Стевану Пазарцу, који се бринуо за грађење кнежевог конака у Топчидеру, „за надничаре и посленике при грађењу конака наредите да по неколико људи из околних села Топчидеру на посао опредељују се.” При грађењу конака употребљавани су и робијаши, који су радили каткад и са оковима на ногама.

Када су грађене чисто државне зграде, онда је кнез Милош наређивао да се радницима нешто плати. Дрвену грађу за те зграде кнез је набављао преко нахијских власти. У „Српским новинама” од 10 фебруара 1834 изашао је кнежев указ од 1—II Но 302, којим се наређује Народном српском суду да изда распис нахијским властима да насеку 14.000 греда и одговарајући број дебље и тање грађе, а нахије ваљевска, шабачка и београдска и капетанија јадранска да свуку грађу на обалу савску. Пошто ће се та грађа употребити за зидање „зданија за потребу свега народа српског”, кнез наређује Суду да одреди умерене цене радницима који буду секли ову грађу и свлачили је на обалу.

Оскудица у грађевинском материјалу била је исто тако врло велика. У Београду није било циглана. За дотадашње грађење кућа употребљаван је слаб материјал — дрво и ћерпич — и стара цигла која се вадила из многобројних београдских рушевина. Није било довољно ни креча, дрвене тесане грађе, гвоздених делова, ни осталог грађевинског материјала. Један део тога материјала израђиван је повремено, приликом зидања, на месту, а други је набављан са стране. Набавке са стране вршене су са тешкоћама, јер путеви

УНИВЕРЗИТЕТСКА
БИБЛИОТЕКА

нису били добри. Искоришћаван је највише саобраћај Савом и Дунавом, али су јаче зиме и поплаве ометале и тај најјевтинији и најлакши довоз.

За своје и државне грађевине набављао је Милош циглу из Аустрије, из Пожаревца, из Шапца, а доцније и из Смедерева. Земун је имао цигле, али је била врло скупа, хиљаду комада шест талира, док је пожаревачка стајала 11 гроша хиљаду комада. У невољи купована је и стара цигла из београдских рушевина, која се продавала по 60 гроша хиљаду комада, па и скупље, иако, по процени стручњака, није била добра.

Терамиде су обично прављене у Београду.

За зидање „Бумрукане”, и цигле и ћерамиде прављене су и печене на левој обали Саве, онде где сада Данска група врши напите.

Креч је печен у околини Београда. За тај посао су узимани обично Цинцари. Они су само пекли креч, а сав транспорт, и дрвета за рад и готовог креча, вршио је власник грађевине, односно предузимач. Каткад им је давана и храна. Према једним подацима плаћано им је по два гроша од 100 ока креча (са храном), а према другим, у другом случају, по 70 пара.

Песак се вадио из ада и адица по Сави и Дунаву.

Гвожђарија, стакло и други ситнији материјал набављан је из Аустрије.

У почетку је дрвену грађу свако секао у околним шумама, док нису шуме знатно утамањене. Кнез Милош је тада забранио сечу без нарочите дозволе власти. Тада је и дрвена грађа набављана из далека.

Начин зидања је био примитивнији него што бисмо могли замислити. Није било ни зидарских колиџа, него су камен и цигле преносене на леђима и раменима, а малтер се носио у текнетима и одмах се изручивао на зидове. За гвоздене лопате није се знало, употребљаване су само дрвене. Малтер се мешао мотикама.

Прва пумпа, „тулумба”, појавила се у Београду приликом зидања „Бумрукане”. Њом је црпена вода из Саве и извлечена на градилиште за гашење креча и прављење малтера.

„Штукатор” и малтерисање били су ретки.

Све је то разлог зашто се у то доба, за прве владе кнеза Милоша, нису правиле у већем броју више и солидније приватне зграде. Приватни грађани су правили већином још увек куће од слабог материјала, зидове су лепили обично блатом. Такве куће су биле врло јевтине, нарочито у прво доба, када се дрвена грађа могла добављати из непосредне околине Београда, готово бесплатно. Тако је било око 1825 г. у Београду кућа за 100 гроша¹⁾. Цене кућа кретале су се обично из-

међу 3—4.000 гроша. Кућа Брзакова процењена је 1830 г. да вреди више од 5.000 гроша, а кнез Милош ју је купио за 500 талира, и издао под закуп за 36 гроша месечно. (Да бисмо добили приближно појам о ценама тадашњих кућа, изнећемо распоред Брзакове куће: у приземљу: подрум са „ћилером”, једна соба са кухињом и 1 комора; на спрату: 4 собе са две фуруне, 1 одаклија и 1 кујна „по немачком стројенију”, као и она у приземљу.

Није сигурно да ли је то она кућа преко пута Саборне цркве, у којој је била смештена прва државна штампарија.)

Па ипак, поред свих тешкоћа око грађења, и богатији су се грађани повели за примером кнеза Милоша и почели су да подижу лепше зграде. Прво су грађене лепше приватне зграде у кругу Саборне цркве, у шанцу. Неколико бољих кућа подигнуто је у садашњој улици Цара Лазара. Али се грађевинска делатност приватних лица пренела врло брзо и ван шанца. Прво је почела јаче да се изграђује Савска варош око пристаништа, Савским сокаком (данашњом улицом Карађорђевог). Ту су Срби подизали велике и лепе куће.

Готово у исто доба српска варош је прешла шанац код Варош-капије. На месту где је било старо гробље, које је 1826 премештено на Ташмајдан, изграђују се две лепе улице: Господска (Бранкова) и Поп Пантина (Космајска).

Најпознатија приватна кућа на Варош-капији била је кућа Глигорија Возаровића, у Поп Лукиној бр. 18, не због својих архитектонских особина, него зато што је још за доба кнеза Милоша у овој кући био центар просвете, — књижара, библиотека, читаоница и место за састанке тадашњих образованих

¹⁾ У обновљеној Србији кружили су највише аустријски (цесарски) и турски новци. Новчана јединица је био грош. Аустријски грош звао се и „порески грош” и вредео је два турска или „чаршијска” гроша.

Да би смањено вредност данка Порти, који је плаћан у чаршијским грошевима, кнез Милош је побијао стално вредност чаршијским грошевима, тако да је доцније 1 порески грош вредео 2 чаршијска гроша и 8 пара.

1 талир (орлаш) је вредео 10 пореских или 20—22 чаршијска гроша.

Једна форинта сребрна је вредела 5 гроша пор., пола талира.

Један цесарски дукат је вредео 24 гроша, око 12 предатних дин.

Један порески грош је вредео: до 1815 г. јаче од 1 предатног дин., до 1825 око 80 пара дин., а од тада стално је износио по 50 пара дин. (предатних).

људи и писаца. Кућа је порушена пре неколико година последњом регулацијом.¹⁾

Кнез Милош је помагао Србе да купују имања у шанцу од Турака и да граде веће куће. Али су такви покушаји Срба наилазили увек на отпор Турака, који су становали у суседству, највише зато што се са прозора тих великих српских кућа могло гледати у турска дворишта, где су једино буле могле удисати нешто свежег ваздуха. Турци су тражили да српске куће у шанцу не смеју бити веће од турских. Па ипак су се Срби све више увлачили у турска насеља, купујући земљишта, а доцније и зидајући веће зграде. Прво су почели да зидају веће зграде у садашњој Узун Мирковој улици и на Краљевом тргу. Земљиште на коме се сада налази стари универзитет купио је Јеврем Обреновић 1832 и то подигао кућу. Како се изграђивање ових блокова протеже кроз дуже време, приказано га доцније.

Када је раселио Савамалу и отпочео зидање већих зграда на том месту, кнез Милош је просекао и регулисао ту и неколико улица. Уређен је Топчидерски друм (сада улица Милоша Великог), који је и раније постојао. Просечене су и регулисане нове улице: Абацијска чаршија (улица Краљице Наталије), названа тако због тога што су се у њој населиле великим делом абације и отвориле ту своје радње; „Савамала“ (Босанска и Гепратова улица), Балканска и Ломина улица, као и мање околне улице. Све су ове улице биле регулисане већ 1839 г. Мало после су просечене Сарајевска, Немањина и друге улице.

Кнез Милош је помагао насељавање Савамале. Видели смо да је овде бесплатно делио земљишта, само под условом да се са лица ограде.

Први пут у историји Београда, варош се померила на савску падину. Непрекидно до тада, — у старом, средњем и новом веку, — варош се развијала на дунавској падини. Кнез Милош је променио овај историјски развој, и савска страна је остала и до данас лепша и изграђенија него дунавска.

¹⁾ Глигорије Возаровић, први књиговецац и књижевник београдски, доселио се у Београд 1827. Родом из Земуна, он је занат учио у Бечу. Знао је немачки, био је доста образован човек и велики патриота. Прву књижару и књиговезницу отворио је у близини тадашње школе, на месту где је сада основна школа код Саборне цркве. Његова књижара је била зборно место све тадашње београдске интелигенције. У овом књижевном кружоку треба тражити зачетак многих доцнијих културних установа. Сам Возаровић је оснивач Библиотеке вароши београдске, из које се доцније развила Народна библиотека.

Кад је Возаровић саградио кућу у Поп Лукиној ул., његова књижара, библиотека и цео књижевни кружок београдске интелигенције преселио се у ову зграду. То је било жариште просвете у Београду.

Насеља око Смедеревског друма (данашње улице Краља Александра) почела су да се подижу тек после 1834 г.

Те године изби пожар у Савској вароши у једном дућану у коме је било барута. Ватра је угашена и није дошло до експлозије. Али то даде повода кнезу Милошу да забрани држање барута у вароши у већим количинама, него да се држи и продаје на безбедним местима око Батал-џамије. Тада су трговци барута почели да подижу своје дућане на овом месту. Како је барут продаван у фишецима, улица је прозвана фишегџијска, „фишеклија“.

Негде у то доба кнез Милош је наредио да се сви београдски ковачи преселе на Теразије. Тамо су им поклоњена земљишта. Ковачима то није било мило, али се Милошева наредба морала поштовати.

Мало доцније купио је Стојан Симић барутине на Теразијама и подигао ту, око 1840 г., велику зграду, — на платоу између садашњег Старог Двора и Музеја Кнеза Павла, онде од прилике где сада свира војна музика. „Сав се свет чудио лудости Симићевој да сагради кућу у оној пустињи, далеко од вароши.“ (К. Н. Христић). То је почетак изграђивања Теразија, које ће доцније постати центар Београда.

Занимљиво је да је једини „источњачки кутак“ Београда, Скадарлија, који се одржао до најновије доба, постао у доба кнеза Милоша. За Карађорђево време ту су биле празне пољане. Тек од 1825—1835 јављају се овде насеља, — поред шанца од Стамбол-капије до Видин-капије иза садашње Поенкареове улице, — и то циганска. На месту где је сада Скадарска улица постојала је циганска махала још и почетком друге половине XIX века. Ту је било више неугледних кућа, по кривудавим сокачићима, и неколико неугледних механа, где су пијанчили и Срби и Турци. Због скандала који су се догађали у тим кафаницама Скадарлија је била озлоглашена. Она је пркосила модерном времену све до пре неколико година, — и својим трошним кућицама, и кривудавим турским сокацима, и скандалима по неугледним кафаницама. Сада се и ту изводи савремена регулација и калдрмисање улица, граде се модерне палате. Од старе Скадарлије данас се тамо сачувало само парче Скадарске улице око боемске кафане „Три шешира“ са неколико кућица.

Било их је који су тражили да се овај крај „турског“ Београда одржи нетакнут као туристичка „егзотика“! Таквих „туристичких знаменитости“ има Београд још и данас доста по даљим предграђима.

Палилула, која је била насељена и у турско доба као засебно село, развијала се и даље. Али у њој у то доба није подигнута ниједна зграда вредна помена, осим Палилулске касарне, о којој смо већ говорили.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Грађевинска делатност продужена је готово истим темпом и за време кратке прве владавине кнеза Михаила (1839—1842).

Велику пивару, на углу улица Адмирала Гепрата (Босанске) и Балканске, подигла је кнегиња Љубица 1839 г. Када је Љубица умрла (1843), зграду је наследио кнез Михаило. У овој згради је произвођено пиво до 1871, г., до 300 хектолитара пива дневно. Последњи купац ове пиваре био је Игњат Вајферт, који је подигао нову пивару на „Смутековцу“ (крај назван по сопственику Смутеку), где се и данас налази.

У овој згради је постојала једна велика дворана, која је служила за веће забаве и игранке, а једно време и за позоришне представе. Позоришта у овој дворани била је намештена према Балканској улици, главни улаз је био из Гепратове улице, а споредни из авлије. Позоришне представе је овде посеђивао и кнез Михаило.

У истој овој дворани одржана је позната Светоандрејска скупштина 11 децембра 1858, која је позвала поново кнеза Милоша на престо.

И ову зграду је радио Хаџи Никола Живковић.

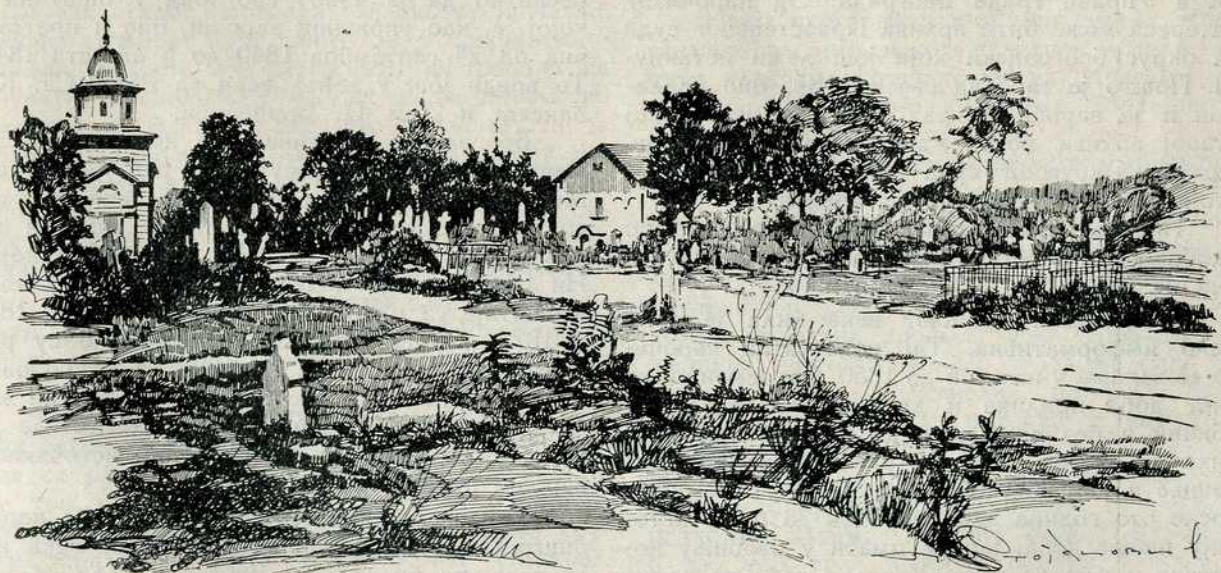
Старо здање подигао је кнез Михаило 1841 г. на углу данашњих улица Краља Петра и Грачаничке, где је раније био стари хан. Подигао га је за хотел, јер у то доба није било ниједног уређеног хотела у Београду. У приземљу се налазила гостионица и кафана код „Јелена“, а на спратовима су биле хотелске собе. Доцније се овај хотел звао „Гранд хотел“. Од 1884 у овој се згради налазила железничка дирекција. Зграда је порушена ове године и на њеном ће се месту зидати велика државна палата.

По стилу зграда је потсећала на старо Министарство финансија. Изгледа да је и ово „здање“ градио Хаџи Никола.

И Велика пивара и ово Старо здање били су својина породице Обреновића. После смрти краља Александра Обреновића, краљица Наталија је продала Велику пивару Прометној банци, а Старо здање нашој држави.

(Наставиће се)

Ђуро Бањац

Б. Војиновић-Пеликан: Београдско старо гробље

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.unilib.rs

Испитивање прошлости Београда

Многи су се бавили проучавањем прошлости Београда, изнети су многи подаци, али све то још не даје могућности да се напише исцрпна историја наше престонице. Оно, што је објављено, то су махом фрагменти у чију се анализу и дубље проучавање није улазило. И сâм политички живот, који би требало да буде најјаснији, још је нерасветљен. Није усамљен случај да се о извесним људима и догађајима данас друкчије суди но пре 30—40 г. Пронађена документа из основа су изменила ранија схватања.

Има више узрока што нам прошлост Београда није позната. Најважнији су ови:

1) Архиве су сасвим, или већим делом упропашћене. Београдска општина уопште нема старе архиве. Кад је 1858 г. изгорела општинска зграда, онда је са њом и сва архива уништена. По други пут, за време Светског рата, архива је продавана на кило бакалима и ложене су њоме пећи. Тако је за свагда нестало драгоцене грађе, уништена је историја.

2) Има архива које још нису испитане, као у Министарствима, Првостепеним судовима и Управи града Београда. Од нарочитог интереса може бити архива Првостепеног суда за округ београдски која још лежи нетакнута. Пошто је тај Суд све до 1845 био надлежан и за варош Београд, то би се у његовој старој архиви могли наћи драгоцени подаци. Архива Окружног суда за град Београд постоји од 1845 и добро је сређена.

Преглед тих архива могућан је само по одобрењу Министарства правде, али оно га још не даје.

3) Штампa прошлог века била је врло мало информативна. Тај недостатак нарочито се запажа у штампи до 1860. Савременицима оног доба прилике и догађаји изгледали су обични и без вредности да се забележе. Колика је у том погледу разлика између ондашње и данашње штампе! Нашим потомцима после сто година лако ће бити да пишу историју нашег доба, јер ће имати у изобиљу података и фотографија. У старо доба на слике се није никаква пажња обраћала. Ми не знамо како су 1862 г. изгледале капије: Сава капија, Варош капија, Стамбол капија и Видин капија. Никома онда није пало на памет да нам изглед њихов у слици остави. Немамо ни слике старих чесама и многих важнијих зграда које су давно срушене. Све се то сма-

трало за безначајно. Политичким догађајима поклањана је велика пажња и зато су нам они и највише познати.

Што је штампа била таква, не треба се чудити. Она је била у првој фази развијања и правих новинара није ни било. Пре треба замерити управљачима државе који нису хтели, њли нису умели да штампи даду добар правац.

4) Мало је људи из доба до краја прошлог века који су се бавили испитивањем прошлости Београда и који су се сетили да бележе фазе кроз које је престоница у свом развијању пролазила. Нешто мало су дали података: Стевча Михаиловић, Јован Мишковић, Милићевић, Вировски, Коста Христић, Влад. Ст. Каћански и Дим. Ц. Ђорђевић, а остали: (као: Јеврем Грујић, Јован Ристић и Гарашанин) бележили су политичке догађаје. Коста Христић лепо је почео да пише, али се тога сетио пред крај свог живота и писао је на основу сећања. Исти је случај и са Младеном Жујовићем, који је могао много да да, али му није пало на памет да поред политичких ствари изнесе и друге. Нарочито би било интересно да је изнео свој рад у општини у којој је, као управник вароши, био и претседник од 24 септембра 1840 до 6 августа 1842. То вреди још у већој мери за Влад. Ст. Каћанског и Дим. Ц. Ђорђевића.

Београдска општина није имала среће да њени претседници описују свој рад у општини. Можда је то било и због тога што су сматрали да је то непотребно, пошто постоји архива; али за нашу несрећу, ни архиве нема. Ни штампи није падало на памет да доноси извештаје са одборских седница. Тек од 1872 и 1873 „Српске новине“ објављивале су рад општинског одбора, а од 1882 то су редовно чиниле „Општинске новине“. Захваљујући њима, познат нам је период од 1882 па све до ратова, када се је Београд од источњачке вароши преображавао у модерну.

Управа вароши била је исте среће као и општина. Ниједан управник прошлог века није довољно бележио о Београду. Кад се зна да је управник био поверљива личност, поглавито Двора, онда се је заиста имало шта и записати. У овом веку нешто мало је дао Божа Маршићанин, али то је била чиста политика. У описивање прилика у Београду ни он се није упуштао. Нешто мало дао је Коста Христић из записа свога оца Николе Хри-

стића (сукоб на Чукур чесми и његове последице).

Чудно изгледа да људи, који су били на највећим положајима у држави, никакве белешке нису оставили. Јован Мариновић, Никола Христић, Филип Христић, Радивоје Милојковић, Блазнавац, Аћим Чумић, Милутин Гарашанин, Сава Грујић, Никола Пашић, Миша Вујић, Данило Стефановић, Љуба Каљевић, Светозар Милосављевић, Јован Бели-Марковић, Светомир Николајевић, Стојан Рибарац и многи други имали су шта да забележе, али најалост то нису учинили.

5) Професори некадање Велике школе ништа нам нису оставили записано о прошлости Београда. Исто то важи и за академике и књижевнике.

Од техничара само је инж. Емилијан Јосимовић, професор Велике школе, писао 1867 о регулацији Београда и из те књиге, као и приложене карте, види се изглед ондашњег Београда. Можда су државни и општински инжењери у службеном раду износили предлоге шта би све требало урадити, за шта су у осталом били и плаћани, али то би се могло видети из старих архива, ако су сачуване. Тада би се дала могућност да се реконструиса ма и бледа слика старог Београда.

*

Београд, као престоничка општина, треба што пре да дође до своје историје која би обухватила све гране његовог прошлог и садањег живота. С тим у вези изнећемо и предлог како би се до израде те историје дошло. Трагови старог Београда увелико су ишчезли. Модеран живот чини своје. Он је срушио много па и доста од онога што је требало сачувати. Последњи је час да се за потомство отргне од заборава све што се може, те да будуће генерације у речи и слици имају изглед старог и садањег Београда. То се може постићи ако се у Културном отсеку наше општине створи и Одељак за испитивање прошлости Београда. Он би имао ову надлежност:

1) Да у Државној архиви, Академији наука, Земунској, Панчевачкој и Новосадској архиви, као и свуда где буде сазнао, прибира грађу која се односи на стари Београд.

У Првостепеним судовима у Београду наћи ће се доста грађе и само у њима имало би да се ради најмање две године. Општина би у том циљу имала да издејствује одобрење Министра правде за Судове и одобрење других надлежних фактора за остале установе.

2) Вероватно је, да код грађана у Београду и другим местима има писача и фотографија, што се чува као породична успомена. Ако се учини апел преко јавности, и ако се он сваког месеца понавља, да сваки поднесе поменутом Одељку на увиђај све што има интересантно — писма и фотографије — успеха ће бити. И онда: слике копирати а писма

фотографисати и преписати. Важније ствари откупљивати. За време ратова много је пропало, али ће се ипак нешто наћи.

3) Позивати старе људе и жене и испитивати о прошлости. Сиромашнима давати извештај хонорар. У Београду има још доста лица која су претурила 80 г. живота и ти стари људи воле да причају. По завршеном испитивању та лица сликати и слике им објавити уз дотичан чланак у „Општинским новинама“ као и у књизи, кад буде издата.

4) Израдити исцрпан филм Београда. У прво време тај Одељак требало би да има ово особље:

Једног шефа, човека факултетски образованог, који посао ове врсте зна и воли.

Једног секретара.

Два службеника за рад у Првостепеним судовима.

Једног службеника за Државну архиву.

Једну дактилографкињу.

Једног служитеља.

Што се тиче снимања, тај посао могао би уз скроман хонорар да обавља фотограф Одељка за штампу, или да се узму приватни фотографи.

Филмовање вароши велики је посао и пројекат о томе имао би да се изради у овом Одељку и спроведе Већу на одобрење. Дискусија би свакако била интересантна и требало би је изнети у „Општинским новинама“.

Својим радом, а на посредан начин, Одељак за изучавање прошлости допринио би и унапређењу туризма у Београду, тиме што би се рад тог Одељка предавао јавности преко „Општинских новина“ и дневне штампе.

Наша престоница има још старих зграда, везаних за име неког угледног човека, или неки догађај. На пример: у ул. Кнегиње Љубице бр. 19 постоји кућа инж. Милоша Радоловића, коју је пре сто година подигао Илија Чарапић, управник вароши и први претседник општине у Београду. Кафана под знаком питања, прекопута Саборне цркве, некад звана „Томина кафана“, сазидана је пре неких 115 година. Кафане: „Три сељака“, „Рудничанин“ и „Златан грозд“ подигнуте су у другој половини прошлог века. Кафана „Три шешира“ постоји већ 80 г. Из не баш тако старе кафане „Дарданели“, на углу Душанове и Краља Петра, потекао је комад Чича Илије „Дорћолска посла“.

Периферија Београда: крајеви око нове Опсерваторије, Цветкове кафане и топовских шупа, па затим: Пашино Брдо, Душановац и иза њих села Мали и Велики Мокри Луг још су потпуно неиспитани. Међутим, ту су се налазила Римска насеља, по свој прилици војнички логори, што се доказује остацима многобројних водоводних канала. Ти канали, којима су села Мали и Велики Мокри Луг била изукрштана, показују високу културу оног доба. Према обиму тих канала логична је претпоставка да је свака кућа морала има-

ти или чесму, или ђериз. Тих ђериза и у Београду је било доста пре пуштања у саобраћај новог водовода. (Ђеризи, су канали на једном месту отворени за захватање воде, са капцима, да се вода не би загађивала.)

Стари Београд био је у вези са периферијом и суседним селима. Зато је потребно да се и на тој страни приступи испитивању. Рад у том правцу биће и занимљив и користан.

Пројектовани Одељак, да би с успехом могао вршити свој задатак, мора да истражује и испитује старине у Београду и његовој околини. Одељак, дакле, има да преузме дужности Друштва за чување старина које је у своје време почело лепо да ради па се нечујно угасило, или, ако није то, о његовом раду ништа се данас не чује. Одељак би и-

мао ужи обим но што га је имало Друштво, јер би се исти распростирао само на Београд и ужу околину, уколико је она у вези са њим.

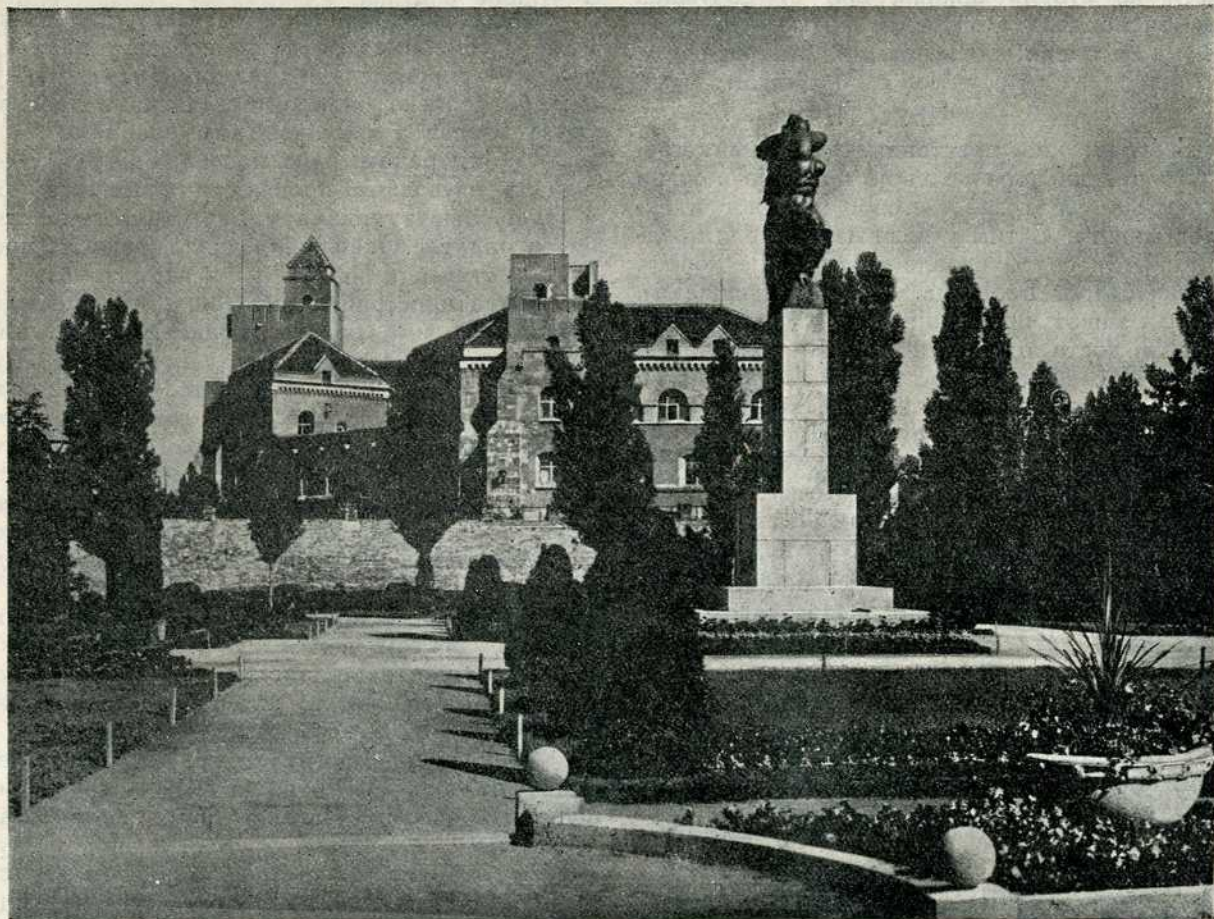
Одељак би требало да има и један ужи одбор, од 2—3 лица, стручњака и љубитеља тог посла који би саветом и радом помагали да се постигну што бољи резултати.

Одељку би се морала дати шира слобода у његовом деловању, те да не зависи од дугих административних формалности.

Оснивање овог Одељка не би претстављало велики терет за општину.

Интензивним и преданим радом, наша Општина би за 2—3 год. дошла до драгоцене грађе за израду своје историје и тиме извршила један значајан културни задатак.

Д. Ј. Рзњковић

Споменик захвалности Француској и Географски институт

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

НАЦИОНАЛНА УЛОГА ГРАДОВА

VII

НЕСИГУРНОСТ И НЕЗАПОСЛЕНОСТ

У току процеса урбанизације појавио се један низ чинилаца неуравнотежености, који су допринели сметњама хармоничном развоју градског живота. Тешкоће на које наилази градска заједница не само да спречавају град да у пуној мери доприноси народној привреди, већ у извесним случајевима оне претстављају опасност за сам опстанак града.

СИРОМАШТВО И НЕЈЕДНАКОСТ

Немаштина се испољава по улицама града како у доба просперитета тако и у доба кризе. И поред подизања животног нивоа радника у граду, постоји још велики број лица и породица које немају ни најпотребнији минимум за обезбеђење своје егзистенције.

И ако сиромаштво није искључиво градска појава, јер је оно јако распрострањено међу сеоским становништвом а специјално међу фармерима, град је ипак место у коме се наилази на најочигледније неједнакости у погледу богатства и у погледу извора прихода. У погледу својих богатих суграђана сиромашни су сиромашнији у граду него на другим местима.

Битни проблем за градски живот не састоји се само у постојању великог броја несрећника и сиромашних породица, нити у филозофским разматрањима о економским неједнакостима. Привреда у којој постоји масовна производња и у којој је све у међусобној вези, почива на куповној моћи маса. Јако распрострањено сиромаштво угрожава стабилност и опстанак такве привреде и друштва које на њој почива. С друге стране, крајња концентрација богатства доводи до претеране тезауризације и до претераног луксуза од стране извесних особа и група и она се сматра као значајан фактор у периодичним потресима наше народне привреде.

Земља се мора старати да укине сиромаштво и да сведе очигледне неједнакости у погледу богатства и прихода, јер с те стране треба да отпочну прве велике реформе које имају за циљ да измене наш привредни систем и да побољшају градски живот.

Сиромаштво и неједнакост, на које се наилази у граду, мање су у доба просперитета, због различитих привредних околности, али су повећане несигурношћу и неизвесношћу које су, у извесној мери, карактеристике проблема радника у свима временима, а нарочито у доба кризе. Било да су узроци који код нас изазивају економске периоде кризе националног и међународног порекла, увек је град највише тиме директно погођен, као нервни центар трговине и индустрије земље. Курсеви на берзи падају, банке потражују исплату зајмова, фабрика смањује своју производњу и снижава наднице, трговачки бирои остали су без својих шефова, градски радници губе посао, обустављено је плаћање интереса које дугују трговачке куће или фарме, банке падају под стечај, куповине су смањене, трговина на детаљ опада, поруцбине подбацују, фабрика обуставља своју производњу и зачарани круг је потпун. Криза изненада и страховито погађа град, место у коме живи велика маса становништва, фабричких радника и радница са белом крагном, који зависе од свога рада и немају ништа друго сем своје радне способности. Они имају врло мало, или их уопште немају, резерви којима би се могли помоћи у случају незапослености. Стварно, они немају чак ни оне мршаве изворе исхране са којима располажу радници на селу, које би им омогућиле да живе.

ОСЕТЉИВОСТ ГРАДСКОГ ЖИВОТА

Нестабилност градске привреде, која се јасно испољаје у дејству криза, јесте једна од битних карактеристика градског живота уопште. У области технолошкој, на пример, очигледно је да је град осетљив механизам са много осетљивих места.

Човек може да схвати трошност града по ономе што се у њему дешава у време епидемије, урагана, пожара, земљотреса, рата, унутрашњих борби, саботажа, штрајка или поплаве. Број смртних случајева и страхота проузрокованих недавним поплавама у долини О-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

www.хија и Мисисипи, као и обустављање општинских животних служби у градовима, малим и великим, показују на један драматичан начин шта се дешава када механизам јавних служби није у стању да функционише.

Чак и у нормално време оштећење неке електричне централе или каквог електричног кабла може да парализује град. Какав несрећан случај у подземној железници доводи стотину хиљада људи до очајања. Прскање какве главне цеви лишава воде цео један део града и излаже га опасности пожара. Чињеница да се ове евентуалности и друге тешкоће не дешавају чешће, показује савршенство наше технике, али када се оне догоде, дејства су брза и веома озбиљна.

Схватајући осетљивост града и предвиђајући пустоши које могу проузроковати и проузрокују већ војнички напади на градове, европске власти предузимају мере да осигурају функционисање помоћних служби и припремају градове и њихове становнике за случај ових евентуалности. Склањање у зидана склоништа од бомби, гасне маске, вежбе у одбрани од напада из ваздуха, сирене за узбуну, одељења за брзу помоћ и драстичне мере за расељавање градова показују очајничке напоре који се чине, да би се смањила крајња осетљивост градова у случају рата.

ДЕМОГРАФСКИ ПРОБЛЕМИ

И поред брзог прираштаја градског становништва у току последњих деценија, америчка варош налази се већ у борби са озбиљним проблемима биолошке неуравнотежености. Пре свега, проценат рађања у њима опао је тако брзо да они сада, више него у прошлости, зависе од прилива становништва са села да би одржале број свога становништва. Само у малим градовима жене рађају довољно деце, колико треба, да би се могло заменити данашње становништво. Код жена које су рођене у иностранству број рађања је већи, али њихов утицај неће вероватно бити значајан после 1940 године. Црнкиње већ не могу да одрже сразмеру црног становништва по градовима. С друге стране, код сеоских становника број рађања превазилази број потребан да се одржи замена становништва. Једном речју биолошко самоубиство градова јесте један од најзначајнијих проблема који се постављају америчком граду.

ЗАВИСНОСТ

Неизвесност градског радника, оскудица његова у резервама, безличност и покретљивост градског живота доприносе да учине питање зависности још трагичнијим и сложенијим у градовима него у сеоским крајевима. У току кризе проценат становника, који су били приморани да се пријаве за помоћ, био

је много већи по градовима него у сеоским крајевима. Једна петина од укупног броја лица способних за рад која су примала помоћ, у 1935 години, живела је у десет највећих градова и обухватала је у првом реду неквалификоване раднике. Потреба да се бедни притекне у помоћ и да се она отклони, довела је до стварања по градовима организованих бироа, које су помагали и појединци, али који су, као што је познато, били неспособни да одговоре задатку који је на њих пао у току последње кризе, када је потреба помоћи узела необичне размере. Издатци на помоћи које су допринесли појединци, који су у 1929 години износили од прилике четвртину издатака на јавне помоћи, смањили су се у току 6 последњих година, тако да сада претстављају свега 2% од укупне суме. Искуство последњих година показало је, такође, да су градске управе и владе појединих држава биле неспособне у финансиском погледу, да предузму дело приватне социјалне помоћи и да одговоре проблему помоћи који је постао страховито тежак. Федерална влада примила је на себе терет да притекне у помоћ државама и градским општинама, како би оне могле одговорити проблемима јавне помоћи.

Активност општина на социјалном пољу лишена је једнообразности, због разноликости у надлежностима по појединим грофовијама и градовима. У току последње кризе намети грофовија, држава и градова повећали су се и организација социјалне помоћи дошла је у једно прелазно стање: она је изгубила свој повременни карактер, да би постала стална.

Међу значајним проблемима који се постављају у погледу јавне помоћи стоји и финансиска неспособност општина и сиромашнијих крајева да поднесу потребне терете, да одговоре локалним потребама, затим уставна или законска ограничења у погледу фискалном, сарадња између држава ради прилагођавања законодавства и администрације и персонала који ће бити довољно обучен, као и тешњу сарадњу између федералне владе и града.

РАСНА ХЕТЕРОГЕНОСТ

У погледу расном и у погледу националном градско становништво Америке је више хетерогено него у градовима других земаља. Број родитеља који су рођени у иностранству и њихове деце престављали су у 1890, 1910 и 1930 респективне одговарајуће бројеве 73%, 74,3%, 63,7% становништва градова са више од милион становника. Однос странаца био је мањи у малим градовима. Број црнаца нагло расте у градовима са више од 250 хиљада становника, док опада у малим градовима и сеоским срезовима. Хетерогеност у погледу порекла повлачи за собом хетерогеност језика и навика и објашњава недостатак јединства

градске американске културе, као и извесне сукобе и извесне тешкоће, који се појављују када се приступа регулисању и стабилизацији обичаја. Услед ограничења усељавања може се десити да све различитости у будуће буду мање видне. Али, у сваком случају, ми смо врло далеко од једног једнообразног националног типа, и ако је он пожељан.

ДЕЗОРГАНИЗАЦИЈА ПОРОДИЦЕ И ДРУШТВА

Расна хетерогеност доприноси у извесној мери неспоразумима и сукобима у фамилији, специјално између деце, која су заведена многоструким атракцијама градског живота и родитеља чија су схватања и култура остала као и раније.

Има чинилаца који доприносе да је развод брака и занемаривање породице чешће у граду него на селу. Анонимност људских односа у граду такође утиче на слабљење породичних веза и веза које спајају грађане исте општине. Узимајући у обзир ове разликујуће силе, апсолутно је важно да се нађе какво ново средство да се грађанин, који данас живи у друштвеној усамљености стабилизује. То је дужност која пада на цркву, на приватна удружења и на друге друштвене установе.

НАСТАВА

Мада амерички градови пружају многобројне могућности школовања, тешкоће опстанка спречавају велики део становништва да се њима користе. Деца и малолетници могу се користити бесплатном наставом, чак и ако су прешли доба обавезног школовања, али су често у томе спречени, јер морају да иду да зарађују за породицу.

Установљени су такође курсеви за одрасле, али све до скорог настава за одрасле није имала много напретка. Намењене у почетку досељеницима, школе за одрасле почеле су тек од скоро да воде рачуна о захтевима да буде израђен један програм, који ће боље одговарати одраслима. Званичне мере, предузете у циљу образовања одраслих, ограничавају се у својој суштини на организацију вечерњих школа. Употреба радија и јавних предавања за школовање одраслих и васпитање маса, обећава да у Америци постане једно од битних питања у овом погледу.

ОПАСНОСТИ ПО НАРОДНО ЗДРАВЉЕ

Организација служби јавне хигијене важан је проблем за градски живот. Док проценат обољења и морталитета у градовима, нарочито што се тиче дечијих болести и туберкулозе, може да се упоређује са процентом на селу, дотле је тај проценат код сиромашних

класа града и код оних који станују по нездравим становима много већи но што би био да постоје ефикасне и модерне службе јавне хигијене.

Тешкоће у погледу заштите народног здравља у градовима нису само финансиске природе, јер треба такође водити рачуна и о чиниоцима као што су егоизам класа. Благодарени смелом програму, који је недавно израђен уз помоћ федералне владе, сифилис је признат као веома распрострањена болест, коју је требало сузбијати на националном терену, успостављајући директну сарадњу између Министарства народног здравља и градова. Биће могуће да се сузбије и ширење обичне кривацице, која се врло лако преноси у градској средини, као и њене компликације, грип и запаљење плућа.

НЕЧИСТОЋА, ДИМ И ЂУБРЕ

Индустријска испарења и градски отпатци врше такође штетан утицај на народно здравље. И поред знатних напора да се примене прописи који треба да спрече дим, фабрички димљаци, зграде у којима су смештене канцеларије и куће за становање избацују и даље облаке дима који загађује ваздух и штоди органима за дисање: то нагони ултрамодерног човека да тражи склониште у зградама у којима постоје инсталације за пречишћавање ваздуха. Водена пара и гар таложје се по грађевинама, улице се прљају и прашина се увлачи у станове. Питање сметлишта, имајући у виду огромност задатка, уопште је добро решено, али се оно често пута гомила на неком удаљеном месту, што има до крајности штетне последице, често пута веома нездраве. Једна или неколико рђаво постављених индустрија испуштају на моменте непријатне задахе, загађују атмосферу великих делова градова. Што је још озбиљније, општине и индустрије често избацују њихово ђубре на местима са којих се снабдевају водоводи, јер законске одредбе нису довољне да њих у томе спрече. Услед тога пијаћа вода мора се подвргавати таквом пречишћавању да од тога добија непријатан укус. Тим пречишћавањем уништавају се многобројне корисне супстанце у води.

БУКА И НЕРВНА НАПРЕГНУТОСТ

Велики град, специјално његов централни пословни део, јесте такво једно бучно место, да изненада тишина узнемири грађанина, навикнутог на звуке свих врста. Шкрипа кочица и трамвајских кола, лупа камиона, свирање аутомобилских труба, вика уличних продаваца и продаваца новина, звиждук саобраћајаца, тутањ ваздушних возова, ударци пнеуматичних чекића, а од скоро и реклама путем радиофон-

ским, коју преносе камиони и авиони, све то чини једну такву узбуну, какву је тешко наћи у историји градова.

Благодарећи напретцима технике, који омогућују да се мери јачина ларме по градовима и искуствима која су недавно стечена благодарећи општинским прописима и незваничним кампањама против ларме, као што је случај у граду Њујорку, градска ларма и напрегнутост нерава, која из тога проистиче, морају се у блиској будућности узети у обзир од стране америчког града као проблеми који изискују озбиљне студије.

УМНА ПОРЕМЕЋЕНОСТ И САМОУБИСТВО

Јасно се истиче да је број људи интернираних због умне поремећености по градовима већи од броја на селима. У 1932 години број умно оболелих био је 78,8 на сто хиљада становника за градско становништво, а 41,1 за сеоско становништво. Број слабоумних и епилептичара такође је већи у градским крајевима, мада се у извесним државама јавља и обрнут случај. Кад човек испитује ове чињенице мора одмах да се запита, да ли ово упоређење није погрешно, имајући у виду да се у градским пределима интернирају и они људи који би на селу наставили да живе у својој кући. Поред тога, постоје још нека сродна питања губљења умне равнотеже код појединаца, која воде самоубиству и која су тесно везана за степен урбанизације. У сваком случају напрегнутост градског живота изазива озбиљне проблеме менталне хигијене.

ПРЕСТУП И ЗЛОЧИН

Битне карактеристике градских преступа и криминалитета јесу преовлађивање крађе над злочином, све већа тежња за организацијом и за комерцијализацијом злочина и многобројни случајеви преступа младежи. Ипак, не изгледа да је морал слабији у граду него на селу, нарочито у погледу сексуалних злочина, као што је силовање. Комерцијализовани злочин, који се појавио у доба прохибиције (забрана точења алкохолних пића) има не само своје порекло у условима градског живота, већ такође и једном законодавству чији се прописи нису примењивали а које је наметнуто целој земљи, а нарочито сеоским крајевима. Омогућити омладини да утроши своју енергију и да се бори против преступа, биће један од најбитнијих проблема које ће град имати да реши у будућности.

НЕДОВОЉНОСТ ПОВРШИНА НАМЕЊЕНИХ ОДМОРУ

Тешкоће на које се наилази у граду у погледу одмора имају свога узрока у недостатку довољних површина за игру и одмор у једним градовима, а такође и у рђавој распо-

дели и у недовољности терена одређених за освежавање у великом броју градова. Ове тешкоће проистичу у главном од тога, што се општинске власти нису сетиле да такве терене припреме пре но што су градови били изграђени. Резултат је тај да је стварање паркова и терена за игру у јако насељеним градовима онемогућено скупоћом терена.

Други проблем који се поставља, јесте организовање културних установа које одговарају одраслом градском становништву жељеном разоноде. Музика, уметност, оперета, биоскоп и позориште нису заузимали истакнуто место у званичним проблемима прошлости о искоришћавању слободног времена, али ако се осврнемо на извесне значајне преседане из предратног доба и на подршку коју претстављају интервенције федералне владе у погледу уметности, музике и позоришта, видећемо да су ови облици разоноде подесни да заузму истакнутије место у програмима разоноде по америчким градовима.

Двеста милиона долара, који се годишње потроше на разоноде, утрошени су у главном од стране општина, које су учествовале са скоро три четвртине у укупним издатцима ове врсте. И поред знатног рада у току последњих година, поједине државе и федерална влада још увек далеко изостају иза градова у погледу изградње паркова. То не значи да градови могу да наставе остваривање својих програма без помоћи са стране. Криза је нарочито деловала негативно. Од скора ова су ограничења услед кризе могла бити ублажена у многим градовима, благодарећи кредитима који су одређени за јавне радове, додељених од стране државних власти и федералне владе. Ови су кредити омогућили да се у извесним случајевима приступи радовима 10 година раније него што је било предвиђено.

Било да је помоћ федералне владе установљена или не, а нарочито за градове који немају одговарајућих установа, очигледно је да земља, узета у целини, има још много да уради на пољу разоноде по градовима, не само што она треба да прилагоди ову акцију променама индустријске привреде и начину искоришћења слободног времена, већ и због тога што разонода има такође широко социјално значење.

Не ради се само о томе да се створе одговарајуће установе за физичко освежавање, већ такође да се дејствује на целу земљу, на поједине државе и општине, да развију ширу акцију да би омогућили културни развој појединца, испољавање његових уметничких талената и његовог учешћа у животу заједнице.

ЗАКРЧЕНОСТ

Проблем градске закрчености појављује се услед тога што град, у колико се шири ка периферији, расте такође и у самом центру. Облакодер је само видни симбол ове закрче-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

РАЗБАЦАНОСТ

ности. Када се он пуни и празни, улице и саобраћајна средства, која су била предвиђена за мале градове и за ниже грађевине, неспособни су да поднесу ово оптерећење, а да се не створи гужва. Њихова измена, и то у широком размерама, да би се прилагодили новим приликама, у већини случајева је врло скупа. Баш у самом центру, коме тежи сва активност града, где се манифестује прилив и одлив људских таласа и где куповина сваке стопе терена повлачи велике издатке, баш је ту најпотребнија ова измена, док је терен страховито скуп.

Уклањање ове закрчености повукло би за собом огромне издатке, али њено трајање повлачи за наше градове такође знатне трошкове. Сметње саобраћају, у време када је брзина тако драгоцену, претерана пренатрпаност терена и пренастањеност грађевина, мрачни и рђаво вентилирани станови и канцеларије, претерана скупоћа јавних служби, недостатак јавних слободних терена, док постоје огромне површине слободне који припадају приватним лицима а неискоришћене су, претерана цена земљишту и рђава расподела фискалних оптерећења, то су чиниоци који у разним степенима шкоде благостању у свима америчким градовима. Оваква ситуација наилази се обично код оних градова чији се пораст карактерише непрекидним ширењем периферије и развојем, а концентрацијом и све већом густином грађевина у центру. Подземне железнице, светлосна сигнализација, улице са саобраћајем само у једном правцу и расподела часова рада у појединим бироима, јесу лекови који делују само тренутно, док доцније повећавају зло.

Једна од најозбиљнијих последица саобраћајне закрчености у центру градских територија и радикални саобраћај, који је све бржи ка периферијама, јесте све већи број несрећних саобраћајних случајева и ужасавајући број смртних случајева. То представља у данашњем граду опасност која се може упоредити у извесном погледу са епидемијама у прошлости.

Ако је претерана концентрација штетна, исто се то може рећи и за претерану разбацаност. Становник предграђа жели да избегне незгоде живота у граду који је и сувише изграђен, али услед тога што он мора да долази у центар да ту зарађује свој хлеб, он ствара нове проблеме претеране централизације. Тежње које желе да разбацају град, да стварају предграђа као и други центрифугални покрети изазивају незгоде које настају услед апсолутног недостатка једног плана, услед чега поскупљује одржавање јавних служби и долази до искоришћења земљишта без икаквог реда. Благодарети томе, што је ширење града добрим делом препуштено фантазији приватних сопственика, наилази се у предграђу на одвојене групе кућа, које су распоређене спорадично или се шире у виду траке дуж великих путева, са великим просторима неизграђеним, што проширење јавних служби чини још скупљим. Са своје стране приватни процениоци тако су обавили свој посао — у већини случајева на трошак власника терена, или оних који траже стан или на трошак општине — да је већ сада око многих наших великих градова број парцелисаних терена толики, да превазилази све будуће потребе ових заједница за теренима за грађење, за дуги низ година.

ИСКОРИШЋАВАЊЕ ГРАДСКОГ ЗЕМЉИШТА

Спекулација са земљиштем, изазвана неоснованим очекивањима, окуражујући претеране амбиције у области градње, била је једна од највећих трагедија америчког градског живота. Претеране процене земљишта довеле су до вертикалног ширења града и до претераног искоришћавања земљишта, из чега произилази да су јавне службе, нарочито водовод, канализација, хигијена, безбедност и пожарничка служба, као и саобраћајна средства била преоптерећена и да су се појавиле тешкоће свију врста.

Н.

Заштита од напада из ваздуха

— Један пример из Швајцарске —

У Швајцарској се дошло на оригиналну идеју да се језера употребе као склоништа за одбрану од напада из ваздуха. Истина, не за одбрану људских живота али за одбрану оних добара која одржавају људски живот, наиме за склоништа хране. Поред хране у тим склоништима могу се чувати и индустријски производи неопходно потребни у случају рата.

Идеја се састоји у следећем: израђени тенкови у разним типовима и величинама до пет стотина тона, напуњени храном или индустријским производима, укотве се за котву утврђену на дну језера. Помоћу те котве, регулише се дубина на којој се жели да постави тенк.

И саме домаћнице, које немају хладњака, када преко лета ставе путер у водом напуњени суд, оне већ упражњавају примитивно „подводно стовариште”. Хладноћа језера или река била је већ чешће искоришћена за одржавање животних намирница у свежем стању. Међутим, на идеју да се то исто покуша у великом дошло се тек сада. На то је нагонио један врло важан проблем, наиме велика потреба за просторима за стоваришта у ратне сврхе и за складишта хране у случају оскудице. И тада се сетило на природне бесплатне магацине: језера и реке. Сасвим бесплатна свакако нису. Разумљиво је да се не могу нити пшеница, нити друге животне намирнице незаштићено положити у воду. За то је потребан један нарочити суд.

Тај нарочити и за ту сврху направљени суд јесте подводни тенк. Један такав подводни тенк није ништа друго него испод воде укотвљени, пливајући магацин.

На први поглед необично је претпоставити да ова „природна леденица” мора да буде масивно грађена. На иницијативу г. Дутвајлера, саветника швајцарског Савезног већа, израђени су тенкови од 60—250 тона. Ти и нарочити су од 500 тона израђени су од гвозденог лима дебелог 3 до 6 мм. Јак спољни притисак испод воде и јак унутрашњи притисак робом напуњеног тенка, и ако се додуше они држе у равнотежи, ипак приморавају да се тенкови израде масивно.

Подводни тенкови треба да буду направљени у разним типовима. Предвиђена су три типа: један за течности, други за чврсте материје и трећи специјални.

1) Тенкови за пријем течности предвиђени су како за пријем животних намирница (уља за јело, сокова од воћа итд.), тако и за индустријске производе (индустријско уље, бензин итд.), јер је сасвим разумљиво да се нити сме нити треба ограничити само на животне потребе.

2) Тенкови за чврсте материје, за зрнасту

и брашнаву робу, као и за цереалије (кафу, шећер итд.).

3) Најзад је предвиђена и таква врста тенкова са специјалним уређајима за хлађење за животне намирнице код којих је потребна нижа температура од 4—5⁰, која следује из нормалног укотвљења тенка на дубину од 40 метара испод површине воде.

За пуњење и прањење предвиђени су пнеуматички и механички помоћни и транспортни уређаји.

Све ово напред изложено изгледа лепо и остварљиво док се не појави сумња, да ли се неће животне намирнице баш „у води” потопљене покварити. Међутим, ова инстинктивна сумња и бојазан изгуби се при најкраћем размишљању. Херметички затвореним добрима сасвим је свеједно какав ће их елемент ван зидова тенка опкољавати, да ли вода или ваздух. Важно је за робу под каквим је условима она смештена у унутрашњости тенка.

Има добара која при обичним слагалишним условима морају да „дишу”. То значи да је потребно да та добра имају извесну количину сувог ваздуха, евентуално редовно обновљеног, да се не би покварила. Пре свих ту долази пшеница. Међутим, ова бојазан отпада, јер баш при константној температури од 4—5⁰, осигураној у тенку, престаје ово дисање. На пример: дисање пшенице. Она долази у стање мира или зимски сан помоћу угљене киселине, која се сама од себе ствара у тенку не трпећи никакву штету. Ово је мишљење Савезног пољопривредног огледног добра — Цирих, Ерликон, где су овакви опити вршени. Услед овога је измењивање разне робе нужно тек у размаку од више година. На другој страни осетљива добра сачувају своју пуну свежину и квалитет (на пример: зејтин за јело).

Да видимо сада, какве нам све предности и користи пружа овакав начин чувања животних намирница и индустријских производа испод воде.

Прво, *незнатни трошкови грађења*. Када се ови трошкови упореде са трошковима грађења слагалишта над земљом и испод ње, онда видимо, да они не износе ни онај део трошкова који отпада само на одржавање слагалишта на суву. *Кратко време грађења*. Ово је нарочито важно за државе које су богате великим рекама и језерима а немају још изграђене магацине на суву, да се могу брзо спремити за одбрану од напада из ваздуха, бар у колико се тиче материјалних добара. *Решено питање престога*. Ни мало лако питање, на коме ћемо месту подићи магацин а да га непријатељ не открије и можда његове прве ескадриле не униште, отпало је. *Отстрањен је редован губитак од квара*, који наносе мишеви и пацови, инсекти и све оста-

ле штеточине. Лица упозната са тешкоћама око доброг смештаја и одржавања материјалног добара врло добро знају колика је предност магацина у коме се штеточине уопште не могу да појаве, што код свих других магацина на суву, ма како били осигурани, није случај. Од прености које нам још пружају подводни тенкови долазе: *отстрањење љубитка тежине и одржавање робе у потпуно свежем стању.*

Као највећа предност долази велика сигурност од напада из ваздуха. Према извршеним покушајима, у дубини од 40 метара тенкови су невидљиви за авион, чак и при ниском лету. И када се деси случајан погодак у близини, тада ни у ком случају, као што су то пробе показале, не пукне тенк напуњен течним материјама. Међу другим извршен је и овакав опит. У даљини од 7 метара, од тенка напуњеног течним материјама и укотвљеног на дубину од 40 метара, а у дубини од 17 метара проузрокована је експлозија аеропланске бомбе од 50 кгр. Тенк није претрпео никакву штету.

Са тенковима напуњеним чврстим материјама, на пример пшеницом, биће извршени овакви покушаји разбијања тенкова уз учешће трошкова од стране Швајцарског савеза. На сваки начин биће и тенкови напуњени чврстим материјама практично много сигурнији од бомби, него сваки други магацин на суву.

Када већ постоји страх од „мамљења“, које би могло да постоји за нападача на једну земљу због сувише богатог стоваришта робе, није некорисно приметити, да подводни тенкови могу бити боље сакривени него најбоље сакривена стоваришта у стенама. После потапања тенка у воду само ће врло мали број веома поверљивих лица бити посвећен у тајну где се тачно налази то место где је тенк потопљен. Да страна лица пронађу то место веома је тешко, скоро немогуће.

Једна мала земља, као што је на пример Швајцарска, „забијена као клин између великих сила“, да би се у случају опасности могла бранити, мора да има поред оружја још и велика стоваришта хране.

Због тога је један број далековидних људи у Швајцарској узео у своје руке иницијативу да потпомогне напоре државе за поправку стања залиха и да на приватној бази а без субвенције државе створи потребне залихе. Извршене су припреме за оснивање „Лагер-танк А. Д.“. Ово ће акционарско друштво имати задатак да гради и да издаје у закуп подводне тенкове. Поред тога основана је и „Герона“, швајцарска задруга за набавку и смештај сировина и животних намирница, те је овој задрузи стављена у дужност набавка свих потребних залиха. У управном одбору ове задруге налазе се имена најистакнутијих стручњака свих грана и заинтересованих кругова. Уговором између Задруге и „Лагер-танк А. Д.“ биће настојано на томе, да квалитативни ризико и трошкови остану ниски и ако сме-

штај траје неколико година. Ризико за цену сматрају иницијатори као ограничен, с обзиром на данашње ниске цене на светском тржишту. Ако се у току времена догоди ново падање цена, дозвољавају нарочито ниски трошкови смештаја у подводним тенковима, да се сачека повољна цена макар и после неколико година.

Свакако, задруга нема карактер зараде. Она ће у првој линији служити Држави стварањем значајних додатака залиха, а поред тога пружиће могућност, да се један део до сада чињених иностраних берзанских операција пресели у земљу. Камата на уложени капитал ограничена је на 4%, евентуални преостатак у случају ликвидације употребиће се у опште корисне сврхе.

„Герона“ треба да проузрокује поиватни привредни потстицај код задругара. Она поужа могућност, да сваки задругар може да добије за себе извесну количину животних намирница у време када наступе тешкоће за набавке животних намирница. Задругарски удели ограничени су на суму од 100 шв. фр. Међутим, један задругар може имати толико удела колико он хоће, али он може искористити само један удео за себе. За једну породицу од 3 до 4 задругара била би ово сопствена залиха у случају нужде у вредности од 300 до 400 шв. франака. Дакле, знатно више него што Швајцарски савез то данас прописује (око 30 франака по фамилији од 4 члана). Иако би ови удели приликом увођења карата за храну били узети у обзир, ипак би сваки старешина породице био умирен када зна, да на сигурном месту, под стручним надзором, и по повољној цени купљена, лежи на стоваришту „његова“ значајна залиха хране у случају нужде и лишава га брига око личне набавке намирница.

Овој корисној приватној иницијативи успротивили су се швајцарски увозници. Они тврде, да је остварење овог пројекта у супротности са правима увозника и у колизији са законским одредбама о увозу. На тај начин успели су увозници да поколебају власти.

Међутим, ово тврђење увозника није тачно. Како се жеља задругара за приходом појављује само у случају прекинутог увоза (на пример у случају рата), не може се уопште видети одакле ће наступити сметње. Без обзира на различита мишљења, питање је, шта заслужује преимућство у времену нужде: увозна права једног трговца или право снабдевања старешине породице, који је још својим улозима припомогао да се и за остале грађане, економски слабе, набаве потребне количине резервне хране.

У међувремену је од стране Националне савезне царинске комисије примљен једногласно Дутвајлеров захтев, којим се позива швајцарско Савезно веће, да у границама законских могућности помогне организације, које имају за циљ осигурање потребних количина сировина и животних намирница. В. М

Прве међународне аутомобилске трке у Београду

Учествовали су најчувенији возачи

Највећи спортски догађај последњих година, а уједно и једна од најзначајнијих спортских манифестација, одржана је у Београду у оквиру интернационалних аутомобилских трка. Први пут у историји нашег аутомобилизма појединим београдским улицама око Калемегдана постигнута је аутом брзина већа од 200 километара на сат.

Ову прву, велику интернационалну трку, на којој су узели учешћа најбољи возачи на свету, беспрекорно су организовали уредништво листа „Политика“ и Београдски ауто клуб, у сарадњи са Београдском општином.

Вишемесечне припреме

У последње време Београдска општина учинила је много за наш спорт. Г. Влада Илић и његови сарадници с много разумевања прате спортске прилике код нас и кадгод је то било потребно излазили су у сусрет спортским организацијама и помагали су спортска друштва и спортске подухвате.

И овог пута организатори су наишли на пуну потпору Београдске општине. Они су себи поставили не мали задатак, да за врло кратко време организују велику интернационалну аутомобилску трку и припреме све што је потребно да би се једно овакво такмичење могло одвијати правилно и под условима које прописује Међународни аутомобилски савез.

Чим је изабрана стаза, предузети су радови за њено уређење. Томе је највише допринела Београдска општина, под чијим је надзором цела стаза преуређена. Велики број радника радио је на овом послу, који је трајао неколико недеља. Сем тога, подигнуте су трибине на једном делу стазе, тако да је омогућено Београђанима да што боље прате трку. За кратко време израђене су трибине за преко шест хиљада гледалаца.

За време тренинга чувених возача и на дан трка трамвајски саобраћај у непосредној близини Калемегдана сасвим је прекинут, што је омогућило да се такмичења одржавају правилно. Једном речи, Београдска општина је учинила много за организацију аутомобилских трка и њој припада знатан део заслуге да је ово велико такмичење, прво ове врсте на Балкану, тако сјајно успело.

Још давно пре трке знало се да ће на такмичењу узети учешћа најчувенији светски возачи. Пријавили су се Херман Ланг, првак Европе, затим Милер, Нуволари и фон Браухич. Поред ових славних „краљева“ аутомобилске писте пријавили су своје учешће два изванредна француска возача. Међународна ситуација омела је, међутим, долазак Француза. Они су већ били пошли са својим каминима и дошли су до границе, али су ту задржани од француских власти, јер је већ била објављена општа мобилизација. Тако је у последњем тренутку осујећено учествовање ова два изванредна француска аутомобилска аса. Па ипак, имена Ланга, Милера, Нуволарија и фон Браухича, била су довољна гаранција да ће аутомобилске трке у Београду престављати заиста првокласну спортску атракцију.

Сем главне трке, такмичење тркачких кола, на програму су биле врло занимљиве утакмице. У осталим категоријама за аутомобилске трке био је пријављен приличан број страних возача. Неколико Немаца и Чеха, зајим Румуна и један Бугарин, имали су да се боре с нашим храбрим возачима за лепе награде.

Ове аутомобилске спортске свечаности и мале су да отпочну веома узбудљивим мотоциклистичким тркама. У разним категоријама узели су учешћа наши најбољи возачи и ове трке оставиле су изванредан утисак на гледаоце.

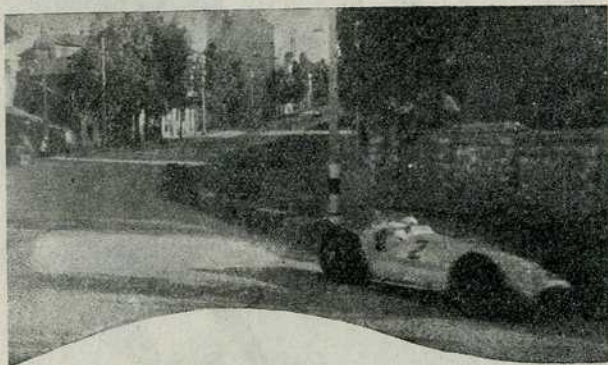
Као што се види, програм је био разнолик и веома интересантан.

Првак Европе: Херман Ланг

Централна личност такмичара који су требали да учествују на тркама у Београду несумњиво је био Херман Ланг, овогодишњи првак Европе и по мишљењу најистакнутијих аутомобилских стручњака данас најбољи возач на свету.

Још одмах по доласку Херман Ланг је придобио све оне који су се нашли у његовој близини. Веома приступачан и срдчан, он је разговарао неусиљено и ведро. Још првог дана тренинга освојио је све симпатије.

Чим је дошао у Београд, Херман Ланг се распитивао за стазу и за учеснике трке. Питао је:
— Да ли су дошли Мазо и Грињар?

Г. Херман Ланг на кривини

Када је дознао да су Французи у последњем тренутку заустављени на граници, Ланг је изразио своје жаљење што неће имати прилике да се још једном огледа са одличним француским тркачима. А после првог тренинга рекао је извлачећи се из својих дугих, сребрних кола:

— Стаза је изванредно добра, само је мало немирна.

Затим је додао смешећи се:

— Али то ништа не значи. Ми смо навикли на сва могућна искушења. Подвлачим чак, да је ваша стаза боља од многих на којима сам досада учествовао. Треба само чвршће држати волан. То мало умара руке, али представља драг за возача, јер није интересантно возити на стази која је сасвим безопасна.

Херман Ланг је тренирао неколико пута пре почетка трке. Још тада он је одушевио публику својом изванредном смелашћу и вештином. Јурио је махнито целом стазом и с највећом брзином улетао је у кривине и извлачио се из њих чудесном вештином. Одмах се опазило да се налази у изванредној форми и да је заиста велики аутомобилски ас.

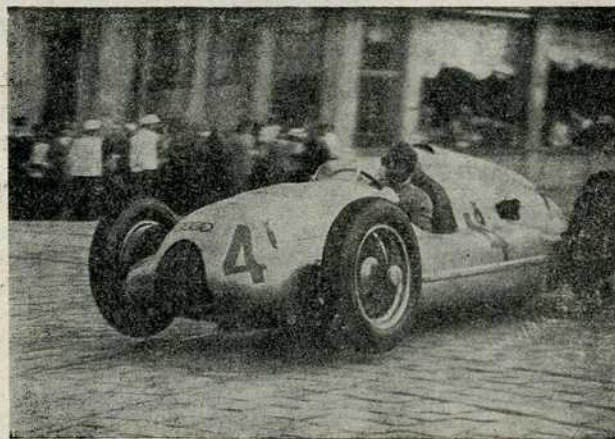
„Летећи ђаво“

Последњи од славних такмичара допутовао је у Београд Тацио Нуволари, звани „Летећи ђаво“. Он је славан по томе што је од свих тркача имао највише аутомобилских незгода. Једном су га чак лекари прогласили за мртвог после једне тешке аутомобилске несреће.

Тацио Нуволари није више млад. Његова коса је скоро бела, увек глатко очешљана. Лице му је бледо, аристократско, с неколико дубоких бора које одају да је прошао кроз врло тешка искушења.

Иако има скоро педесет година, Нуволари је још увек један од најбољих возача на свету. Он је један и од најсмелијих, о чему најбоље сведоче многобројне несреће које је имао.

Нуволари већ годинама пркоси смрти. Он је возио заједно са оцем данашњег првака Европе Ланга, такмичио се са славним Фађолом, присуствовао је њиховим погибијама, али је он остао непобедив у борби са смрћу и пркосио јој чудесном енергијом и лудачком срећом која га је пратила из трке у трку. Четрдесет и три пута он је имао разне незгоде: или би се преврнуо с колима, или би ударио у неко дрво или у ограду од писте, сурвао би се у неку провалију и слично, али је увек успевао да избегне смрт и да се врати поново за волан својих тркачких кола.

Г. Тацио Нуволари, победник на главној трци

Тацио Нуволари је заиста једна од најзанимљивијих личности данашњег кадра аутомобилских возача. Његова највећа одлика је неустрашивост. А бити храбар није мала ствар, нарочито код брзине од преко двеста километара на сат!

Вечити друђи

— Диван је, леп је као лутка! — узвикнула је једна симпатична дама када је угледала фон Браухича када се спремао да уђе у своја кола да би на тренингу прешао стазу.

Висок, плав, дугуљастог лица, плавих ведрих очију, фон Браухич заиста с лакоћом осваја симпатије жена. Његов стас је еластичан и гибак, његов осмех неодољив. Када разговара с неком лепом дамом никада не бисте рекли да је он један од најбољих возача на свету, човек који не зна за страх када седи за воланом. Једино када нестане осмех на његовим танким уснама, када му очи добију неки чудни, челични сјај, када му лице отврдне и изгуби безбрижност веселог младића, — а то се догађа једино када се за-

вуче у своја окла и када се припрема за старт, — тада, у тим тренутцима, он је заиста „гвоздена немањ“, како га је назвао један француски новинар.

Фон Браухич за време трке

Фон Браухич је можда најсмелији од свих, можда и највештијих. Он јури страховито, јури брзином која вам зауставља дах у грудима и леди вам крв у жилама. Он не вози — просто лети! Па ипак, увек је други! Десет година овај сјајни возач учествује на свим великим тркама, одушевљава све својом смелошћу и лудачком вођњом, али је стижао увек други!

„Патуљак летеће але“

Кад би угледали Хермана Милера у цивилном оделу никада не бисте могли да помислите да овај мали, бескрајно симпатичан младић, увек насмејан и оран за шалу, беспрекорно одевен, чак сувише елегантан, заузима међу „дивовима аутомобилске писте“ једно од најзначајнијих места.

Херман Милер је мали растом и због тога су га назвали „Патуљком летеће але“. Он вози мајсторски, али не стиже увек други као што је то случај са фон Браухичом. Он је, шта више, досада тукао и Ланга и Карачолу и Нуволарија.

Херман Милер је, као и многи други чувени возачи, прешао с мотоцикла у ауто. Као

првак Немачке, он је ступио код Ауто Униона и посветио се аутомобилизму. Прву аутомобилску трку освојио је 1392 године.

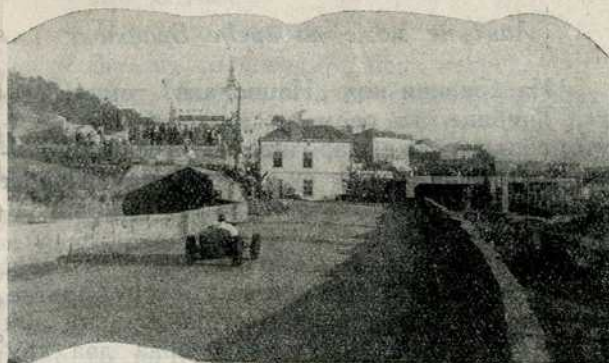
Г. Милер

Херман Милер добио је многе победе. Најзначајнија му је у овој години победа у француском „Гран приу“, када је стигао први, после лудачке, али мајсторске вођње. Па ипак, и поред великог успеха, то није највећи подвиг овог малог, симпатичног аутомобилског аса. Ево шта он сам каже о својој најинтересантнијој вођњи:

— У Пескарију, прошле године, доживео сам многа узбуђења и због тога ова трка је на мене оставила најдубљи утисак. У почетку је ишло све сјајно. После неколико кругова прешао сам скоро све возаче и избио на друго место. Већ сам ликовало и мислио да ћу победити. Што се трка више приближавала крају ја сам био све сигурнији у своју победу. За мном је јурио Ланг, јурио је као никада дотле. И поред буке мотора чуо сам шкрипање његових гума када је улетао у кривине. Па ипак, стегао сам зубе и повећавао брзину. Радост због брзе победе била ме свег обузела и давала ми чудесну снагу. У претпоследњој рунди био сам први, испред Ланга неколико стотина метара. Дао сам гас, улетео у једну кривину страховитом брзином, тако да замало нисам налетео на ограду од насипа, али сам у последњем моменту успео да исправим кола и да продужим пут. Већ сам видео циљ и угледао шарену заставицу како се лепрша. И тада, на неколико десетина метара пред циљем, када је моја победа била толико јасна и очевидна, кола су одједном успорила брзину и стала. У први мах помислио сам да је неки квар по среди, али сам се брзо уверио да немам више бензина! Можете замислити како сам се осећао док сам излазио из кола и гурао их ка циљу. У даљини указао се Ланг и ускоро је пројурио поред мене као комета. Био сам други!

Наши аутомобилски асови

Поред немачких тркача у такмичењу тркачких кола узео је учешћа и један Београђанин, Бошко Миленковић, на својим малим тркачким колима „Бугати“.

Г. Бошко Миленковић за време трке

Наш Давид имао је толико смелости да се такмичи са Голијатима чија су кола била три пута јача од аутомобила нашег возача. Па ипак, Бошко Миленковић се јуначки борио и освојио је симпатије публике.

Од других наших истакнутих возача највећу пажњу и интересовање побудио је „Чика Саватић“, наш најславнији и најбољи аутомобилски возач. Он има шездесет година и био је најстарији међу учесницима на овим великим аутомобилским тркама.

— Живео Чика! — викали су гледаоци још на тренингу када би се појавио популарни Радован Саватић, пионир аутомобилског спорта у престоници и неоспорно најбољи и најсмелији возач кога смо досада имали.

Треба још похвалити Дорђолца Павла Меламеда, који је с много вештине возио своја кола, и Стипу Вуцимловића, као и остале који су узели учешћа на овим такмичењима и допринели много развоју аутомобилског спорта код нас.

На дан велике трке

Још сасвим рано на дан велике трке Београђани су почели да се окупљају на Калемегдану и трибинама. Организација је била изванредна и све је текло у највећем реду. Још пре почетка трка дуж стазе било је пуно света. Нарочито су били верни гледаоци са стајања. Преко десет хиљада људи било је расуто дуж Калемегдана још пре почетка трка.

Такмичење је отпочело у 11 часова пре подне, када је отсвирана државна химна и подигнута на јарбол више трибина државна застава.

У том моменту, када је дат знак за почетак прве мотоциклистичке трке, у почасној

ложи запажени су претседник општине г. Влада Илић и многи чланови почасног комитета.

У првој трци борили су се за прво место државни првак Антон Уројић, Душан Брезник и Михаило Борисављевић. Међутим, фаворит ове трке изванредни Уројић, који је био далеко измакао испред осталих, морао је због дефекта на мотору да одустане. Победио је Душан Брезник.

У трци мотора с приколицама, која је изазвала велико интересовање, победио је поднаредник Шпиро Данилић са сувозачем Јованом Попиводом.

Врло узбудљива борба водила се у трећој мотоциклистичкој трци између Антона Уројића и Јанка Мишке. Победио је Мишка, а други се пласирао Антон Уројић.

Трка полициске страже била је врло интересантна. Награду управника града Београда добио је Владислав Чорак, а други је био Емил Маргетић.

Најинтересантнија и најлепша мотоциклистичка трка била је трка мотоцикла до 1000 кубних сантиметара. Борба је била врло узбудљива и све до циља није се знало ко ће победити, да ли Никола Јурчић из Загреб, Јоже Цикларж или Антон Уројић. Награду Владислава Рибникара, директора „Политике“, добио је Јурчић возећи просечном брзином од 105 километара на сат.

Врло узбудљиве аутомобилске трке

После подне, већ у два часа, отпочеле су аутомобилске трке. Такмичење су отворила спортска кола. Возило се десет кругова. У првој класи победио је Чех Форманек, а у другој класи Радован Саватић.

У другој аутомобилској трци спортских кола водила се врло жустра борба између Румуна Кунца и три немачка мускетира Венхера, Брима и Резеа. Немци су у почетку водили, али их је Кунц прелазео једног за другим. Он је возио изванредно добро и брзо и изгледало је да ће сигурно победити. Међутим, пред крај трке, Кунц је ударио у једно дрво и због дефекта на мотору био је принуђен да одустане од такмичења. Победио је Немац, Брим, други је био Резе, а трећи Бенхер.

Најлепша трка лаке категорије вођена је између Румуна Жана Калцијану и наших возача. Победио је сигурно Румун. Он је одушевио публику својом изванредном вожњом.

Фаворит ове трке био је Београђанин Меламед. Он је опет имао велику несрећу. Већ после првог круга упали му се мотор, али је он и даље храбро возио. Тек после четвртог круга зауставио је кола и угасио је ватру, али је изгубио доста у времену и пласирао се на треће место. Па ипак, због изванредног спортског држања које је у овој трци испољио Павле Меламед, публика га је поздравила веома бурно.

Почиње велика трка

Пре почетка велике трке дуж целе писте завладало је велико узбуђење. Многи још ни су видели тркачка кола и с интересовањем су пратили сваки покрет механичара. Најзад су тркачка кола довучена на старт. Било их је пет. Ускоро су се појавили и возачи: Нуволари, Ланг, Милер, фон Браухич и Бошко Миленковић.

— Гле, каква су кола! — Чудио се један гледалац.

— То су тркачка кола, — објашњавао је један функционер, — специјално опремљена за овакве трке. Знаш колико коштају? Згранућеш се кад ти кажем: око два милиона динара!

За то време све припреме су извршене. Возачи су заузели своја места. Напред, у првом реду, били су фон Браухич и Ланг. Иза њих, с леве стране Милер, до њега Нуволари и трећи Бошко Миленковић.

У потпуној тишини дат је знак за полазак. Одјекнуо је потмули пуцањ и једна кола излетела су са старта као топовско ђуле. То је био фон Браухич, који је одмах избио напред и изгубио се иза окуке. За њим је као метеор појурио Ланг, а тек после тога, уз потпуну грмљавину стартовали су Милер и Нуволари. Бошко Миленковић пошао је последњи са старта.

— Аух, људи, како су ови полетели! — згрануо се један гледалац ширећи у чуду руке.

— Возачи су већ код Небојшине куле, — јављао је спикер. — Води фон Браухич. За њим су Ланг, Нуволари и Милер.

У публици је одјекнуо потмуо жагор. Није прошло ни десетак секунди а возачи су већ били тако далеко. Сви су били изненађени.

Борба са смрћу

У даљини је одјекнула потмула грмљавина. На трибинама је настало комешање и многи вратови су се повили напред. На улазу у Калемегдан из Кнез Михаилове улице појавио се први возач. Долетео је као метеор и просто прелетео неколико метара изнад испупчења на овом делу стазе. Гледаоци су једва могли да виде како возач муњевице окреће волан, исправља кола и уз страхан прасак пролеће испред њихових задивљених очију. Био је то фон Браухич.

— Аух људи, како је ово страшно! — Узвикнуо је неко на трибинама.

— Ево га, ево...

У даљини је одјекнула нова грмљавина. За трен ока нешто бело је севнуло у ваздуху и у следећем тренутку испред централне трибине пролетео је Ланг и изгубио се на кривини код улаза у Мали Калемегдан.

Одмах за Лангом појавио се Милер, па Нуволари. Ваздух је одјекивао од грмљавине

тркачких кола и мирисао је на горак бадем. То је био мирис специјалног горива за тркачка кола.

— Ови се боре са смрћу! — Уздахнула је једна лепа плавуша пратећи замагљеним погледом возаче који су се по други пут губили на кривини.

Ланг не може да пређе Браухича

На кривини код „Национала” гомила света. Трибине на овом месту су препуне. Аутомобилске трке, нарочито кад учествују асови, најинтересантније су на кривинама, јер се на тим местима испољује сва вештина и присебност возача.

Браухич је био добио на старту и избио је напред, али га је Ланг у стопу пратио. Па ипак, и поред свих настојања Ланг није успео да стигне Браухича у прва два круга. Првак Европе не воли, међутим, да види никог испред себе. Он јури као метеор и грмљавина његових кола чује се издалека. Када је први пут улетео у кривину код „Национала”, његова кола су се много занела и скоро су налетела на гомиле сена крај тротоара.

— Ух, јао! — цикнуле су жене на трибинама, а мушкарци су светлим зеницама пратили, без даха, сваки покрет славног возача.

Ланг је стреловитим покретом успео да исправи кола и да појури даље. И други пут он је улетео страхонвитом брзином у кривину, с очевидном намером да добије у времену на кривинама. Он је уопште јурио страховитом брзином и изгледало је да ће сваког момента престићи Браухича. Али то се није догодило. „Вечити други” није хтео да пропусти идеалну шансу и јурио је као махнит само да би задржао прво место. Борба је била дивовска, дивна, узбудљива...

Нема Ланга!

Трчи се већ четврти круг. Возачи прелећу муњевице брзином и нестају још брже на окукама. Свет је узбуђен и са стрепњом прати ову махниту трку, у којој сваки делић секунда игра значајну улогу. Код брзине од око две стотине километара на сат довољна је најмања неопрезност, један погрешан покрет, да се догоди несрећа.

Браухич је још увек први. Нуволари је прешао Милера и сада је трећи, недалеко од Ланга, коме се све више приближује. Трка се развија у свим својим лепотама.

Пред централном трибином пролетео је Браухич муњевице брзином. Његово црвено, од ветра зајапурено лице, пролеће за трен ока, али се не чује грмљавина других кола. На трибинама влада потпуна тишина.

— Зар је Ланг толико заостао? — чуди се један старији господин и нагиње се све више ка баријери да би што боље видео стазу.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Најзад у даљини одјекује прасак. На испупчењу код улаза у Калемегдан појављују се једна кола и одмах нестају у правцу Дорћола. Поглед једва достиже да ухвати број кола. Али то није број два, нумера Лангових кола, већ број четири! То је Нуволари!

— Где је Ланг?

— Шта је с Лангом?

— Зар му се догодила нека несрећа?

Шапат одјекује са свих страна. Појављује се и трећи тркач, али ни то није Ланг, већ Милер, који се напреже да сустигне Нуволари.

Најзад, када је већ била изгубљена свака нада, појављује се Ланг. Он не вози брзо. Даје знак руком и зауставља се код улаза у Мали Калемегдан. Док излази из кола објашњава да му је волан испао из руку и ударио га по грудима. Брзим лекарским прегледом установљено је да није повређен, али он не може више да вози и замењује га резервни возач. Међутим, после два круга и он одустаје од трке.

Нуволари је први!

Безумна трка се наставља. Браухич сигурно води и изгледа да му овога пута нико не може отети прво место. Он води за читавих двеста метара испред Нуволарија и Милера. А тада се догодио малер! Када је улетео у кривину код „Национала” Браухич није довољно смањив брзину и кола су се сувише занела и препречила пут. Браухич је одмах угасио мотор. У непосредној близини иза окуке, већ је одјекивала хука мотора Нуволаријевих и Милерових кола. Несрећа је била неизбежна.

— Јао, погинуће! — чули су се јауци на трибинама.

У овом тешком тренутку, када један делић секунде одлучује животом, Браухич је остао миран и успео је да сачува хладнокрвност. Уместо да упали мотор и продужи трку, у ком би случају изгубио драгоцену време исправљајући кола, тако да би Нуволари, а можда и Милер сигурно налетели на њега, Браухич је потерао кола натраг и склонив се са стазе. Било је већ крајње време, јер је Нуволари улетео у кривину и стреловити поју-

рио узбрдицом код Француског посланства. Одмах за њим појавио се и Милер.

Трку је продужио и Браухич, али не као први. Он је сада био трећи и није имао више никаквих изгледа да победи. „Вечити други” могао је, и то само уз крајње напоре и са великом смелашћу, да сачува своје место другога у трци.

Кругови су одмицали један за другим. Нуволари је био све сигурнији и његово место више није долазило у питање. Свима је већ било јасно да ће Италијан однети пехар Њ. В. Краља Петра II.

Нуволари је победио

При крају трке сви возачи су застали пред улазом у Мали Калемегдан да би променили гуме. Први је застао фон Браухич и публика је имала прилике да види како се за трен ока, за циглих 15 секунди, мењају гуме на точковима и како возач наставља трку лудачком брзином.

Затим је променио гуме Милер и најзад Нуволари. Када је то завршено Италијан је још увек водио и стигао је први на циљ. Фон Браухич је успео да престигне Милера и да се пласира на друго место. Милер је био трећи, а четврто место заузео је наш возач Бошко Миленковић који се изванредно храбро борио.

Нуволари је освојио све симпатије публике. Он је возио веома присебно и рутинирано. Искористио је сваку повољну ситуацију, а кривине је секао изванредно. Он се за цело време трке борио да освоји прво место и у томе је најзад успео. То је била прва његова победа ове године. Публика га је поздравила дугим и бурним овацијама.

— Ово је заиста био догађај. Нисам могао ни да замислим да су аутомобилске трке толико узбудљиве! — причао је један гледалац после трке напуштајући трибине.

Имао је право. Заиста су интернационалне аутомобилске трке престављале један велики и значајан догађај у нашем спорту. То је било такмичење кога ће се сви дуго сећати и сачувати га у успомени као један од својих најузбудљивијих догађаја.

Љубомир Вукадиновић

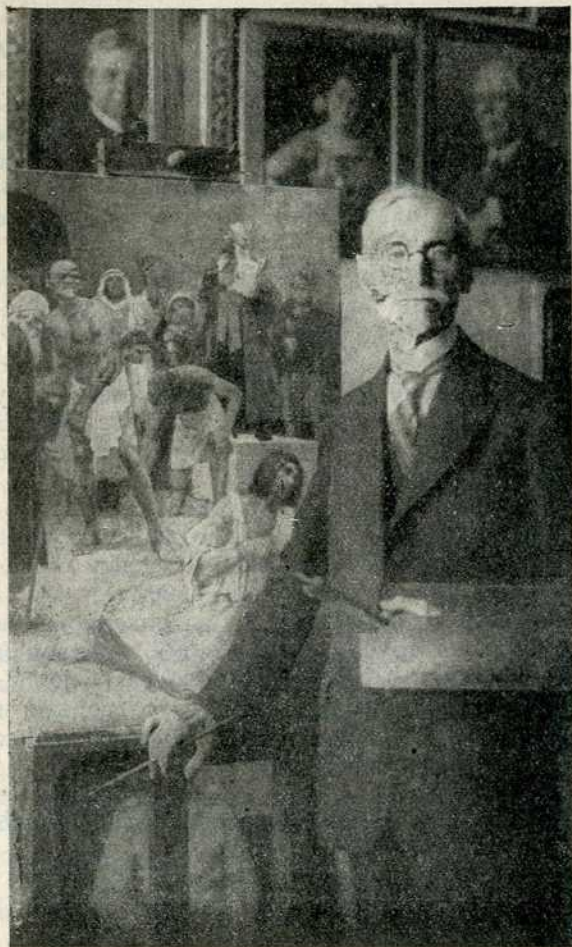

II

СЛИКАР УРОШ ПРЕДИЋ

Урош Предић, припада оној генерацији која је пре више од пола столећа крчила путеве модерној европској уметности у тадањој малој, конзервативној и културно заосталој Србији. Та генерација је тај посао извршила часно и поштено, а Урош Предић је, уз вајара Ђорђа Јовановића, још једини живи прет-

Г. Урош Предић у своје атељеу

амбиције да обележава неке епохе, неке нове правце у уметности, да оснива своју школу, па чак ни тенденцу да скреће пажњу на себе и свој рад. Он никада није имао ни реформаторских ни водећих амбиција. Он је одувек био тихи и марљиви радник, који налази задовољство једино у оствареним резултатима свог рада, без обзира на то да ли те резултате неко види или не. У својој аутобиографији, бацивши ретроспективни поглед на цео свој рад до 1921 године, он дословно каже овако:

„Моја биографија могла би се исписати у неколико врста, јер моји су дани текли обичним током живота обичних људи, у истрајном раду, без занимљивих авантура, којима обилују животи уметника, без истакнуте улоге у нашем друштвеном животу, па и без осетних утицаја на нашу уметност. Истина сваки радник доприноси свој позитивни део општем напретку, па сам и ја дао свој прилог, у којем има и нешто новог и оригиналнога; али не у толикој мери, да би моја појава чинила видљиву етапу на путу развића наше културе. Нисам пошао сасвим новим неслућеним правцем, отварао нове видике, давао тон једном покољењу, стварао укус своме добу и забележио своју личну ноту у листовима наше културне историје. Штујући ауторитет великих претеча, који су својим делима дали норму признавану и непремашену кроз дуги низ векова, ја сам се трудио да им се приближим у отмености схватања и искрености осећања, у тачности опажања и у верности приказивања природе у слици, а нарочито човека и његове душе. Усто ми је нарочита брига била солидност технике.”

Таквим схватањем свог рада и своје улоге Урош Предић је створио једно опсежно и солидно дело, око којег се никада неће водити жучне дебате и туђи битке, али које ће, у то се не може сумњати, преживети, све пролазне савремене школе, правце, линије и... „изме”, као и све неуметничке елементе уведене у савремену уметност. Услед свега тога име Уроша Предића у историје српске уметности неће претстављати једну одређену епоху, него једно одређено дело.

ставник њених стремљења. Он је уједно и први српски претставник реалистичког сликарства и до данас најбољи српски сликар жанра.

У свом преко шездесетогодишњем јавном раду, Урош Предић никада није испољавао

Урош Предић је рођен 25 новембра (7 децембра) 1857 године у малом банатском селу Орловату, у негдашњој „граници”. Отац му, био је свештеник који је, као и Предићева мати, имао много смисла за уметност и књижевност. Та своја добра својства родитељи су успели да побуде код свог сина. Основну школу похађао је у свом родном селу, а у њу је пошао са пет година као „доброволац” са знањем читања и писања. Средњу школу — реалку — похађао је у Панчеву, а свршио ју је, као и основну, с одличним успехом. После испита зрелости одлучио је да се посвети сликарству, и октобра 1876 уписао се у Бечу на сликарску академију. Већ идуће године доделила му је Матица Српска годишњу стипендију у износу од 250 форинти. Још као ђак, 1879 год. добио је своју прву, тзв. Гунделову награду за најбољи успех у сликању уљаном бојом по мушким моделима. Године 1880 ступио је у „Мајстершуле” професора Грипенкерла, а већ 1882 године у његов лични атеље. Одмах по томе, преузео је на име свог професора израду тринаест великих зидних слика у Горњем дому бечког парламента. Још за време тог посла Грипенкерл га је предложио министарству просвете за свог асистента у одељењу за студију антике у Академији. На том послу је остао пет семестара, а потом се вратио у домовину и од 1885 до 1890 године био је у Београду, где је 1887 приредио своју прву изложбу. Преузевши израду иконостаса за цркву у Старом Бечеју и желећи радити у што тешњој координацији са конзисторијем који је имао његове слике да оцени с верског гледишта, а који се налазио у Новом Саду, он се преселио у Нови Сад, где је остао три године. Потом је отишао у своје родно село, из породичних разлога, где је сазидао у башти атеље у коме је радио пуних петнаест година. Ту је израдио иконостасе за цркве у Перлезу, за манастир у Гргтеку, за цркву у Руми, за патријаршијску капелу у Сремским Карловцима, за надгробну капелу породице Владимира Николића у Сремским Карловцима, за капеле у Меленцима, Тителу и Панчеву. После смрти своје матере 1909 године прелази у Београд и ту остаје стално до данас, јер је живео у заједници са својим братом који је пре три године умро. Женио се није никада. Иако му је данас осамдесет и две године он је још увек релативно снажан и добро држећи старац. Трећег фебруара 1910, Српска краљевска академија у Београду изабрала га је за свог правог члана.

Иако у почецима свога рада Урош Предић није имао амбиција да постане првенствено иконограф, ипак је то постао силом околности и то по неизбежним економским законима тражње.

Најпознатије дело Уроша Предића јесте велика композиција „Босански бегунци”, која је толико репродукциона и разасута по мно-

гим нашим кућама. Међутим, највише успеха је показао и ту највише труда уложио код сликања иконостаса и црквених декорација. Много је радио и на портретима и по његовом рачуну он је до данас израдио око 500 портрета, међу којима се налази и читав низ историских личности из београдског политичког и културног живота: Краљ Петар, Краљ Александар I (неколико пута), Краљица Наталија, Војвода Мишић, Патријарх Варнава,

Урош Предић: Војвода Живојин Мишић

Патријарх Димитрије, Епископ Иринеј, Милан Пироћанац, Миленко Веснић, Стојан Новаковић, Јован Цвијић, Ђорђе Јовановић, Марко Мурат, Ксенија Атанасијевић, Брана Петронијевић, Павле Поповић, Богдан Поповић, Јован Жујовић, Богдан Гавриловић, Слободан Јовановић, Чича-Илија Станојевић, Добрица Милутиновић, Добриновић, Сава Тодоровић, Милка Гргурова, пет гувернера Народне банке, барун Рајачић, читав низ претседника и добротвора Матице Српске итд... итд...

Од већих композиција на овом месту треба споменути: 13 великих зидних композиција у Горњем дому бечког парламента, које представљају мотиве из митологије и грчко-римске историје који се односе на законодавство; многе славске слике за приватне куће, међу којима је вредно споменути Св. Николу за Патријарха Лукијана Богдановића, Св. Ђорђа за Бог-

дана и Ђоку Дунђерског, Св. Николу за породицу Предић итд.; затим многобројне слике из народног живота, већим делом са дидактичком тенденцом, као што је на пр. позната слика „Весела браћа — жалосна им мајка” и „Сироче на мајчином гробу”; слике по мотивима из народних песама, међу којима је најпознатија популарна Косовка-девојка; многобројне жанр-слике, те неколико великих композиција међу којима угледно место заузимају „Лазарево васкрсење” и „Св. Никола спасава бродоломнике”. — Једно с другим Урош Предић рачуна да је израдио преко хиљаду слика.

И поред своје високе старости, он је још увек оран за посао и марљиво ради. Не прође дан а да не проведе по неколико часова у свом атељеу у Жоржа Клемансоа улици, бр. 27.

Када сам га посетио јуна месеца и саопштио му да „Београдске општинске новине” желе да донесу низ литерарних портрета истакнутих београдских уметника, комбинованих са њиховим аутентичним изјавама, па када сам га замолио да ми у то име одговори на неколико питања о себи, свом раду и о схватању уметности, он се замислио и одговорио ми:

— Верујте ми да сте ме довели у неприлику. Не бих хтео да Вас одбијем, а исто тако не бих желео да будем први. Никада се у животу нисам нигде гурао, нигде предњачио, нигде водио. Немојте, молим Вас, захтевати од мене, да сада пред конач живота мењам своје навике.

Желео сам да га уверим да не може бити ни говора о неком гурању, али да по природи саме ствари, он као доајен београдских уметника, треба да дође на прво место. И поред тако убедљивих разлога г. Урош Предић је остао при своме, изјавивши да ће — кад већ мора, то је нагласио — радо дати неколико изјава, кад изиђе први такав портрентервју.

— Па ја сам сликар, ја немам шта да кажем. Моје слике говоре о мени.

Али кад сам га посетио други пут, он је ипак пристао да говори о себи, свом раду и свом схватању уметности.

— Место за вам причам о себи, ја вас упућујем на моју аутобиографију у „Годишњаку” С. К. Академије за 1914 до 1919 год., који је изишао 1921 год. „Сликати” сам почео већ у својој 5 години, а кроз све разреде панчевачке реалке био сам најбољи цртач. Постао сам једним скоком од студента асистента за студиј антике у бечкој уметничкој академији. После таквог почетка могло се од мене очекивати много више него што сам у свом дугом животу остварио, али шта ћете. Слабије личности подлежу више мање притиску разних незгода, те не долазе до потпуног развића својих способности. Само велики људи, силне воље, несаломљивошћу енергије и непоколебљиве вере у своју мисију, као Мештровић, у стању су да све прилике и неприлике, политику, па и катастрофу светског рата искористе за пропаганду своје уметности и за афирмацију своје доминантне личности, пред којом се погибају министри као случајне и привремене величине пред идолом који траје и остаје.

Урош Предић: Аугустус затвара Јанусов храм у знак светског мира, у доба када у великој римској империји нигде није било рата — за време т. зв. „*Pax romana*“ — надајући се још пре 2000 година да ће се људи опаметити и да никада више неће ратовати.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

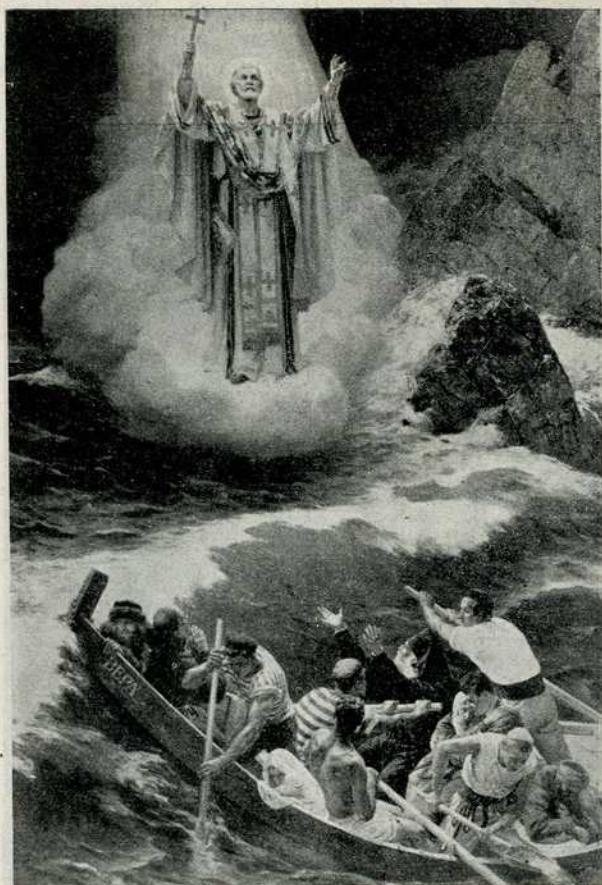
Замолио сам га да буде мало исцрпнији, да наведе извесне податке и да ми каже нешто о успоменама на почетке свог рада.

— Ту нема скоро ништа интересантнога, — одговорио ми је господин Предић тихим старчаким гласом. — Ишао сам монотоним и усталеним током живота обичних људи, радио, и ето бар данас, верујем да сам и по нешто доброг урадио. А што се тиче података о мом животу ја сам о свему тому доста исцрпно говорио у својој аутобиографији. Тамо је описан и онај догађај који ми се догодио у четвртој години живота, кад сам у орловатској цркви посматрао слике и тако се у њих задубио да нисам чуо кад је црквењак одзвонио и позвао ме да изиђем ван пре него што затвори цркву. Ту сам тако проборадио пуних пет часова, у децембру месецу. И да поред цркве, попречним путем, око осам часова на вечер није пролазила једна жена и чула моје запомагање, вероватно да би се до јутра смрзнуо или добио „фрас“. Занимљиво је и то да сам у шестом и седмом разреду панчевачке гимназије, уместо свог професора, вршио коректуре на ђачким сликама. И данас се још чувају у архиви панчевачке гимназије моји цртежи као узорци. Цео мој остали живот је текао нормално, занатски, без икаквих дубљих и узбудљивих доживљаја. Довољно је да вам кажем да сам увек радио, много и неуморно радио. С друге стране никада нисам учествовао ни на каквим конкурсима, нити сам икада отимао посао од других. Шта више, никада нисам куцао ни на која врата тражећи посла. Оно што сам радио, увек сам радио по поруџбинама или по својим личним наклоностима, којих је временом бивало све мање, јер су ме оптерећивали многобројним поруџбинама. У таквим приликама био сам у могућности и да својим колегама уступаам послове. Тако сам уступао, не само мање него и велике послове. Колеги Ђорђу Крстићу уступио сам 1894 год. израду иконостаса у Чуругу, који се надао да ће тај посао добити као Чуружанин, али је тај посао општински одбор поверио мени.

Интересујем се за побуде које су г. Предића довеле у Београд.

— Оних петнаест година које сам провео у Орловату, то је било једино за љубав матери. Кад је она умрла није било никаквог смисла ни потребе да и даље останем у селу. Имао сам да бирам између три места: Сремских Карловаца, Дубровника и Загреба, а ето догодило се да сам дошао у Београд. То се догодило овако: Влахо Буковац, који је услед разних интрига морао да напусти Загреб, отишао је у Праг и ту добио дивну сатисфакцију поставши ректор Академије. Његов атеље је остао празан и откупио га је трговац Лађевић, с којим сам се још раније познавао и који ми је понудио да се у њега уселим. Међутим, у то доба су у Хрватској били, веома жалосни, затегнути односи између једно-

крвне браће Срба и Хрвата, а ја сам желео да будем што даље од тога. Дубровник ме је опет привлачио својом лепотом и својом старом културом, али ми је био сувише далеко. Сремски Карловци су ме опет привлачили као моја дедовина, али и као културно место са патријаршијом и гимназијом, а у близини и Новог Сада и Београда, а поред тога и на Дунаву и на гл. железничкој прузи. Ту сам већ био бадио око и на један мали плац у бли-

Св. Никола спасава бродоломнике — последња велика композиција г. Уроша Предића. На слици се виде претставници све четири главне европске вероисповести: јеврејин, католик, православни и муслиман, сваки у карактеристичној пози: православлац шири руке, католик скрушено склапа руке, јеврејин се обема рукама грчевито држи за сплав (веру) одвојено од осталих, а муслиман се фатално предаје судбини. Св. Никола не гледајући на ту подвојеност међу људима спасава их све подједнако.

зани патријарховог парка, с намером да ту подигнем атеље. Али, све сам те планове напустио кад сам добио од брата, пок. Јосифа, проф. трговачке академије, из Београда писмо, да је он ту купио плац и да зида кућу, па ме позива да дођем и ја у Београд, а он да ће ми дозидати стан и атеље. Тако сам се ето одлучио за Београд, а овај атеље, у којем разговарамо, служи ми већ равно тридесет го-

дина. Управо ових дана, на Крстов дан, навршиће се тридесет година како сам се у њега уселио.

— А какве сте услове за рад затекли у Београду.

— Ја сам овамо дошао 1909 године, а у то доба су путеви углавном били већ прокрчени. Већ је постојала и Уметничко-занатска школа у којој су деловали моји стари пријатељи: Ђорђе Крстић, Ђорђе Јовановић, Марко Мурат, Риста и Бета Вукановић, Пера Паранос, Убавкић, Сима Роксандић, Живко Југовић итд., а који су ме сви радосно дочекали. Кад је та школа оснивана, звали су и

— Добро, а какви су били општи услови за рад?

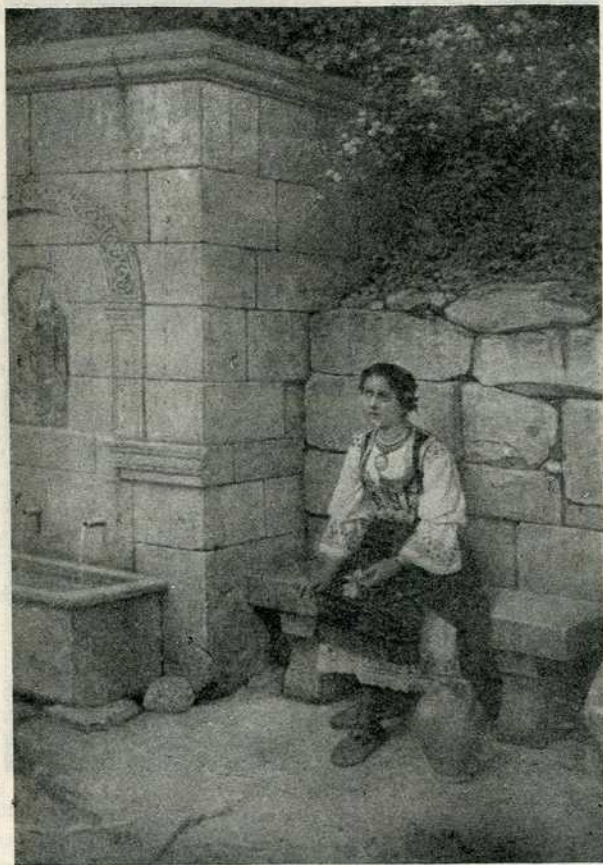
— Ја сам увек био задовољан. Увек сам имао посла, иако од званичних кругова никада нисам добијао никаквих већих поручбина.

— А које вас успомене вежу за Београд?

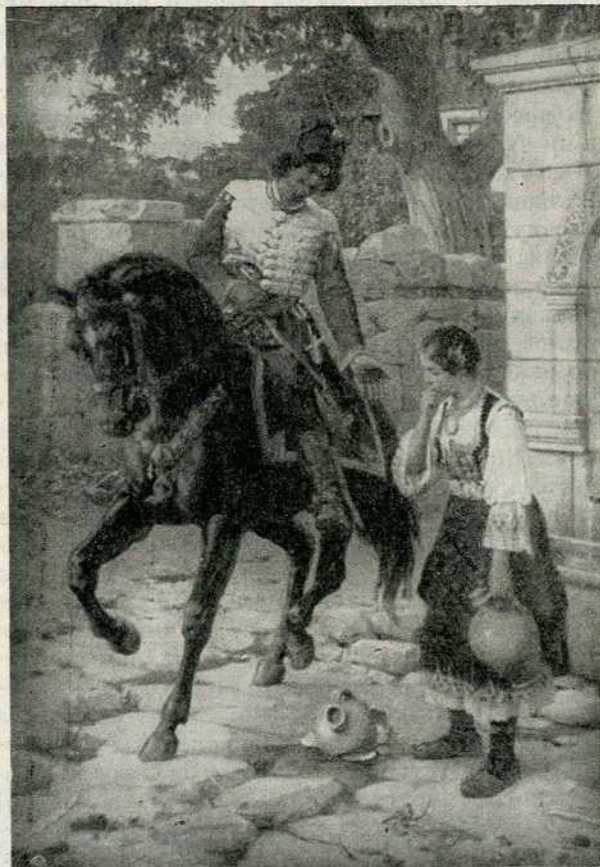
— Нема тога. Мој живот је сасвим обичан и неинтересантан.

— А које вам је дело најмилије?

— Хм, свакако портре мог оца и моје мајке. Сва остала своја дела подједнако волим, јер сам их сва радио с подједнаком љубављу и подједнаким трудом, али — то на-

Урош Пређић: „Девојка на студенцу“ по песни Бранка Радичевића: „Кад сам синоћ овде била...“

Урош Пређић: „Девојка на студенцу“ по песни Бранка Радичевића: „Дође момче црна ока, на коњицу лака скока...“

мене да будем наставник, али ја нисам могао да напустим Орловат, као што већ рекох, из породичних разлога. Али у почетку, иако у Београду, ја сам још увек скоро искључиво радио за Војводину. Ту, у овом атељеу, израдио сам иконостас за Преображенску цркву у Панчеву, за цркву Богдана Дунђерског у Старом Бечеју, за цркву проте Светозара Влашкилића у Мошорину, а сем тога бесплатно сам израдио иконе за православну цркву у Цељу и цео иконостас за православну цркву у Либертивилу (у Америци), као и за цркву у свом родном селу Орловату. Паралелно с овим радом радио сам и разне портрете.

глашавам — не прецењујем их. Знам само толико, ако моја дела нису генијална, она су рађена солидно, коректно и озбиљно, и према томе, уверен сам да су заиста добра. (Ову последњу реченицу г. Пређић је изговорио повишеним и отсечним гласом, да би ме уверио да је то заиста његово непоколебиво мишљење.) И видите, баш та моја коректност буни ме против недопуштених слобода и самовоље разних модерних уметника.

— Кад сте већ сами споменули модерну уметност, хоћете ли ми нешто рећи о томе шта мислите о нашој ликовној уметности?

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Наша ликовна уметници иду путем свога доба по итинери диктованом из Париза. Да ли је тај пут правилан или не, пресудиће будућност. А шта уопште, молим вас, значи правилан пут? Сваки је пут добар кад по њему ходи таленат, док генији и фушери иду неправилним путем на ком се сусрећу крајње противности. Држати се грчевито правила, то је академизам; радити против устаљених и оправданих правила то чине дилетанти и мазала у свом незнању, или генији који их знају али их обилазе када она сметају слободном замаху и вишим интенцијама. Ово су све познате ствари, као „општа места“, али шта може човек да каже у тако кратким одговорима? На свако ваше питање могло би се одржати предавање, а то ми и не пада на памет; за то су позвани други, а моје је да сликам.

— Пружа ли наша средина довољно потстицаја за стваралачки ликовни рад?

— Хм — да ли је наша средина погодна за стваралачки ликовни рад? Мора се признати да се данас подизањем цркава и многобројних осталих монументалних грађевина и споменика даје уметницима много више прилике да развију своју делатност него што су то могли пре, али то још није довољно да би се запослили сви, а нарочито они најмлађи уметници. Наше уметничке школе и академије пуштају сваке године у живот, боље рећи на улицу, читава јата уметника, без обзира на то да ли је наше друштво материјално и културно спремно да издржи, поред многих других, још и то оптерећење. Нема регулатора као што је то било у доба пре оснивања академија, тих фабрика медиокритета, у доба када је ликовна уметност била нека врста финијег заната. Тада је сваки мајстор, али заиста мајстор, држао само онолико ученика али добро одабраних, колико му је било потребно за савлађивање великих поруџбина. Од тих нових ученика и помоћника постајали су нови мајстори, који су, према својим способностима примили од својих учитеља у наслеђе и њихове муштерије, тако да је однос између продукције и куповине био сасвим природан, правилан; било је тада посла за свакога.

— Шта мислите о контакту између уметника и публике?

— Услед свега онога што сам малочас рекао, не може данас бити говора о оном контакту који је постојао у оно срећно доба. Данас се тај контакт између уметника и публике свакако, али узалуд, покушава да створи вештачки. То, разуме се, не води решењу тога питања. Доста стоји и до самих уметника да се тај контакт створи. Ја, као што вам рекох, и без великих државних поруџбина, немам разлога да се потужим на оскудицу у послу. Истина је да ми наши нови богаташи слабо досађују. Свакако сам им сувише јевтин. Уз мене су, углавном, мали људи, средњи staleж, чиновници и трговци, и ми се

лепо разумемо и слажемо. Па и млађима не би ништа шкодило када би и они мало сишли са свог пједестала „праве, чисте и високе“ уметности и имали више обзира према сватањима и осећањима просечног грађанина, који — иако не зна ко је био Сезан, Ван Гог и остали великани наших дана, — ипак има здраве очи, здраво срце, здраву логику, укус можда не развијен, али не и покварен, и има право да тражи да за своје паре купи ствар коју разуме и која му чини радост. Ево контакта!

— А што би се имало учинити да се данашње стање поправи?

— То је питање толико заплетено и прожето с тако много разних чињеница, да је у њему тешко и снаћи се. Ту би свакако требало да проговоре и законодавци, и школа, и црква, и политика, и социјално уређење друштва и државе.

— Нисте споменули критику?

— Критичар је судија, обично самозвани. За судије се спремају људи годинама, полагају испите и улазе постепено у свој посао, напредујући на све више положаје са све већом одговорношћу, а критичар може још из школске клупе да изриче пресуде без апелата. Против таквих, а и много бољих, бунили су се већ више пута уметници и књижевници, не само код нас него и у осталом свету. Критичарев посао није лак, ако му се приступа озбиљно са искреном жељом да се ствари помогне, без намере да се помогне само једној групи, котерији или појединцима, потцењујући друге. И најпоштенија критика мора да се по неком замери, јер су ствараоци јако осетљиви и воле своја дела као што родитељи воле своју децу. Уистину, добре ствари хвале се саме; њима ни покуда једностране критике не може да нахуди, а наша трезвена публика не подлеже лако сугестији и више верује себи. Нема тог хипнотизера који би здравог Балканца наговорио, да место поморанце купује кромпир. Само снобови купују оно што им мода сервира. Па није ни то никакво велико зло. Сви правци, све „школе“, све идеологије могу упоредо да постоје, па нека сваки бира што му се свиђа. И ливада би била досадна када би на њој цвало само једно цвеће.

— Шта мислите о кризи уметности?

— Криза уметности је само један део опште кризе, економске, социјалне, политичке, моралне.

— Пратите ли наш ликовни живот? Идете ли на изложбе?

— Наш ликовни живот пратим са великим интересовањем и са много добре воље да разумем оно што је често пута изван домања моје старачке памети. Посећивао сам с почетка све изложбе, али сам с временом ипак сустао; много их је, а скоро увек исто, чак и оквири су сви слични, по најновијој

париској моди. Сада посећујем само веће изложбе друштава, удружења и група, а од појединачних само оне познатијих уметника. Не могу да заборавим шта су и какве су биле изложбе пре 50—60 година када су излагали Матејко, Сјемирацки, Макарт, Чермак, Бројик, Мункачи и многи други, чија су колосална дела улевала присутнима неко свечано, управо религиозно чувство, тако да се прилазило с убрзаним откуцајима срца, са уздржаним изјавама усхићења. Како ли су бедне данашње серије „мртвих природа” према оним сјајним делима која су причињавала не само дубоко уметничко уживање, него су вршила и своју свету мисију, религиозну, националну, патриотску, политичку и културну. Данас се с правом захтева да уметност има да припомогне решењу социјалног проблема и против тога нема се шта рећи, али само онда ако се та социјална мисија врши на уметнички начин. Уметност је једна, а смерови могу бити диаметрално противни. Поред свих смерова са тезом, треба да цвета и чиста незаинтересована уметност, која служи само милој разводи, забавља машту и пружа радост очима. И новотарима, тражиоцима нових путева и начина, нека су врата широм отворена, ма и са опасношћу да кроз њих прође и понека

апсурдност. Од сваког покушаја остаје оно што ваља, и на тај начин се уметност подмлађује и чува од учмалости, док све остало, што нема свог оправдања, пролази и нестаје без трага.

Време које сам мислио да проведем са г. Предићем у разговору, већ је давно прошло. Било је већ време за вечеру и вечерњи одмор. Упркос томе г. Предић није показивао знаке замора, али ја сам, дакако, морао напустити његов атеље, тим више што сам добио одговор на сва питања која сам му мислио поставити. Пре него што ћу завршити запитао сам га да ли, можда по његовом мишљењу, није пропуштена нека ствар о којој би, ради потпуности, требало такође нешто рећи. Господин Предић се само насмешио и веома уредљиво одговорио:

— Ја, што мање говорим, то је боље. И кад бих баш нешто и рекао не бих могао ништа изменити. И ово што сам рекао то сте ви од мене испипали. Ја сам ето преко шездесет година сликао, и ако ми Бог подари још неку годину живота, и њу ћу провести у сликању. То је, верујте ми, и најпаметније.

Звонимир Кулунџић

Споменик Кнеза Михаила.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

ОДБРАНБЕНО СТАЊЕ БЕОГРАДА И ОКОЛИНЕ 1521 ГОД.

По угушењу буне сиријског намесника Гхазали-паше стиже вест у Цариград да су Мађари султановог посланика Бехрам чауша и другове му удавили у језеру крај Тате.¹⁾ Киван на Мађаре Сулејман II Велики одмах се решио да завојшти на Угарску. — Хтеде управо на Будим. Но на предлог свога искусног великог везира Пири Мустафе паше одлучи да најпре заузме две важне тачке на Сави и Дунаву — Шабац и Београд; овај потоњи беше најјаче утврђење у том подручју и важио је као кључ поменутих река и панонског басена. Имајући у виду неуспехе Мурата II и Мехмеда II Сулејман је, рад да постигне сигуран успех, спремао огромну убојну силу против поменутих двеју тачака, а нарочито против Београда. Крајем априла 1521 године већ је било сконцетрисано 250—300 хиљада ратника.²⁾ Победник побуњене Сирије Ферхад-паша са три хиљаде камила преносио је преко Софије велике количине барута, олова, камених ђулади и др. ратног материјала, 30.000 камила је преносило провијант. Артилерија је располагала са три стотине топова. Из Црног Мора упућено је уз Дунав 40 великих ратних бродова — међу овима 17 млетачких. Истодобно зворнички бег организовао је на Дрини једну флотилу, да иста донесе на Саву потребан дрвени материјал за грађење мостова. Да не би са источне стране искрсло какво изненађење, по налогу султановом Мехмет бег упадне у Влашку и Ердељ са осамдесет хиљада људи; у Пољску пак пошаље султан до педесет хиљада Татара пљачкаша, своје вазале из приморја Црнога Мора. Босанском везиру пак наређено је да са својим четама и четама херцеговачког и македонског санџака пустоши подручје између Саве и Драве. Такве су ето мере предузете да се по сваку цену заузме Београд. Сулејман је добро знао како је Угарска економско-финансиски и политички разорена услед слабе владавине двају Јагеловића, селачке буне, па деструктивног рада обесне олигархије. Пошто је мобилисао такву огромну војну силу при овом ратном походу, изгледа да му није било

довољно познато одбранбено стање Београда. Познавајући слабост Угарске, ваљда је и могао штошта наслућивати о јачини посаде и њезиној спремности. Но свакако је морао озбиљна рачуна водити о величини и јачини саме тврђаве, чија му структура и систем утврђења вероватно не беху познати.

Из 1521 године као и из ранијег доба скоро немамо писаних извора који би нам верно и детаљно приказали топографију и систем утврђења старог Београда. У овом погледу налазимо неке оријентације на сликама и разним дрворезима и бакрорезима, који се налазе у великом броју по кроникама XVI и XVII века. Од дрвореза и бакрореза који приказују Београд споменућемо следеће: У Базелу 1550 године изашла је из штампе Münster-ова *Cosmographia* и на 869 стр. исте, са насловом: »Kriechisch-Wysenburg« приказан је дрворез Београда. Исту слику видимо и у новом издању Münster-ове »*Cosmographie*« 1569 г. — Базел — на 1231 стр., где се налази и кратак опис тврђаве.¹⁾ — Münster-ове слике приказују онај моменат опсаде Београда 1521 год. када Турци освајају варошку капију и малим шајкама се приближују доњем граду (*Wasser-Festung*) Слике приказују северну и источну страну Београда. На опсаду Београда односи се и Ortelius-ов бакрорез — који се налази у књизи »*Chronologia*« издајој у Нирнбергу, 1603 год. Наслов бакрореза је: »*Conterfactur der Stadt und Vöstung Griechisch-Weisenburg von Türcken eingenommen A. 1521.*« Овај бакрорез, приложен овој расправи, приказује Београд гледан са леве обале Дунава. Исти бакрорез приказује северну и источну страну тврђаве и вароши и онај моменат опсаде, када Турци освајају варош а становништво бежи у горњу тврђаву. — Сliku старог Београда видимо и на стр. 141 дела: »*Ungarische Chronica Cassel*« 1600 г. од Dillich-a Ова је слика потпуно независна од Ortelius-ове и пошто приказује такође источну и северну страну Београда — поклапа се потпуно са Ortelius-овом.

На основу доста опширног, скоро савременог описа печујског бискупа Веранчића (који је после пада Београда као посланик угарског двора путовао кроз Београд за Цариград), те података савремених писаца, позна-

¹⁾ Hammer, Geschichte des. Osm. Reiches, Pest. 1828 III 9—10.

Zinkeisen Geschichte des, Osm. Reiches, Gotha 1854 II 616.
Istovánffi. Regni Hung. „Historia“. Köln 1724. 56—58.

²⁾ Karsali Elijahu, рабинер са Крита у ист. Турске — пис. 1523 г. говори више од преко 400 хиљада ратника.

³⁾ Seb. Münster. *Cosmographie*, Базел. 1569стр. 1231. Збирка Lanfranchioni-a.

тих старих слика и планова — можемо створити доста јасну слику старог Београда из 1521 год.

Варош се простирала већим делом од тврђаве јужно и источно: јужно по београдској греди те на западној и источној падини исте, источно пак на источној падини градскога виса и по обалској равни поред Дунава. Део вароши који се простирао од горњег града јужно, налазио се дуж Саве, а источни део вароши пак дуж Дунава, тако да је ове две тзв. водене вароши (Waser-Stadt) стајала горња варош, изграђена на смену београдске гредe. Београд из 1521 године подударао се са данашњим утолико, што су се делови вароши, обухватајући градски вис с југа и исто-

варош. Из ровова се уздижаху дебеле зидине са торњевима, које, обухватајући целу варош и градски вис, заједно са доњим градом, сачињаваху непрекидну одбранбену линију на копненој страни од Саве до Дунава, а са водене стране дуж обала двеју река. Углови зидина беху утврђени масивним, ниским кулама; исте беху махом округле, но беше их и четвороугластих. Такве куле видимо на Münster-овој слици; такође и на сликама Ortelius-a и Dillich-a. По овим потонјим сликама на варошком оградном зиду опажамо свега девет торњева и кула, наиме, при ушћу Саве уздиже се висок, четвороугласти млин-торањ (Mühlthurm), који беше саграђен сасвим у води; од овог источно видимо

Ортелиус-ов бакрорез Београда из 1521 год., који се налази у „Хронологији“ издатој у Нирнбергу 1603 г.

ка, простирали од Саве до Дунава на копненој страни; главна маса данашњег Београда налази се на београдској греди, а огроман део средњовековног Београда беше груписан поред Саве, а поглавито поред Дунава. — На то указује и та околност што све најстарије слике приказују дунавски тј. источни део вароши. — Под северном и западном падином градскога виса, а на обалској равни поред Дунава и Саве, делимице беху изграђене куће вароши, а делимице и фортификације доњег града (водене тврђаве).

Варош је била, по узору средњовековних утврђених места, са копнене стране опкољена дубоким рововима, преко којих су водили мостови кроз капије (са торњевима) у

најпре једну мању четвороугласту па онда две масивне округле куле; још даље ка истоку једну нижу четвороугласту кулу, а од ове недалеко указује се четвороугласти висок торањ једне капије; то је била источна варошка капија; одавде к југоистоку пружа се каменни зид на чијим угловима опажамо још две округле куле, а од ових даље уздиже се четвороугласти торањ југоисточне капије. На торњевима и кулама свуда се виде пушкарнице.

По Münster-овој слици торњеви и куле беху повезани поплетима (палисаде повезане поплетима). То није тачно. На сликама Ortelius-a и Dillich-a пак јасно се види да је варошки оградни зид био висок и од камена изграђен; такође је био снабдевен са честим пушкар-

лицама. Дакле, одбрана се није ограничавала само на тврђаве и куле, већ је и спојни оградни камени зид служио као снажна одбранбена линија. У ровове ван зидина, поред Саве и Дунава, дубоко је продирала вода. На сликама Ortelius-a и Dillich-a јасно се види доста широк и водом испуњени источни ров, који се далеко увлачи у југоисточном правцу.

Овде се платно оградне и две округле куле уздижу непосредно из воде те — пошто са западне стране притичу Дунав и Сава скоро непосредно поред оградног зида, — ка источној капији могуће је било приближити се једино бродовљем. Са јужне стране у горњу варош и у онај део вароши поред Саве свакако су водиле капије. По плану Rubeis-a из 1688 г. у варош се могло улазити кроз пет капија. Од ових је једна била поред Саве а друга поред Дунава (Ortelius-ова источна капија); остале три пак отварале су пут ка Југу.

Испод градског виси на северној и западној страни, тј. на обалској равни при ставама Саве и Дунава, налазио се доњи град или водени град. Сврха овога беше да се њиме осигура тврђава са водене стране. Зидине му беху тако близу води, да су исте само при ниском водостају биле на сувом, — иначе их заплускиваху водени таласи, а на више места, као нпр. код Млин-торња, увек се уздижаху из воде. Те су зидине биле у вези са оградним зидом вароши, но доњи град беше преградним зидинама одвојен од суседних савских и дунавских варошких делова. Преградне зидине — спуштајући се са стрмих страна градског виси и протежући се на западу ка Сави а на истоку ка Дунаву, — утапаху се у обалске обухватне спољне зидине. На сликама Ortelius-a и Dillich-a се види преградни зид, који се протеже од Млин-торња ка вису тврђаве и одваја дунавски део вароши од доњег града. Такав преградни зид беше и на савској страни. Зидине доњег града, а исто тако и оградне зидине вароши беху појачане са торњевима и кулама, снабдевеним са пушкарницама. Међу торњевима највиши беше торањ воденичког млина — који се, по Ortelius-овој слици, издиже на северо-источном углу доњег града из таласа Дунава, — баш на оном месту, одакле се протеже преградни зид ка вису тврђаве. Тај торањ беше млин а уједно и тврђавица. На доњем делу му се види свод, испод ког је текла вода. Под сводом беше смештено воденично коло.¹⁾ У околини, где се уздижао стари Млин-

торањ, данас се налази угласта кула, позната под именом „Небојша”. У Београду се налазила у горњем граду једна истоимена кула, која је при опсади 1521 год. имала значајну улогу. Но данашња „Небојша” није истоветна са млин-торњем, нити пак са „Небојшом” из 1521 године. Данашња „Небојша” је осмоугласта, а млин-торањ пак из 1521 године, по сликама Münster-a, Ortelius-a и Dillsch-a је био четвороугласт: данашња „Небојша” је на вишем терену унутар зидина доњег града, а стари млин-торањ је пак, већ и по својој намени, био изграђен дубоко у води; на сликама тако је и приказан. Погрешно би било дакле данашњу „Небојшу” идентификовати са млин-торњем. Но нетачно би било идентификовати млин-торањ са „Небојшом” — тврђавом из 1521 године. Млин-торањ се налазио доле у доњем граду и издизао се из воде; 1521 године под именом „Небојша” позната кула била је горе, у горњем граду и беше најважнија одбранбена тачка горњег града.

Унутар зидина доњег града било је ратно пристаниште за дунавску ратну флотилу. Још се и сад види у близини Видинске капије и данашње „Небојше” куле јака, засвођена, камена капија, кроз коју је флотила улазила у унутарње пристаниште. У ово је из корита Дунава водио каменом обложен широк и дубок канал, који је данас, истина, засут муљем, но трагови му се и сад могу назрети. Унутар зида корито пристаништа и данас постоји, и кад се, при високом водостају вода Дунава улије у њ, корито се претвара у право мало језеро; обале су му каменом изидане, дужина му износи 182 м., ширина пак 50—60 м. При опсади помоћу уставе пуштана је вода у пристаниште и пред опасношћу амо се повлачила флотила. Из доњег града водио је посебан пут у горњу тврђаву.

Између вароши и доњег града на вису од 125 м. надморске висине, а над огледалом Дунава 50—55 м., налази се цитадела — горњи град. Стране градског виси различитог су нагиба. Најблажији је нагиб на јужној страни, где вис постепено прелази у београдску греду. На тој страни морао се вис на вештачки начин учинити тешко приступачним. То се постигло градњом два висока, дебела паралелна зида а испред сваког повучен беше дубок и широк ров. Источна страна виси спушта се доста стрмо на раван поред Дунава; овде беше само један висок и масиван зид а пред њим широк ров. Много стрмија беше западна страна — према Сави — а још више северна према Дунаву, која се на многим местима спуштала скоро вертикално, као зид. На овим странама зидине беху изграђене скоро по ивицама виси; ровови овде беху непотребни.

На зидинама горње тврђаве од 1456—1521 г., нарочито за време краља Матије, извршена су знатна реновирања. Након тога и Су-

¹⁾ Münster, Cosmographie. Basel, 1569. ст. 1232. — „Hat auch ein wolbewarten abgang vom vordern Schloss bis zu dem wasserthurn, do sie ir pfistarey haben vn ir mühlwerck. Derselbig thurn steht auff d Saw, do die in die Tonaw fleißt.“ — Нирнбершка хроника (1663) која објашњава Ortelius-ову слику — назива тај торањ: „Mühlthurn” Тако га називају и друге хронике.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

лејман II — освајач тврђаве, — такође је извршио знатне преинаке и нова грађења; нарочито је знатно умножио број кула по зидинама тврђаве.

Упоредивши податке, којима располажемо, са опсервацијама извршеним на лицу места, установимо сада каква је била горња тврђава 1521 г. Узгред напомињемо да јој је темеље вероватно цар Душан положио. Она је тада сачињавала један неправилан издужен четвороугаоник, чија се дужа страна протезала правцем запад-исток. Дужина те стране је тада износила око 320 м., пошто су јој се западне и источне зидине и 1521 године уздизале по ивичним деловима виса; ширина тврђаве правцем север-југ износила је више од 175 м. јер је тада, сем јужног унутарњег зида, постојао и један спољни зид, а раздвајао их је један широк ров. На источној косој страни, ван зидина и поред њих, повлачио се дубок ров. На западној и северној стрмој страни пак, ван зидина, није било рова. По зидинама беху пушкарнице; па као оградне зидине вароши, тако и зидине горње тврђаве појачане беху високиим торњевима и кулама; наравно и ове све беху снабдеване пушкарницама. Пушкарнице беху тако удешене да је из њих било омогућено непосредно косо — дуж стране виса — и хоризонтално фланкирање према рову. У горњу тврђаву из вароши и из доњег града комуницирало се кроз 4 капије. Једна је отварала пут према југу, друга према истоку, трећа према северу ка Дунаву, четврта пак ка Сави. Капије — којима се могло прићи преко покретних мостова — беху осигуране великим торњевима и кулама. Тако на пр. источна капија која је водила ка дунавском делу вароши брањена беше једном читавом малом тврђавом, која се на Ortelius-овим сликама назива „доњим градом” (Under-Schloss) и ако је иста била сасвим горе на ивици тврђавиног виса. По овим сликама на источној страни тврђаве уздизаху се пет високих кула, од којих две беху четвороугласте а три округле. На осталим странама беху такође изграђени торњеви и куле. По Münster-у у тврђави беше свега шест торњева и двадесет кула. Најјаче зидине беху на јужној и источној страни. Северну страну довољно је осигуравала веома стрма стеновита страна самога виса. Напротив, западно платно, према Сави, беше најслабији одељак тврђаве. Једини браник на овој страни беше грдни провијант-торањ, у ком се налазило слагалиште животних намирница за посаду. Срби су звали ову тврђаву „Небојша”. По свој прилици је иста била нека мала тврђава, као што беше код источне капије — „Under Schloss”. На „Небојши” је било и звоно којим су стражари јављали опасност и давали сигнал за узбуну посаде.¹⁾

У горњој тврђави било је много зграда за посаду. Међу овима најзначајнија беше Gilley-ева „палата”. — Онај велики бунар, по-

знат под именом „римски бунар” — 1521 године није постојао. Ниједан савремени писац не говори о њему, но баш напротив тврде да се посада, за време три задње недеље опсаде, када је, падом доњег града Турцима у руке, од река потпуно отсечена била, борила са жеђу, што се пак не би десило да је бунар постојао. Т.зв. римски бунар по свој прилици изградио је Сулејман II — освајач Београда — помоћу талијанских неимара.

Положај Београда на десној обали Саве и Дунава са стратегиског гледишта беше неповољан за одбрану Угарске при навалама Турака. У Средњем Веку ниједна од европских држава није могла тако брзо мобилисати као Турска нити водити и окончати рат таквом брзином као Турци. Главни узрок овој турској брзини налази се у томе што су Турци располагали многобројном и добро организованом стајаћом војском, у оно доба, када је таква војска у европским државама била сасма непозната, а ако је у овој или оној држави и постојала — беше недовољна, примитивна. Угарска је само за време владавине краља Матије имала стајаћу војску — „дрне чете”, језгро истих чинили су Срби. За време осталих краљева пак, почев од Карла Роберта, главну војну силу сачињаваху „бандерије”. Исте се прибираху редовно непосредно пред ратни поход — онда, кад се Турци приближаваху Дунаву, и тако се догађало, да је Београд већ бивао опседнут, када се бандеријална војска стављала у покрет да притекне у помоћ београдској посади. Такав се случај десио за време Јанка Хуњадија 1456 год. Угарска војска је још боравила код Сегедина кад је Мехмед II (Освајач) отпочео опсаду Београда. Сем тога Мађари су се, ако су ради били да тврђаву Београда ослободе од опсаде, на свом путу морали борити са двома тешкоћама: морали су прећи преко Драве или Дунава, а потом код Београда преко Саве, и то овде на очиглед непријатеља, при највећим тешкоћама. Према томе водена линија није стварно спречавала непријатеља, већ угарску војску у случају, када је потребно било да се тврђави пружи помоћ. Једино је Хуњади био у стању да ове тешкоће савлада.

Но Хуњади је таквом приликом располагао једним ефикасним средством: ратном флотилом на Дунаву и шајкашима (насадоши). Већ 1440 год., благодарећи шајкашима, могао је

¹⁾ Istvánffy (R, Н. Н. К. 58 l) тврди да је »Небојша« и провијант-торањ једно те исто. То се види и из описа Веранчића у ком је означен и положај провијант-торња. — Jacobo (мисли на Утјешенића — браниоца пров-торња) propugnaculum, Hungaris kewlews indigenis Neboize, hoc est ne timeas nominatum. arcis quidem praecipuum munimentum. quod palatio comitis Ciliar et Savo flumini imminet, fortitudinis ergo in tutelam erat assignatum“. — Види се дакле да је Небојша из 1521 год. била на страни према Сави. Да је пак била не доле на обали Саве, већ горе на вису тврђаве — то се види из по-веснице саме опсаде 1521 год.

Београд благовремено добити помоћ, те са њиховом сарадњом спасао од пропасти. Исто тако и 1456 год. да није било сарадње дунавске ратне флотиле Београд је лако могао пасти Турцима у руке. Познато је да је пребацивање ослободилачке војске у Београд, било омогућено једино тиме, што су Хуњадијева флотила од 200 бродова низ, а флотила тврђаве од 34 брода уз реку извршиле заједнички напад против турске ратне флотиле и савладавши исту омогућише слободан речни саобраћај између Земунa и Београда.

Стратегијски значај линије Дунав—Сава најпре је уочен за време војни против цара Манојла, а општи стратeгијски значај је добила та линија за време турских навала. Из тог разлога, морала се створити и систематски развијати дунавска ратна флотила и постаде она постепено важним допунским делом угарске одбранбене организације према Турцима. Краљ Матија, знајући како је велику улогу имала дунавска ратна флотила за време војни његова оца и увиђајући да је ефикасна одбрана јужних крајева према турским упадима без ратне флотиле скоро немогућа, у последњој деценији своје владавине развио је такову делатност, при организовању ратне флотиле, да тај његов рад заслужује сваку похвалу. По једном савременом документу, сачуваном у Фиренци, ратна флотила краља Матије имала је 330 бродова, на којима беше смештено, сем 2600 матроза, 1700 копљаника, 1200 оклопника, 5100 балистарија и стрелаца. Међу овим бродовима беше 16 већих, сваки са 44 весла, са по 300 ратника, са по 4 велика топа, са 200 пушака и по 100 лубарда. У ратном пристаништу београдске тврђаве беху 34 шајке свака са 18 весала и са 18 пушака, по 2 топције а на кљуну свака шајка имала је по 1 топ. Сем тога краљевска флотила располагала је још са 40 великих топова.

После смрти краља Матије ова велика флотила је исто тако занемарена и упропаћена као и Матијина црна војска — због веома лоших државних финансија. 1504 год. беше у Београду само 500, у Сланкамену 500, у Шапцу само 100 шајкаша; раније их пак беше хиљадама у тим местима. Бродовима, шајкашима, грдним топовима ни трага ни гласа. Неки остаци краљевских шајкаша постојаху још неко време, тако нпр. чин шајкашког капетана. До 1515 год. заузимао је овај положај Стеван Шиљановић; после његовог уморства у Београду, које је извршио тадањи „бан“ Београда-Емерих Терек, 1518 год. укинут је чин шајкашког капетана. Тада су шајкаши, након неколико путовања у Будим, где су тражили исплату своје већ дуго неиздате плате, подругљиво одбијени од фискалне управе, везали своју заставу за бунар у Будиму, огорчено се разиђоше и попретише, да ће се — кад нису потребни Мађарима — придружити Турцима. И тако 1521 год. Угарска чије имала ратну фло-

тилу на Дунаву. Без ње пак одбрана Београда беше немогућа. По закону краља Матије посада Београда морала се свагда састојати од 400 пешака, 300 хусара и 500 шајкаша а сем тога још и од других 200 коњаника; Сви су добијали војничку плату од ерара у новцу и у соли. Дакле посада од 1400 људи, и ако ваљда није била довољна за одбрану тврђаве, но за 2—3 недеље, док не стигне помоћ из околине и из Будима, свакако је могла успешно одолевати непријатељским навалама.

Горњи закон обновљен је 1504 год. Но и овај, као и остали закони, донесени за време Ладислава II и Људевита II, остао је само на папиру. Исто то беше и 1521 год. Те године Београд, кога не само угарски већ и инострани савремени писци сматраху бедемом Угарске и западног Хришћанства, а по паду Цариграда најважнијом одбранбеном тачком према Турцима — беше у погледу спремности за одбрану у најбеднијем стању. Посада је бројала једва 700 бораца, толика беше она и раније. Брутус пише да је Београд ево већ 7 год. бранило само његово име.¹⁾

Посада од 700 бораца, састављена од Срба, Хрвата и Мађара, била је додуше одабрана, али обзиром на велико пространство саме тврђаве и вароши, сем довољне количине, провијанта и ратног материјала, потребна би била посада бар од 4—5000 бораца да би одбрана могла бити успешна и без помоћних трупа.

Ратна опрема беше такођер веома оскудна. Јован Запоља пре неколико година употребио је највећи део градске артиљерије при опсади града Жрнова, на Авали; одбијен оданде изгубио је сву артиљерију. Овај губитак у артиљерији није надокнађен; ако се може веровати неким савременим писцима, 1521 г. не беше у београдској тврђави ни једног већег топа. Велика оскудица беше у баруту, у провијанту и у осталом ратном материјалу.

У то доба банови Београда беху Хедервари Фрања и Ењинги Терек Балинт; овај је био малолетан — заменик му беше Шујок Стеван — као тотор. Главна одговорност за одбрану теретила је Хедерварија. Пошто државно веће, које услед немоћи, које услед пакости, није пружио никакву помоћ пограничним тврђавама, и Хедервари и Шујок на равнодушност одговорише равнодушностју. Када су извештени о надирању Сулејманових трупа према Београду, поверивши команду над посадом подбановима, обојица, под изговором да доведу помоћ, напустише тврђаву, камо се више нису ни вратили. Људевит II је, како он вели у својој дипломи од 22 фебр. 1522 год., лично, писмено и путем гласника, више пута наређивао Хедервариу, да овај набави провијанта, војника, и похита у Београд, да исти брани, док не приспеју помоћне трупе. Но себични, немарни човек, иако беше веома богат, иако

¹⁾ Brutus, Historia 100.

је од ерара примио за горње набавке знатне своте, — није се ни освртао на краљевске наредбе. Могуће је, да је од ерара примљене своте употребио за намирење својих личних потраживања, или је исте, што није искључено, тако касно примио, да повратак у тврђаву беше већ немогућ.

Поткапетани или подбани, који примише и вршише команду у тврђави беху: место малодобног Терек Балинта — Олах Балаж, место Хедервари Фрање — Море Михајло. Олах је водио своје порекло из нижег племства, Море исто тако.

Од нижих часника савремени писци спомињу Моргаи Јована као хаднађа, Бајнаи Бот Јована као кастелана, Овчаревић Петра, као заповедника српских шајкаша, Утјешенић Јакова као заповедника посаде у провијант-кули. Утјешенић беше брат велико-варадинског бискупа, Ђорђа Утјешенића (Мартинузи), који је касније играо видну улогу после мохачке катастрофе. По своме карактеру, искуству и јунаштво највећма се истицао Олах.

Имућнији грађани напустише Београд, чим се чуло да му се приближују Турци, а сиромашнији остадоше у њему. Подбанови на одбранбене радове доведоше из Срема у тврђаву сељаци, но не у великом броју. Из оближњих српских села, као што се то при оваквој прилици и раније дешавало, испред обести турских чета мноштво народа је пребегло у Београд-варош.

Северозападно од Београда, на другој страни Саве а на десној обали Дунава, налазила се тврђава Земун. Од Саве северно, из баровите равнице, а у околини данашњег Земуна, уздиже се један виши плато, чије ивичне делове испуњавају стрми брежуљци. На оваквом једном брежуљку, недалеко од гробља, у једном земунском предграђу наилазимо на остатке старе тврђаве. Рушевине те некадашње тврђаве Земунци и данас зову Хуњадијевим градом. Брежуљак, на коме је лежао град, у XVI веку називао се „Циганским брдом“; тако га зову и данас. Стара тврђава имала је облик правилног четвороугла; на сваком углу беше по једна округласта кула. Градске зидине и куле уздижу се данас 1—2 метра изнад земље, дабоме као рушевине. Земун беше због свога блиског положаја као саставни део Београда и заједно са Сланкаменом био је под врховним заповедништвом београдских банава. Његова посада лако је могла, да спречава прелаз непријатеља преко Саве као и да онемогући непријатељу да затвори Београд са водене стране. Године 1456 Земун је послужио као ослонац четама Хуњадија при њиховом прелазу у Београд. Земун беше тврђава другог реда са не великим пространством. Кад је 1553 год. туда пролазио Веранчић, тврђава беше сасвим порушена, варош пак сведена на безначајно село.

Становништво се већ почетком јула 1521 г. разбегло из Земуна, но заповедник тврђаве

Марко Скоблић и брат му Михајло остадоше на свом месту и са 350—400 шајкаша, већином Срба и Хрвата, затвори се у тврђави, спреман за борбу на живот и смрт. У тврђави беху 3 мала топа, пушчаног праха и провијанта је два беше доста за 3 дана. —

После Београда најјача погранична тврђава беше Шабац на десној обали Саве, удаљен западно од Београда у ваздушној линији на 50 км. Подигао га је Султан Мехмед II — кришом — за време војне краља Матије против Чешке (Ђорђа Пођебрада) 1470 год.—, тога ради да му при пљачкашким војним упадима у Срем и Славонију Шабац послужи на Сави као ослонац, као што беху на Дунаву Смедерево и Голубац — и да се Београд стално држи у шкрипцу. Шабац беше права несрећа по Срем и Славонију. Турчин је често приређивао испаде из њега и пустошио све до Драве. Матеја Корвин није мировао док није

Шабац крајем XV века

освојио то опасно гнездо 1475 год. Од 1476 г. Шабац беше једна од најважнијих пограничних тврђава за Угарску.

По Турском историчару Печеви-у ову је тврђаву, која је првобитно била једна обична паланка, по султановом наређењу саградио Саабан-бег, ради притешњавања Београда. На истоку Смедерево, на југу пак, на Авали, град Жрнов (старо-српско утврђење, а 1442 год. преградиле га Турци) имађаху такођер овај задатак. Турци називаху шабачку тврђаву: Bögürtlen (трњак). Но околно становништво ју је звало по имену градитеља — Шабац.

И о овој тврђави су остале старе слике. Најстарији је онај дрворез који се налази у немачкој хроници Hartmann Schedel-а из 1493 год. и његовој латинској хроници из 1497 год.,

а у којима се налази и кратак опис тврђаве. Овај дрворез приказујемо напред у овој расправи. Сliku Шапца саопштава и Вагнер-ово дело, издато у Аугсбургу 1684 год. под насловом: *Delineatio Provinciae Pannoniae*; та се слика потпуно подудара са бакрорезом који се налази у каснијем издату Бурскен-овом делу: *Neu vermehrte Donau-Beschreibung*. Ове потоње су каснијег порекла; односе се на турско доба и веома се разликују од Schaedel-ове слике.

Шабац је лежао на десној обали Саве при ушћу потока Мутник — на острву, које на источној страни опкољаваше Сава, савијајући овде према југу; на осталим странама пак поменути поток и водом испуњени ров. Обале острва, облика неправилног четвороугаоника, беху опкољене на угловима са 4 куле, ове пак беху повезане двоструким гвозденим поплетом, испуњеним са земљом. На западним и јужним деловима острва, коме се са северне стране могло прићи преко једног моста, налазили су се домови Шапца; источну му страну, пак према Сави, испуњаваше скоро сасвим тврђава.

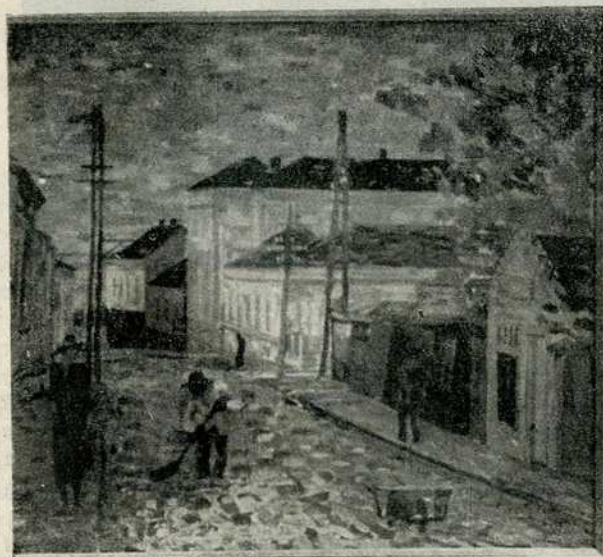
Иста се делила на два дела: на спољашњу и унутрашњу. Четвороугласта спољашња тврђава лежала је на јужном делу острва; унутрашња пак, која је имала облик једног правоугаоника, а исту ширину као спољашња тврђава, а двапут већу дужину него ова, налазила се на северној страни острва. Обе тврђаве беху опкољене ровом испуњеним водом; такав је један ров одвајао спољашњу од унутрашње тврђаве; са острва у спољашњу, одавде пак у унутрашњу тврђаву водили су мостови. Целокупну тврђаву дакле осигуравао је двоструки водом испуњени ров; наиме један спољашњи, који сачињаваху делимице Сава а делимице по-

менути поток, и један унутрашњи који опкољаваше саму тврђаву. На угловима спољашње тврђаве беху четири куле, на сваком углу по једна; унутрашња тврђава беше утврђена на сваком углу са по једном кулом и на средини сваког градског бедема такођер са по једном кулом, дакле свега са осам кула. Сем тога на средини унутрашње тврђаве налазила се једна виша округласта кула која је својом висином надвисила све остале. Куле беху округласте и изграђене од тврдог материјала — камена; повезане беху бедемима, изграђеним од палисада које беху повезане двоструким железним поплетом, испуњеним земљом.²⁾

Заповедници тврђаве, Лекчеји Шујок Балаж и Стеван, предавши команду над посадом подкапетанима Симеону Логоди и Андрији Торма, напустише Шабац; помоћ нису послали — како су обећали — нити се вратише натраг у тврђаву. Опрема и овде беше недовољна, веома оскудна као и у Београду. Бројно стање посаде беше једва 500 људи. Ниједног већег топа није било у тврђави; барута и провијанта врло мало. Кад се Турци приближише Шапцу, Логоди посла гласнике у Будим за помоћ. На брзу руку скупљених 200 пешака, неколико кола са барутом и провијантом касно кренуше на пут, и кад стигоше у Срем, тада је Шабац био већ у турским рукама — 7 јула 1521 год. Посада је дакле и овде била остављена својој судбини као она у Београду и Земуну.

²⁾ Liber Chronicarum. Authore Hartmanno Schedelio. Norinberg. 1497, 285, I. — Немачко издање: Nürnberg. 1493. 253. I.

Јован Максим

Винко Грдан: Чубура

(Са изложбе у Уметничком павиљону „Цвијета Зузорић“)

Винко Грдан: Браничевска улица

Друштвена хроника:

Прослава рођендана Њ. В. Краља у Београду

Рођендан Њ. В. Краља Петра II, 6 септембар, претставља сваке године светао велики народни празник целокупног југословенског народа. Спонтано, искрено манифестује тога дана наш народ своју дубоку љубав и оданост према Њ. В. Краљу и Династији Карађорђевића, упућује у свима храмовима топле молитве за дуг живот и срећну владавину свога младог Владоаца.

Гирланде обојених сијалица, већином у бојама државне тробојке, низале су се главним улицама, од Музеја Кнеза Павла до крајњих ивица Горњег Града, плавиле својом благом светлошћу улице, тргове и паркове, дискретно тињале у зеленом грању Калемегдана. Трговачки излози, особито они у центру вароши, блистали су раскошном светлошћу, украшени Краљевим сликама и монограмима.

Теразијска тераса декорисана у част рођендана Њ. В. Краља Петра II.

И ове године, када је млади Краљ навршио шеснаест година живота, прославио је Београд тај празник срдечно и одушевљено. Уочи самог Рођендана, као и 6 септембра увече, у свима крајевима Престонице, од центра до најудаљенијих предграђа, гореле су чаробном светлошћу светилке; рефлектори и уметнички израђени светлосни украси обасјавали су велике споменике, цркве и истакнутије карактеристичне зграде.

Многобројни Краљеви монограми и натписи „Живео Краљ” горели су кроз тамну ноћ и бацали далеко ван града пламене изразе снажне и дубоке љубави и верности према младом Краљу, која је пламтела у срцима свих Београђана.

Најраскошније и најукусније били су и ове године уукрашени Теразије и Калемегдан венцима сијалица и уметнички компонованим светлосним украсима.

На Теразијским скверовима дизали су се високи стубови, на чијим су врховима пламте ле дивне круне, укусно извајане од светиљака. Око круна су лепршале државне заставе. Са високих јарбола, који су били постављени на сваких десетак метара поред тротоара, спуштале су се дугачке заставе, осветљене нарочитим сијалицама.

На Теразијској тераси блистао је ванредно леп, богато израђен Краљев монограм, између чаробно осветљених стубова, са којих су лепршале државне заставе. Теразијски водоскок, осветљен рефлекторима, шибао је у вис млазеве воде, која се распрскавала и, кроз дугине боје, падала као дажд на земљу.

вији су се дизала два висока стуба са светлим крунама и монограмима. На железничкој станици и по околним улицама и трговима сијале су ватрене круне, иницијали, транспарани. Топчидер и Дедиње купали су се у чаробној светлости. Мост Краља Александра I обасјан венцима сијалица, чија се светлост рефлектује у Сави. Централна кула на Сајмишту осветљена црвенкасто-жутом и плаваксто-зеленом бојом. Из Земуна продиру кроз тамну ноћ богати светлосни украси са куле Сибињанин Јанка, са зграде Команде ваздухопловства, са аеродрома.

Општински дом у Узун Мирковој улици блистао је ванредним украсима: На средини

Теразије ноћу, осветљене у част рођендана Њ. В. Краља Петра II.

Други величанствени монограм, окружен са неколико богатих светлосних украса, блистао је на главном калемегданском улазу. Кроз ову ватрену капију пролазили су шетачи у зачарано калемегданско шеталиште. Неколико метара десно и лево тињала су два мања Краљева монограма благом светлошћу. У широком крунама дрвећа горели су електрични лампиони, као месечина. Роксандићев „Рибар” је шибао густ млаз воде високо у вис кроз разнобојна светла. Бледа светлост рефлектора обасјавала је веће споменике, бастионе и зграде и давала им необично привлачан изглед.

И остали крајеви Београда блистали су особитим светлосним украсима: Краљевим крунама и монограмима, транспаранима „Живео Краљ”, венцима разнобојних сијалица. На Сла-

фасаде врло леп Краљев монограм од сијалица, десно и лево од њега рељефно израђени и изразито осветљени грбови града Београда; главна капија окићена зеленилом и обасјана гроздовима сијалица у бојама државне заставе; на прозорима државни грбови са државним заставицама.

Романтика Београда и његове разноврсне лепоте истицале су се заносно ових ноћи.

Дивно јесење јутро, 6 септембра, открило је Престоницу умивену и чисту. Државне заставе лепршале су весело на свима кућама, на саобраћајним возилима, на импровизованим стубовима и јарболима.

Због тешких прилика у Европи, које су наступиле почетком септембра, онда кад је већ прослава Краљевог рођендана била припремљена у широким размерама, морала се

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

ова наша велика народна свечаност свести у скромније размере. Отпали су: реви трупа на Бањици, величанствена бакљада кроз варош, коју је припремала Општинска управа, велики ватромет, ноћ на Сави.

Па ипак, и овако скромно прослављена, свечаност је била импозантна и довољно је изражавала дубоку љубав и оданост Београђана према Великом Слављенику.

Проглас Претседника Београдске општине

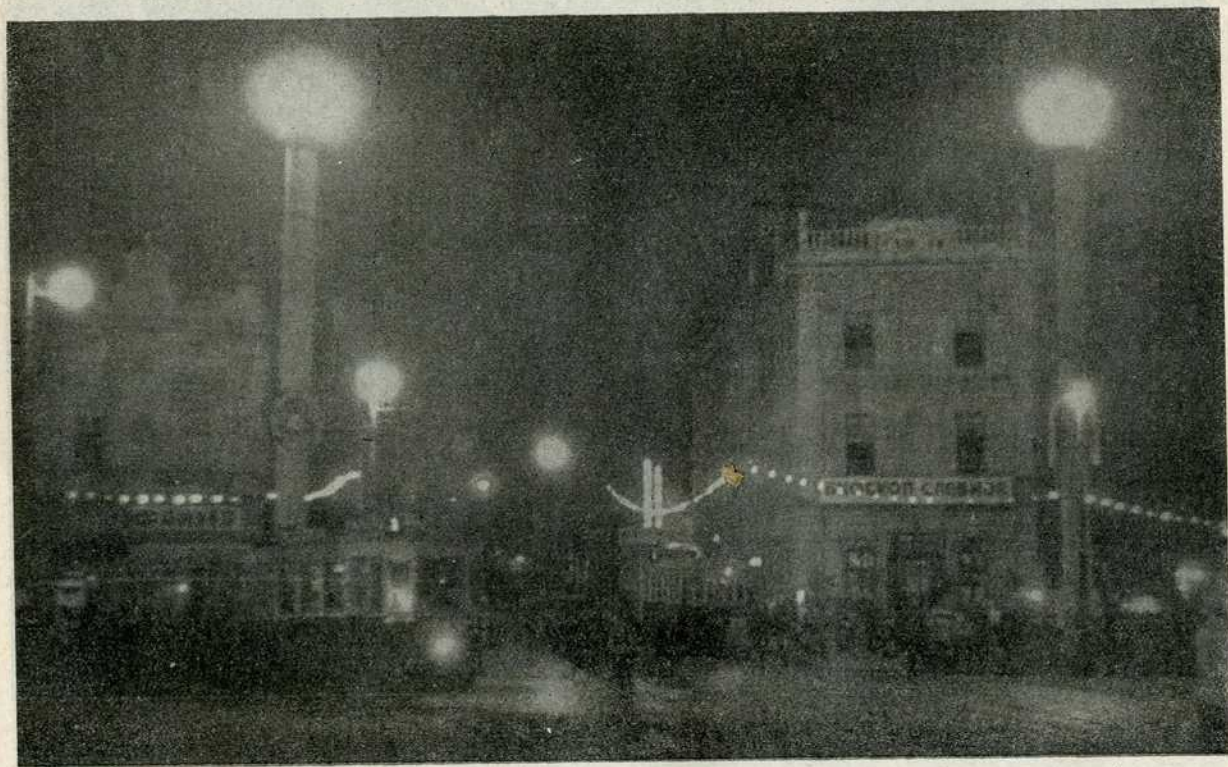
Неколико дана пред Рођендан, Претседник Београдске општине г. Влада Илић упутио је овај проглас београдском грађанству:

снаге нашега народа расцветати у срећној будућности отаџбине.

После седнице Градскога већа, у 20.30 часова, организације и грађанство Београда проћи ће са запаљеним буктињама од Калемегдана до Славије као знаком да ће наше одушевљење према младом носиоцу Круне увек горети у нашим срцима. У данашњем озбиљном и тешком времену 6 септембар је за нас празник ведрога поуздања да ће наша будућност под скиптром Краља Петра II бити наставак наше славне историје коју је започео изграђивати бесмртни вожд Карађорђе.

Грађани и грађанке,

Ви ћете и ове године 5 и 6 септембра осветлити и украсити своје домове и окитити их заставама, јер је то празник у срцима свих грађана престонице.

Славија осветљена ноћу у част рођендана Н. В. Краља Петра II.

„Грађани престонице,

Шести септембар је наш народни празник. Тога историског дана родио се пре шеснаест година наш вољени Краљ Петар II.

Београд ће и ове године најсвечаније прославити рођендан нашег младог владарца који је растао у престоници, а с њим, сваке године, и наша љубав и верност према носиоцу Круне славне народне династије Карађорђевића.

Свечана седница Градског већа која ће се 5 септембра у 19.30 часова одржати у присуству представника свих привредних, просветних, витешких, културних, хуманих и осталих организација у Београду, биће манифестација непоколебиве оданости младоме Краљу и вере свију нас да ће са Њим подмлађене

У тренуцима, озбиљним за цео свет, окупимо тога дана све моралне снаге око младога, племенитог и узвишенога Краља са једнодушним узвиком: Живео Краљ Петар II.

Претседник Општине града Београда
Влада Илић

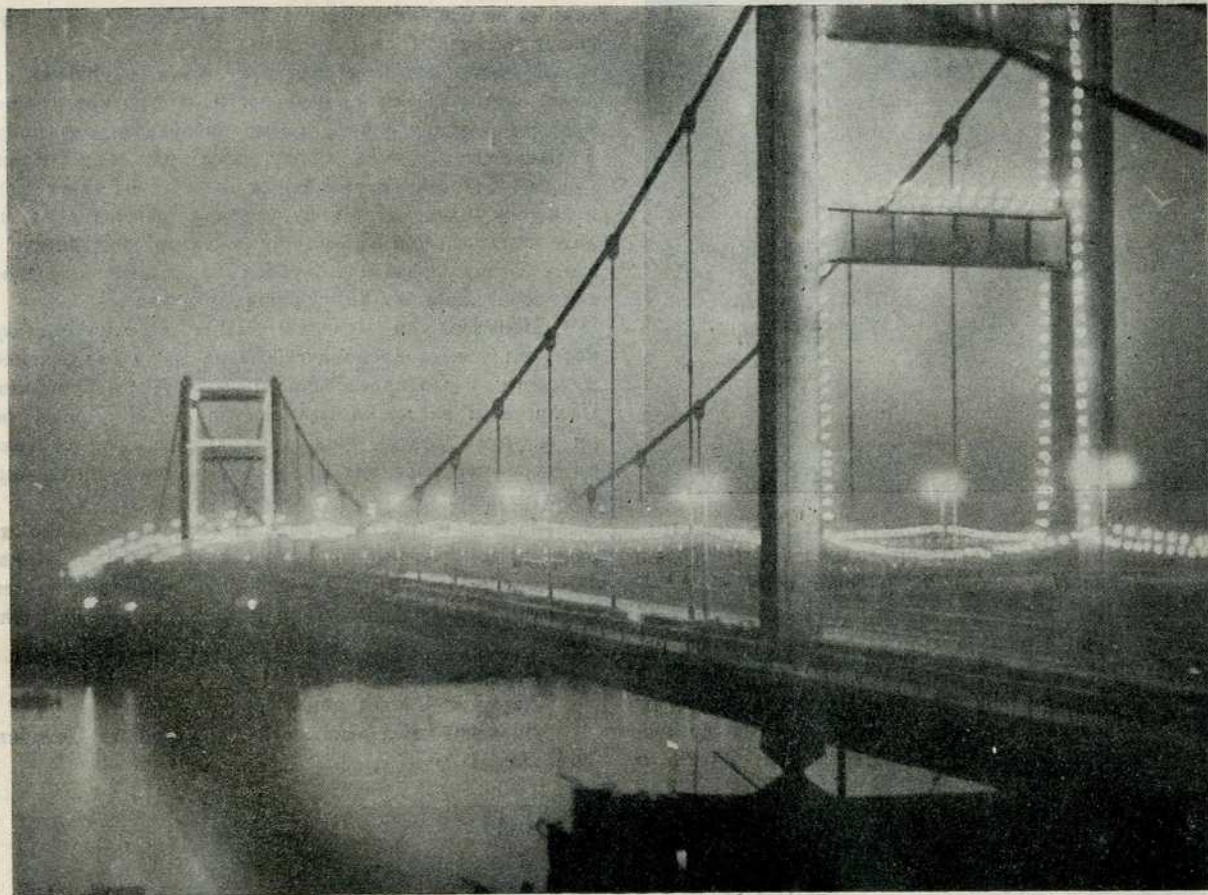
1 септембра 1939 године
Београд

Велика бакљада, од Калемегдана до Славије, предвиђена у овом прогласу, морала је изостати. 5 септембра објављено је преко новина из кабинета претседника Општине града Београда ово

Саопштење о прослави Краљевој рођендана:

С обзиром на последње догађаје у свету, измењен је програм прославе Краљевог рођендана, утолико што се неће одржати заказана бакљада и предвиђене манифестације по улицама и трговима престонице.

гослав Лазић, бивши претседник Београдске општине г. Милан Нешић и бивши в. д. претседника г. Милош Бобић, бивши потпретседници Општине г.г. Васа Лазаревић, Војислав Зађина и Драги Тодоровић; претставници свих привредних, просветних, витешких, културних, хуманих и осталих београдских друштава.

Мост Витешког Краља Александра I Ујединитеља ноћу, осветљен у част рођендана Њ. В. Краља Петра II.

Београдско грађанство манифестоваће своју љубав и оданост према нашем Владару на сзечаној седници Градског већа, којој ће присуствовати сви позвани претставници патриотских, привредних, социјалних, културних и осталих организација и друштава.

(Из кабинета претседника Општине града Београда).

Свечана седница Градског већа и претставника београдских установа и друштава

У лепо украшеној сали Градског већа одржана је 5 септембра у 19^{1/2} сати свечана седница Градског већа, којој су, поред Претседника и градских већника, присуствовали: претставници свих београдских цркава, командант града Београда армијски генерал г. Петар Косић, управник града Београда г. Дра-

Говор Претседника Београдске општине

Претседник Београдске општине г. Влада Илић отворио је седницу овим говором:

Господо Градски већници!

Уважене даме и господо!

Сутра се назршава шеснаест година од оног радосног дана када се родио у престоници Београду наш млади и толико вољени Владар Њ. В. Краљ Петар II. За првенца Витешког Краља Ујединитеља, још док је био у колевци, везизане су најлепше наде, и његов сваки корак у будућност пратио је цео наш народ са највећим интересовањем и љубави.

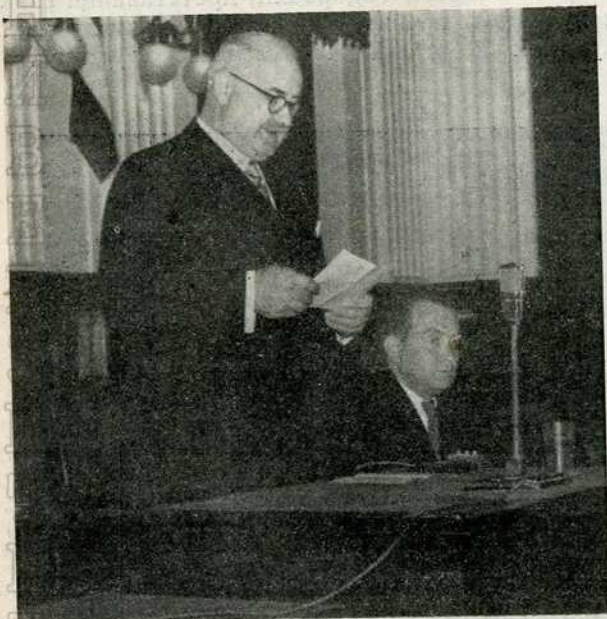
Али од како је, у изузетно трагичним приликама, ступио на престо својих славних предака, наш млади Краљ постао је предмет сталне пажње свих грађана ове земље, који за његов успех и срећну владавину његову гаје најлепше и најтоплије жеље. У

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

Престолу и Карађорђевој династији наш народ види најсигурнији стожер националног окупљања и најбољу гаранцију за напредак недељиве Отаџбине и у садашњости и у будућности.

Претседник Београдске општине г. Влада Илић отвара свечану седницу у част рођендана Њ. В. Краља Петра II у дворани Градског већа.

Наш млади Краљ је симбол младости наше националне државе. Ми гледамо у њему оличење свих врлина његових славних предака почев од неумрлог Војда, оснивача националне независности па до његовог великог родитеља, Краља Мученика, Витеза и

Ујединитеља. Још док је далеко од државних послова, Он је освојио срце свога народа, и кад га поздрављамо данас, уочи његовог шеснаестог рођендана ми изражавамо најинтимнија и најдубља осећања целокупног становништва нашег лепог града. Кроз овај свечани скуп, преко својих званичних и незваничних преставника, Београд, пуних груди, кличе своје младе Монарху: да дуго живи и срећно влада овим народом југословенским, из којег је поникао и за који га везује, уз промисао Свемогућег, славна прошлост његовог Краљевског дома.

У овом свечаном тренутку када упућујемо срдачне честитке, пуне искрености и топлине, нашем младему Владару, ми не смеемо заборавити ону добру и племениту пример Мајку, која бди над младим Краљем Југославије, усађујући у његово чедно срце и његову племениту душу осећање дужности за велике послове који га очекују у скорој будућности и свету искру превелике љубави за узвишени владарски позив који му је судбина доделила.

Изражавајући Краљици Мајци дубоку благодарност, ми у исто време дугујемо не мању благодарност мудрости високо просвећеног и умног Кнеза Намесника Павла, који за време малолетства Њ. В. Краља води сигурном руком брод наше државе кроз узбуркано море међународних односа у све тише воде мира и благостања.

Ја вас позивам, госпође и господа, да дамо изрза нашој поданичкој оданости и верности Краљу Југославије Петру II и славној династији Карађорђевића, искреним покликом, који долази из дубине наших срца:

Да живи Краљ Петар II!

Да живи Светли дом Карађорђевића!

Да живи наша лепа, велика и недељива Отаџбина Југославија!

Изасланик Њ. В. Краља командант града Београда генерал г. Петар Косић и угледне званице на свечаној седници у част рођендана Њ. В. Краља Петра II у Градској већници.

WWW.UNICIB.RS

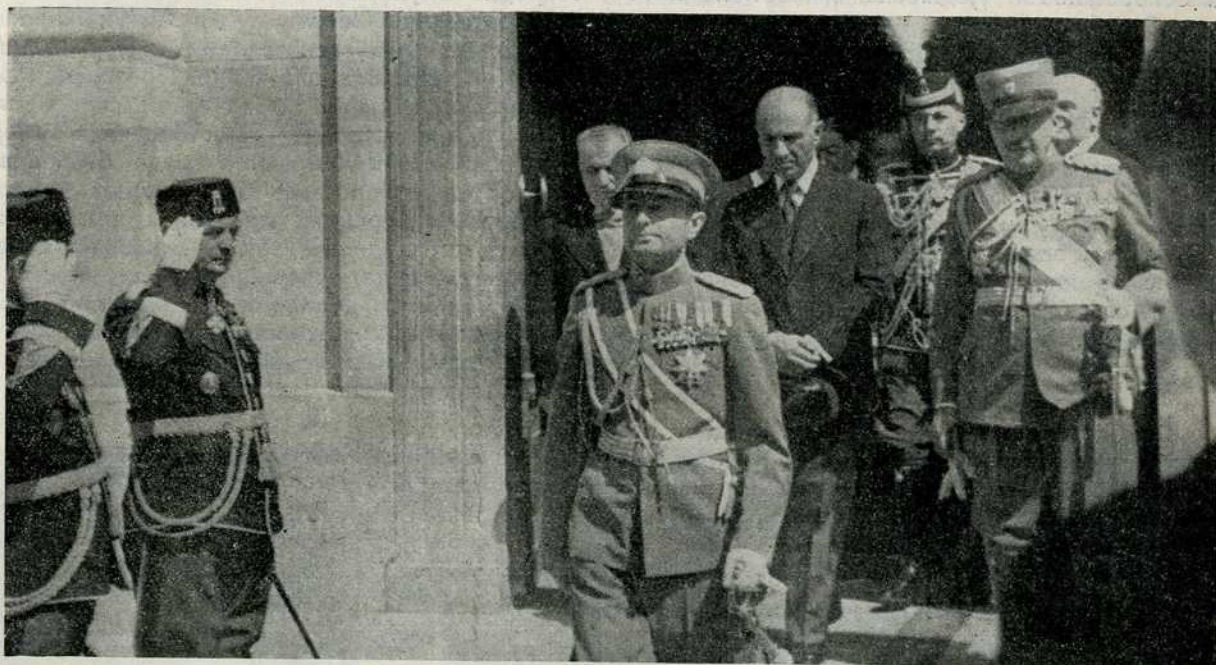
Поздравни телеграм Њ. В. Краљу

ЊЕГОВОМ ВЕЛИЧАНСТВУ ПРАЉУ ЈУГОСЛАВИЈЕ
ПЕТРУ II

Г. Влада Илић је затим наставио:

Сматрам да тумачим осећање не само свих нас овде присутних већ и целокупног становништва нашег славног града ако вам предложим да Њ. В. Краљу упутимо телеграм следеће садржине:

Са своје свечане седнице одржане данас у част шеснаестог Рођендана Вашег Величанства, Градско веће Вашег Престоног Београда, заједно са присутним претставницима свих националних, витешких, културних, привредних, стале-

Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле после благодарења поводом рођендана Њ. В. Краља Петра II излази из Саборне цркве.

Њ. Св. Патријарх Гаврило излази из Саборне цркве после свечаног благодарења поводом рођендана Њ. В. Краља Петра II

У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А

Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

шких и хуманих организација, шаље своје младоме Краљу у име целокупног становништва Београда најсрдачније честитке и изразе непоколебљиве поданичке верности и неизмерне љубави.

Београд је вечито свестан колико наш херојски народ дугује славној Династији неумрлог Војда за срећан исход исполинске борбе за ослобођење и уједињење наше лепе и велике Отаџбине.

Он је дубоко уверен да ће под срећном владавином Вашег Величанства наша племенита, велика и недељива Југославија коју је Ваше Величанство примило у наслеђе од својих неумрлих предака Петра Ослободитеља и Александра Ујединитеља, бележити деценије срећног напретка у миру и благостању.

Са том вером Престоница Ваше недељиве Краљевине кличе своје младоме Монарху из дубине свога радосног срца:

ДА ЖИВИ ЊЕГОВО ВЕЛИЧАНСТВО КРАЉ
ЈУГОСЛАВИЈЕ
ПЕТАР III

ДА ЖИВИ СЛАВОМ ОВЕНЧАНИ ДОМ
КАРАЂОРЂЕВИЋА!

Присутни су пропратили читање телеграма бурним акламацијама Њ. В. Краљу Петру II и Краљевском Дому.

Певачко друштво трамвајских радника „Никола Тесла“ отпевало је државну химну. Тиме је завршена свечана седница.

Благодарења у београдским црквама

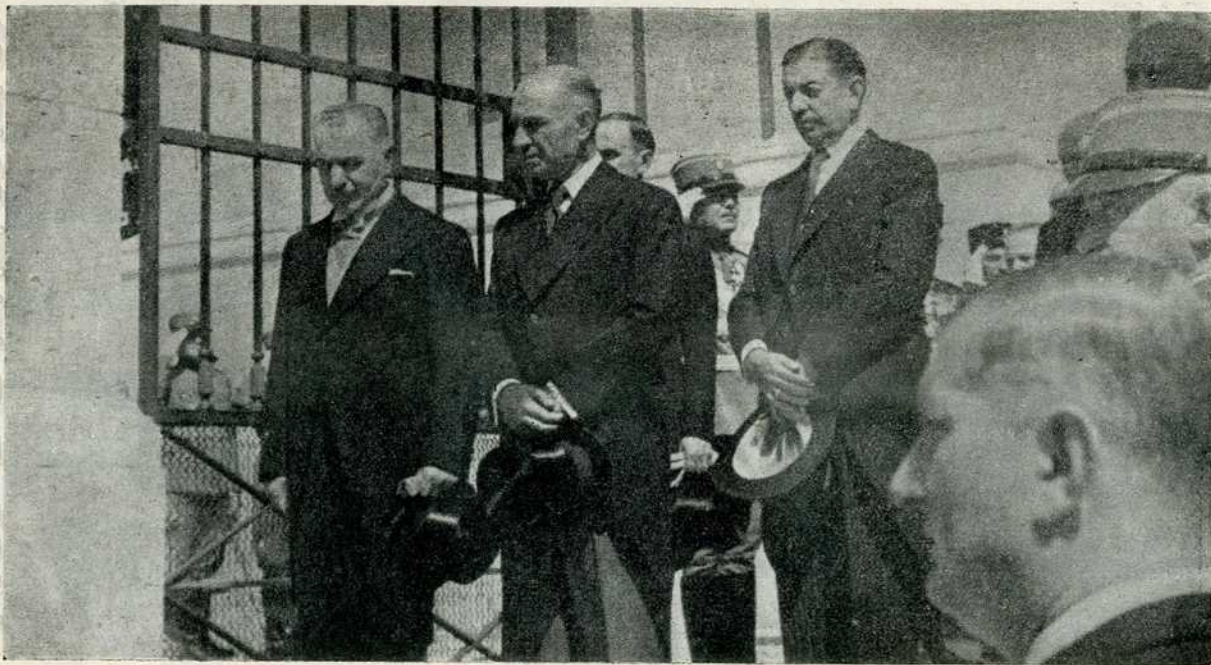
На сам дан Краљевог рођендана, 6 септембра, одржана су у Београду благодарења у храмовима свих вероисповести.

Свечано благодарење отслужено је у Саборној цркви, које је почело у 11 сати пре подне. Пред црквом је био постројен почасни одред пешадијског пука Краљеве гарде са пуковском музиком.

Благодарењу у цркви су присуствовали: Њ. Кр. Вис. Кнез-Намесник Павле у пратњи виших функционера Двора, бивши претседник Народне Скупштине г. Милан Симоновић, бивши претседник Сената г. д-р Антун Корошец, претседник Краљевске владе г. Драгиша Цветковић са више чланова владе, Претседник Београдске општине г. Влада Илић са градским већницима, командант града Београда генерал г. Петар Косић, Управник града Београда г. Драгослав Лазић, већи број бивших министара, бивших народних посланика, претседници Краљевске академије наука, Државног савета, Касационог суда, гувернер Народне банке, дипломатски кор, генералитет, официрски кор, претставници културних, националних и хуманих удружења и велики број грађанства.

Чинодејствовао је Њ. Св. Патријарх г. Гаврило уз асистенцију четворице владика и петнаесторице свештеника.

После завршеног богослужења одржао је пригодан говор бачки епископ г. Иринеј Гиреј, који је истакао да цео југословенски народ с највећом вером гледа у нашег младог Краља, дубоко верујући да ће он бити достојан потомак Својих славних предака и да ће, одгајан у духу свих Карађорђевића, умети и знати да управља државним кормилом. Он је нарочито напоменуо да цела земља, на дан 6 септембра, са истим осећајима најдубље и најискреније љубави прославља рођендан свога Владара и да се нада да ће Бог дати да

Краљевски Намесници г. г. д-р Иво Перовић и д-р Раденко Станковић и претседник Краљевске владе г. Драгиша Цветковић излазе из Саборне цркве после благодарења.

Н. В. Краљ спроведе до краја братско измирење свих наших племена, која у њему гледају оличење наше заједничке државе и националног јединства.

Свој говор завршио је ускликом „Живео Краљ Петар Други! Живео Светли Краљевски Дом“, што је цела црква сложено прихватила тако да се цео храм захорио од поклика „Живели“.

У католичкој цркви Христа Краља у Крунској улици отслужено је свечано благодарење у присуству изасланика Н. В. Краља генерала г. Линуса Деканеве, папског нунција г. Етора Феличе, потпретседника владе г. д-р Влатка Мачека и министара католичке вероисповести.

Мису је служио надбискуп г. д-р Ујчић са већим бројем свештеника.

У старокатоличкој цркви служио је благодарење бискуп г. д-р Калођера, који је одржао и топао пригодан говор. Владу је заступао министар г. д-р Михаило Константиновић.

У немачкој евангеличкој цркви одржано је благодарење у присуству изасланика Н. В. Краља капетана г. Градимира Раденковића и претставника Краљевске владе министра г. д-р Бранка Чубриловића.

У руској цркви служио је благодарење митрополит г. Анастасије, а присуствовао је бивши руски царски посланик у Београду г. д-р Штрандман и велики број руских емиграната.

Свечана благодарења отслужена су и у јеврејским храмовима (у синагози „Бет Израел“, где је служио врховни рабин г. д-р Исак Алкалај, и у храму ешкенаског обреда, где је служио надрабин г. Игнац Шланг), као и у Бајракли џамији (где је служио реис-улема г. д-р Фехим Спахо, а владу је заступао министар г. д-р Џафер Куленовић).

Отслужено је благодарење и у будистичком храму у Малом Мокром Лугу, уз присуство великог броја Калмика, где је служио врховни свештеник г. Умаљгина.

Претседник Београдске општине г. Влада Илић излази из Саборне цркве после благодарења.

Прослава Краљевог рођендана у Савезу сокола

Савез Сокола Краљевине Југославије сваке године свечано прославља рођендан свога Старешине. Ове године је та свечаност била у дворани Коларчевог Народног Универзитета, са нарочитим програмом.

Поред изасланика Н. В. Краља и министара (Н. Бешлић, Ј. Томић и Д-р Б. Чубриловић), многих у-

гледних гостију и огромнога броја сокола и соколица присуствовали су и претставници страних држава.

Претседника Београдске општине заступао је већник Г. Живан Ранковић, генерал у пензији и резерви.

Свечаност је, после поздрава застави и после отсвиране државне химне, отворио заменик старешине

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

инжењер г. М. Смиљанић. Он је кратким говором поздравно све присутне госте, изнео значај прославе рођен-дана свога Старешине и прочитао поздравни телеграм Старешини Савеза Сокола, Њ. В. Краљу Петра II.

Секретар Савеза Сокола г. А. Стефан прочитао је посланицу Савеза Сокола, која је упућена Југословенском Соколотву, која има свога дубокога значаја, зато ћемо у изводу да је цитирамо:

„Наш млади Краљ, коме је судбина одредила да већ у најранијим годинама понесе краљевску круну, развија се и снажи душевно и телесно, на радост домаћег и на удивљење страног света, дозревајући тако из године у годину за тешке дужности

— прослава Косовске битке, туге и поноса Југословенскога народа,

— прослава Церске битке, Колубарске (Суворовске) битке, славе и поноса Југословенске војске,

— прослава 75-годишњице оснивања првога Сокола у Краљевини Југославији.

Рођен-дан Њ. В. Краља Петра II прославом ове године подвлачи још јаче неподељиву народну вољу: да се плодови поноса, славе, херојства Југословенскога народа по сваку цену очувају.

Краљевина Југославија не тражи друго, него да очува то, што јој по праву и по учињеним жртвама припада. Она ће сваки педаљ своје земље бранити, до последње капи крви.

Са свечане академије Савеза сокола на Коларчевом универзитету.

владара државе и вође народа, које му је његов велики отац, Витешки Краљ Александар I Ујединитељ, са толико части оставио у наслеђе.

Васпитан у народном духу а испољавајући већ сада све светле особине читаве наше расе и династије Карађорђевића, Њ. В. Краљ Петар II претставља заиста понос и веру нације, тако да су на данашњи дан, са пуно разлога, к Њему окренути погледи читавога Југословенскога народа и све наше мисли и све наше жеље.

Рођен-дан Њ. В. Краља Петра II пада ове године у дане светлих јубилеја, али и озбиљних догађаја:

Југословенски народ жели мир и хоће напредак, у сарадњи са свима. Али, њему је још драгоценија од мира његова Слобода и Част — то узвишено начело, којим се је руководила увек наша народна династија Карађорђевића, претставља и највишу вредност Соколске науке и рада.

Соко Краљевине Југославије као изразито национална и неполитичка организација, којој сви делови Краљевине Југославије једнако леже на срцу, али којој је целина државе и народа ипак најпреча — чији плодови се испоље:

— у стварању што уже духовне заједнице у Краљевини Југославији,

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

— у задовољству свих народних делова,

— у смиревању унутрашњих несугласица и у јачању целине државе и народа.

Соко Краљевине Југославије има свој одређени и добро утврени пут, још од давно — од онда, када су за идеале Југословенства падали многи, најбољи које смо имали, на бојним пољима и гинули на вешалима.

Тај пут, добро промишљен радом толиких умника и посвећен крвљу најплеменитијих јунака, остаће увек исти...

Наш млади Краљ, као најзвишенији симбол свега што Југословенски народ спаја у снажну целину, нека буде ваза најсигурније јемство окупљања свих народних снага.

Нека живи и нека напредује на срећу свих Југословена."

После прочитане посланице бурно се клицало Њ. В. Краљу и војсци.

Прочитао је потом заменик старешине инжењер М. Смиљанић резултате трогодишњег рада на остварењу Петрове петолетнице.

Просветар Савеза Сокола г. М. Станојевић говорио је за тим шта је циљ и шта је дужност Сокола Краљевине Југославије.

Соколски хор из Томашевца (Петровградска жупа) отпевао је: „Чувајте Југославију“ „Соколском снагом свом“.

После дивне рецитације г. Д. Гошића „Будан сан на стражарскоме месту“ од Светозара Миленовића и после отпеване химне „Хеј Словени“, завршена је ова лепа свечаност.

Институт Кнеза Павла за борбу против рака

У недељу 24 септембра освешан је темељ Института Кнеза Павла, који ће бити центар за изучавање и сузбијање рака код нас. Зграда Института подиже се у Београду у Пастеровој ул. бр. 14, поред Дома стараца.

Институт ће припадати Медицинском факултету Београдског универзитета. Подигнут је на иницијативу Југословенског друштва за изучавање и сузбијање рака, а благодарећи непосредном заузимању Њ. В. Краљице Марије, покровитељице Друштва, и Њ. Кр. Вис. Кнеза Намесника Павла.

Институт ће поред лабораторија за патологију и физико-хемију имати под истим кровом и клиничка одељења за радиум, рентген, хирургију, гинекологију и интерну медицину са укупно 100 до 120 болесничких постеља.

У институту ће се вршити лечење не само рака већ и других израштаја.

Институт ће, поред потребног броја снажних рентгенапарата, бити снабдевен и већом количином радиума, без којег се данас не може замислити једна таква установа.

Нови институт претстављаће једну велику социјално-медицинску и културну тековину нашега народа.

Рак је тако важан и компликован проблем да је потребно обратити велику пажњу и имати добру опрему да би се могло приступити његовом решавању. У иностранству су већ учињени велики напори за проучавање и сузбијање рака.

Свечаном освешању темеља присуствовао је изасланик Њ. В. Краља пуковник г. Дурбешкић, министри г.г. Божа Максимовић (просвете) и Михо Крек (гра-

ђевина), претставници Министарства Социјалне политике и народног здравља, претставник Београдске општине градски већник г. д-р Велимир Михаиловић, претставници Универзитета, Југословенског друштва за изучавање и сузбијање рака итд.

После свршеног црквеног обреда и полагања повете у темеље нове зграде говорили су г.г.: професор д-р Александар Костић, бивши декан, у име Медицинског факултета Београдског универзитета; професор д-р Димитрије Антић у име Југословенског друштва за изучавање и сузбијање рака, и главни секретар овог Друштва д-р Ксенофон Шаховић. Они су изнели историјат стварања овог института и његов значај; истакли су да његово подизање претставља значајан догађај у историји наше националне културе; изразили су захвалност Њ. В. Краљици и Њ. Кр. Вис. Кнезу-Намеснику на Њиховом заузимању за стварање ове Установе, на заузимању за осигурање материјалних средстава за зидање зграде, прошлој и садашњој Краљевској влади, као и Друштву за изучавање и сузбијање рака за иницијативу и сарадњу.

Г. д-р Д. Антић је, поред осталог, рекао и ово: „Колики је значај једне овакве установе, најбоље се види по чињеници да 10% свих особа преко 40 година старости оболе од рака, а преко милион и по људи умиру годишње од ове страшне болести. Држава је дала средства да се Завод подигне. Али, то није све. Потребно ће бити да се он уреди. Зато се не може очекивати све од државе; требало би да и племенити добротвори помогну Заводу. Јер нема лепшег и племенитијег добротворства него оно које се чини за здравље.“

Признање београдских привредника г. Влади Илићу

Поводом одласка г. Владе Илића са положаја Претседника Београдске општине, Претставници београдске привреде приредили су у његову част 23 септембра 1939 другарску вечеру у хотелу „Српски краљ“, и том приликом су му предали нарочито израђену повељу, потписану од свих присутних, којом су желели да даду видан знак свога признања за рад г. Вл. Илића на општем добру.

На повељи су потписани приређивачи вечере, претставници Трговинске, Индустијске и Занатске коморе и Београдског сајма.

До ове другарске вечере дошло је на предлог Претседништва Трговинске коморе у Београду, које је донело одлуку у том смислу на својој седници 14 септембра 1939. На тој седници је претседник коморе г. Милутин Станојевић известио о промени претседника Београдске општине и нагласио је да је г. Влада Илић као претседник Београдске општине решавао све општинске проблеме као добар домаћин и као привредник. У свакој прилици је одржавао најтешњу сарадњу са привредним коморама у Београду и чинио је све што је било у његовој моћи да се потребе и жеље београдске привреде и грађанства остваре.

Г. Станојевић је предложио да претставници три београдске коморе Трговинске, Индустијске и Занатске и Управа Београдског сајма приреде у част Г. Владе Илића пријатељску, другарску вечеру, на коју ће бити позван и нови Претседник Београдске општине г. Војин Ђуричић.

Овај другарски састанак био би израз пријатељске пажње и другарског расположења према г. Влади Илићу најширих слојева привредника из Београда.

Претседништво трговинске коморе је са највећим задовољством поздравило ове речи г. М. Станојевића и прихватило једногласно у целости његов предлог.

Предлог су прихватиле и остале београдске коморе и Управа Београдског сајма.

ГОВОР Г. МИЛУТИНА СТАНОЈЕВИЋА

На тој другарској вечери поздравио је г. Владу Илића г. Милутин Станојевић, претседник Трговинске коморе, овим речима:

Драги Владо,

У сред ових ратних страха, када се у центру културне Европе воде борбе до истребљења и када и над нашим главама севне по који одблесак муња, претставници београдских комора Трговинске, Занатске и Индустијске и Друштва за приређивање сајма и изложби у Београду приређују озу другарску вечеру у част теби, досадашњем претседнику Општине београдске.

У редовним приликама на оваквим вечерама учесници се другарски веселе. Ова наша вечера није таква. Она је састанак водећих привредника наше Престонице, коме је циљ да ти, драги Владо, одамо

признање као своје припаднику, што си тако мудро, као претседник наше Општине управљао општинским пословима. Ти си својом спремом, искуством и вредноћом пробио брешу која нашем реалистички настројеном staleжу није признавала способности потребне за управљање народним пословима.

За време свога претседничког од непуних пет година ти си извршио крупне реформе у нашој Општини, у нашем граду. У првом реду твојој помоћи има да се захвали, што Београд има данас своје величанствено Сајмиште. Насипањем леве обале Саве створиће се можда најлепши крај Београда а отклонити легло маларије. Исто то учинио си и у другим крајевима Београда, претварајући баруштине у благотворне паркове. Подизањем радничких станова, болница, диспансера, дечјих прихватишта итд. учинио си широким народним масама највећа доброчинства. И све то ти си извео без икаквог новог оптерећења грађана, штавише извесне дажбине си чак и смањио и поред свег тога успео си да санираш општинске финансије. Тиме си учинио оно што се сматрало неизводљивим.

Горка је судбина водећих људи. Нарочито код нас је прилично одомаћено, да се лако заборављају учињене услуге, па чак и критикују. Али ми, београдски привредници, нећемо тим путем. Ми знамо да заслужни људи нису нам на одмет, и зато ћемо им после завршене мисије указивати још и веће поштовање него што смо им указивали док су били на власти. Само тако одужићемо се својој савести. Само тако ствараћемо фанатике за народни посао.

Ми смо горди, драги Владо, што си приредничку заставу, са којом си ступио на место претседника наше Општине, изнео из Општине још светлију, украшену многобројним заслугама.

И зато нека ти је од стране наших привредника вечна слава и хвала!

Ми нисмо организације које деле ордење. Међутим твој труд треба да буде одликован, и ја ти у име београдских привредника предајем вечерас повељу, наше највеће одликовање, коју су потписали претставници целокупне београдске привреде и која гласи:

„Нека је вечна хвала Влади Илићу, београдском индустријалцу, за његов вишегодишњи рад на месту претседника Општине београдске, којим осветла не само свој образ него и образ свих београдских па и југословенских привредника“.

Предајем ти, драги Владо, ову повељу са жељом, да она краси твој уважени дом за вечита времена.

Живело Његово Величанство Краљ Петар II!

Живео Влада Илић!

Живео Војин Ђуричић, нози претседник Општине београдске!

Живели београдски привредници!

ГОВОР Г. МИЛАНА СТОЈАНОВИЋА

Затим је узео реч г. Милан Стојановић, претседник Занатске коморе и Београдског сајма, и између осталог рекао:

Од дана када је на чело Београдске општине дошао г. Влада Илић, почиње из основа да се води једна здрава комунално-привредна политика и међу првим пословима који долазе на дневни ред, била је

И поред тога што су ставови за животне намирнице осетно снижени, приход се ипак умањео већ се знатно повећао.

За занатску привреду било је од нарочите важности да се омогући рационализација занатске производње применом електро мотора. Ранија скупа цена струје онемогућавала је ту примену. И ово питање са доласком за претседника г. Владе Илића, одмах се пручава и резултат тога је осетно појезитијење електричне стру-

ИЗНАЈКА ЈЕ ВЕЧНА ХВАЛА ВЛАДИ ИЛИЋУ БЕОГРАДСКОМ ИНДУСТРИЈАЛЦУ ЗА ЊЕГОВ ВИШЕГОДИШЊИ РАД, НА МЕСТУ ПРЕТСЕДНИКА ОПШТИНЕ БЕОГРАДСКЕ, КОЈИМ ОСВЕТЛА НЕ САМО СВОЈ ОБРАЗ, НЕГО И ОБРАЗ СВИХ БЕОГРАДСКИХ ПА И ЈУГОСЛОВЕНСКИХ ПРИВРЕДНИКА

Београд,
23 септембра
1939

трговинска комора у Београду
занатлијска комора у Београду
индустријска комора у Београду
Друштво за приређивање
сајма изложби у Београду

Повеља коју су београдски привредници, у знак признања, предали г. Влади Илићу

баш реформа трошарине која прекида са старим традицијама и нова трошарина својим новим ставовима ствара здраве услове за привредно развијање Београда.

је, те је тиме занатска радионица могла да све више примени електро мотор у производњи и тиме убрза процес рационализације.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Санирањем општ. финансија, које је за релативно кратко време успео да оствари г. Влада Илић, сви пословни људи који имају интереса да са општинском раду, са далеко већом сигурношћу послове калкулирају и без икакве опасности да ће на исплате чекати. Сређене финансијске прилике у општини подижу њен углед и кредит а тиме се стварају услови за јавне радове које у великим размерама изводи г. Влада Илић, који се већ пре његова доласка нису могли изводити.

Београд је Богом дан за велика привредна прегнућа, и да би у томе правцу могао да се развија, потребне су разне институције које ће тај рад развијати. Једна од тих институција која му је недостајала јесте Сајам. Већ 1923 године Београдски привредници развијају сву своју активност да остваре ту идеју, али стално се наилазило на неразумевање које нас прати све до пре пет година. Са доласком г. Владе Илића за претседника, Београдски сајам остварује се са таквом брзином какву ни на једном послу Београд није запазио.

Београдска привреда дугује г. Влади Илићу много, јер је његов рад створио широке предуслове за даље подухвате у овој правцу.

Уважена господо, ја држим да ћу погодити ваше мисли ако изразим нашу радост што нам је за новог претседника дошао г. Војин Ђуричић који није у својој досадањој финансијско-привредној делатности нама био непознат; напротив, ми смо уверени да ће све своје велике способности употребити на даљем унапређењу наше престонице у складном снажењу и подизању београдске привреде.

ГОВОР Г. МИХАЈЛА ШОНДЕ

Потпретседник Индустријске коморе г. Михајло Шонда, обраћајући се непосредно г. Илићу, одржао је говор, чији резиме доносимо:

Ми привредници мало смо вични говорима и фразама. Претпостављамо цифре и билансе. Зато у место дугог говора и фраза, ја ћу настојати да у кратко изнесем биланс твога рада.

Преузимајући положај претседника Београдске општине, затекао си општинске финансије скоро у безнадежном стању. Велики дугови, неуравнотеженост буџета, несигурни приходи. Општина није уживала никакав кредит, а није ни чудо, јер општина неке рачуне годинама није плаћала. Под овим условима општина је врло тешко могла вршити набавке које су биле потребне. Општини нико није био вољан да даје на кредит. Од оваквог стања је много трпела и општина, а и грађанство и привреда.

Као добар домаћин, прва ти је брига била сређивање Општинских финансија, у чему си врло брзо успео. Буџет је убрзо био уравнотежен, приходи обезбеђени, нерационални издаци укинати. Ускоро је Општина почела да исплаћује годинама неплаћене рачуне и обавезе. Кредит Општине је поновно васпостављен, она више није имала зао глас рђавог платише.

После овог првог успеха убрзо су настала разна побољшања. Побољшана је Општинска администрација, уведен ред у Општинске привредне установе. Социјалне установе, које су дотле биле прилично занемарене, током последњих неколико година оспособиле су се да одговоре својој задатку. Подигнуте су болнице, дечја обданишта, општински диспанзери, кухиње, а и о незапосленом радништву се водило рачуна. Па и сам изглед Београда се последњих година много променуо. Градило се, просецале улице, калдрмисало, паркирало.

Много се радило, много је учињено, а неки велики радови, који су тек започети, у којима се тек назире величина замисли, употпуниће накнадно читав низ твојих заслуга за нашу престоницу, за наш Београд.

Сем горњих заслуга, нас привреднике си још и специјално задужио. Са ретким разумевањем привредних проблема, једно за другим си приступио њиховом решењу. Решено је убрзо питање јефтине електричног погона у привредне сврхе, укинута је мерица, која је деценијама неоправдано теретила, кочила привреду. Општинска трошарина је реорганизована и подешена више према потребама привреде Београда. Захваљујући теби Београд је дошао до деценијама прижељкиваног међународног сајма. Тај сајам не само да пружа велике привредне користи, него нам служи и на дику.

Драги Владо! Као привредник и сам знаш да свака биланса има две стране: актизу и пасиву. Страна активе биланса твога претседниковања у општини је испуњена до дна. На страну пасиве, ма колико да сам тражио, немам шта да ставим, а то мишљење деле и сви привредници.

ОДГОВОР Г. ВЛАДЕ ИЛИЋА

Г. Влада Илић је затим узео реч и рекао:

Драги моји прави пријатељи,

Има у животу човека момента када заборави на борбе, трзавице и тешкоће које дани носе и када му се пред очима истиче само оно што је у животу најлепше. У њима човек осети неку нарочиту врсту задовољства што је човек, и што око себе види људе.

Ти моменти долазе нарочито онда, када човек после већега, продужнога напора, који је дао зато што је сматрао да је то дужност, не есконтирајући никакво нарочито признање за то, осети и види да је тај његов напор ипак праћен, запажен и да му се за њега одаје признање.

Ви сте ме вечерас довели у такво стање задовољства и узбуђења овом лепом манифестацијом другарства и пријатељства. Треба ли да вам кажем колико ме је ова ваша лепа пажња дирнула, нарочито зато што долази од вас, привредника, из средине која ми је најближа, којој и сам припадам. Речи које су малочас изговорили уважени претседници престоницких Комора и Београдског сајма, гозоре ми да нисам промашио. То признање из ваших кругова за мене значи веома много.

*

Преузимајући положај претседника Београдске општине, ја сам у души streпео да нећу моћи у потпуности одговорити својој новој задатку. Бојао сам се да нећу моћи остварити ни оно што би неопходно требало урадити, оно што се мора урадити. Када сам се упознао са главним проблемима који су стајали пред нама и које је ваљало решити, тешкоће су ми изгледале још веће.

Био сам јако забринут и овде су за овим столом сведоци, који су ми у тим првим, тешким моментима дали своју сарадњу и који су видели да ми је тек онда лакнуло, када сам добио уверење да ћу се у своје раду моћи ослањати на наше Коморе. Још у првој мојој изјави рекао сам да ћу се у своје раду широко користити искуством и сарадњом наших Комора и тога сам се постављеног принципа држао до краја.

Та свест да се на вас, Београдске привреднике, могу увек ослонити, да ћу имати вашу подршку, учинила је да сам се често смео прихватити и замашнијих решења, којима иначе, можда, не бих смео приступити.

Брзо су прошле ово неколико година. Радило се је својски. Имао сам добре сараднике. Доста је урађено. Неке су ствари остале тек започете. Многе су замисли остале неостварене. У колико је било успеха, заслуга припада мојим већницима, особљу Општине и нашим Коморама — вама привредницима међу којима сам налазио увек на искрене саветодавце и одличне помагаче.

Наравно да цео наш рад не би могао да се обави да над њима није било високо поверење, које нам је увек указивало Њ. Кр. Височанство Кнез Намесник Павле. У свакој прилици Њ. Кр. Височанство нам је дало Своју моћну потпору, показујући пуно љубави и разумевања за потребе Београда. Исто тако налазили смо потпору и Краљевске владе, која нам је олакшавала рад.

Цео наш рад, цело наше стремљење, ишло је на добро нашега Београда, који заслужује да му се сви посветимо.

Браћо и господо,

Хоћу да вам искажем једно своје велико задовољство. То је, да је на место, које сам ја напустио, дошао г. Војин Ђуричић.

Господин Ђуричић је наш стари познаник и пријатељ. Ми сви знамо његову љубав према нашем Београду. Он ју је посведочио у безброј прилика на положајима које је до сада са достојанством заузимао. Њему Београд већ дугује много. Претседничко место је у добрим рукама и ја сам задовољан, што сам добио таквог наследника. И наша привреда може бити задовољна, јер ће у њему имати претседника Општине, који је познаје, разуме и који јој је пријатељ.

Господин Ђуричић је изразио жељу, да му пружим сарадњу у извођењу послова који су започети и оних које је он замислио, и ја ћу му ту сарадњу пријатељски, од срца дати.

Ја се враћам својим предузећима, које сам заиста био занемарио за ово време. Враћам се Индустриској комори, која у данашње доба има пред собом тешке проблеме: набавка сировина, организација радне снаге и рада у индустрији и где претстоји велики посао.

Хвала вам што сте ми вечерас приредили ово велико задовољство, које испуњава цело срце. Хвала вам на сарадњи, коју сте ми давали, да се застава привредника изнесе што светлија из овог скоро петогодишњег периода.

Завршујући, пријатељи, ја вас молим, да се сетимо првога грађанина престонице и да узвикнемо одушевљено:

Живео наш Млади Краљ Петар II!
Живело Њ. Кр. Височанство Кнез Намесник Павле!
Живео цео Краљевски Дом Карађорђевића!
И, господо,
Живео наш поносити, слазни Београд!!!

ГОВОР Г. ВОЈИНА ЂУРИЧИЋА

Нови претседник Београдске општине г. Војин Ђуричић одржао је после тога овај говор:

Господине Претседниче и Господо привредници,

У првом реду морам да изјавим да у потпуности прихватам све оне констатације, које су господа предговорници тако исцрпно изнели у својим говорима, о плодном деловању мога уваженог претходника у својству претседника Београдске општине. Мени не би остало у том погледу ништа друго него да просто поновим оно што су господа извојела рећи.

Рад г. Владе Илића, као претседника Београдске општине био је многоструко плодан и он претставља врло важну епоху у развјетку нашег престолног града. За ово релативно кратко раздобље од неких четири и по године дана, борећи се са не малим тешкоћама, г. Илић је успео не само да санира општинске финансије и остави своје последнику једно стање, које се, не да упоредити са оним што је он био затекао, већ је створио читав низ опште корисних установа, као што су београдски Сајам, дечије прихватаиште, градска болница, зоолошки врт, модерне санитетске установе и др. и започео велики број комуналних радова, који јасно указују да је далеко назирао у будуће потребе наше престонице.

За овакво његово пословање г. Илић је наишао на опште признање Београђана, а међу њима и од стране оних који му лично нису пријатељи.

Такво затечено стање налаже новом Већу посебну дужност, а то је да настави путевима које је г. Влада Илић утро са његовим сарадницима и да се руководи истим идеалима — идеалима службе, вишим интересима наше престонице и наше земље.

Руковођен истим идеалима ја ћу наставити онде где је г. Влада Илић стао. И у то име кличем:

Нека је хвала г. Илићу на ствему што је учинио и

Живео наш горди Београд!

ГОВОР Г. ЖИВОЈИНА НЕШИЋА

Г. Живојин Нешић, индустријалац, поздравно је г. Владу Илића у име старих Београђана и, између осталог, рекао:

Твоја дела за време петогодишњег претседниковања толико су бројна, важна, велика и трајне вредности, да је заиста тешко дати суд шта је добро а шта је најбоље.

Твоја енергија, својствена српској раси, испољила се у свима правцима комуналне политике Београда за ових пет година.

За пет година напредак и цветање Београда у економском, социјалном, здравственом, културном, техничком и естетском смислу, најјаснији су доказ са ко-

лико си несебичности, искрености и љубави преузео положај претседника драгог нам Београда.

Г. Ж. Нешић затим набраја све успехе које је за последњих пет година, заслугом г. Владе Илића, постигла београдска привреда и Београдска општина. Завршујући ово признање, г. Нешић се обраћа г. Вл. Илићу и узвикује: „Дај Боже да сви будући претседници Београда узму за пример тебе.”

ГОВОР Г. ЈОВАНА ВАСИЉЕВИЋА

У име Београдског сајма говорио је г. Јован Васиљевић, претседник Надзорног одбора овог Сајма и изјавио г. Вл. Илићу најтоплију благодарност на заузимању око стварања Београдског сајма.

Ван сваке је сумње — рекао је г. Васиљевић — да је тек долазак г. Владе Илића за положај Претседника Градског Поглаварства, омогућио да Београд добије један међународни сајам, који је већ у свом првом почетку дао одличне резултате и стао у ред најважнијих сајмова у Средњој Европи и на Балканском Полуострву.

Управа Београдског сајма одала је пуно признање раду г. Владе Илића и решила да његову бисту постави на улазу у велики индустријски павиљон на Сајмишту, а ја, на овом месту желим само да подвучем, да ће — оснивање, први рад и успех Београдског сајма остати нераздвајно повезани за личност г. Владе Илића.

Са жељом да г. Влада Илић у осталим областима своје јавне делатности остане још дуго активан на општу корист целе наше привреде и земље, ја му желим свако добро а новог претседника Градског Поглаварства г. Војина Буричића, молим да Београдском сајму и целокупној нашој привреди укаже пажњу коју они заиста заслужују.

СПОМЕНИЦА БЕОГРАДСКИХ ПРИВРЕДНИКА У ЧАСТ Г. ВЛАДЕ ИЛИЋА

Да би сачували трајнију успомену признања београдских привредника исказаног овом приликом, приређивачи су издали и Споменицу, у којој је изнет отисак уметнички израђене повеље и штампани говори одржани на овој другарској вечери.

На уводном месту Споменице стоји:

Влада Илић, претседник Индустријске коморе, дошао је на положај претседника Београдске општине 5 јануара 1935 године. На том положају провео је скоро пет година. За све ово време Влада Илић се потпуно посветио своје задатку, занемарујући своје личне интересе. Неуморно је радио на свима општинским проблемима. Резултат тог његовог рада је читав низ дела, која њему служе на част, и која су од велике вредности за културни, социјални и привредни развитак Београда.

У
В
Р
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

Правна хроника:

Одлуке Државног савета

За висину изграђивања меродавна је уредба о извођењу регулационог плана и то као перфектан уређајни основ а не њен пројект.

Ово становиште заузето је у пресуди Државног савета бр. 15134 од 22 јуна 1939 год., којом је расправљен овај случај:

„Именовани сопственик тражио је од Градског поглаварства у Београду грађевинску дозволу за подизање зграде на свом односном имању у Београду. Поглаварство је одбило његово тражење својом одлуком Г. О. Бр. 9521/38 од 20 фебруара 1939 године са разлога што се по пројекту Уредбе о извођењу Регулационог плана предвиђа подизање вишеспратних зграда у односном крају док именовани ту тражи подизање приземне зграде, а затим Поглаварство се у својој одбијајућој одлуци позвало и на § 22 т. 4 Грађевинског закона. По жалби сопственика Министар грађевина као виша грађевинска власт поништио је општинску одлуку истичући да не може бити позивања на односну Уредбу пошто она још не постоји, и да нема основа ни за примену § 22 т. 4 грађевинског закона. Против Министровог решења Поглаварство као самоуправа поднело је тужбу Државном савету и за поништај решења истакло је оне исте разлоге са којих је као грађевинска власт првог степена одбило да изда грађевинску дозволу.

Државни савет налази:

Грађевински закон (§ 3) предвидео је три уређајна основа: регулациони план, Уредбу о његовом извођењу и Грађевински Правилник, побројао је шта има да одреди сваки од тих уређајних основа (§§ 4—6), одредио је преклузивне рокове за израду тих основа (§ 7) и поступак за саму израду (§§ 8—12). Уредба о извођењу регулационог плана као уређајни основ одређује, поред осталог и висину изграђивања (§ 5 ст. 1 под 1). Зато ако за једну општину постоји уредба о извођењу регулационог плана као перфектан уређајни основ, тј. донета по поступку и на начин предвиђен у Грађевинском закону, у таквом случају висина изграђивања у тој општини мора бити саобразна прописима односне Уредбе. Са београдском општином то није случај, она сама у својој првостепеној одлуци полази од тога да Уредба још, као пуноважан уређајни основ не постоји, и то и Министар грађевина као виша власт утврђује, а чим то стоји не може ни бити позивања на ту Уредбу, нити једна грађевинска дозвола, за коју су иначе остали законски услови испуњени, може бити ускраћена по том основу. Пројекат односне Уредбе, на који се позвала општина у својој одлуци, није исто што и пуноважан уређајни основ, зато не може ни имати она правна дејства која закон само за перфектан уре-

ђајни основ везује. Зато је у овом погледу била противна закону општинска одлука а Министар грађевина је правилно поступио кад ју је као такву поништио.

Што се тиче примене § 22 ст. 4 Грађевинског закона на спорни случај, по коме пропису — дозвола за зидање не може се дати за оне грађевине које би ружиле слику краја, улице, места, а на који се општина позвала ускраћујући грађевинску дозволу, и ту је Министрово решење о поништају општинске одлуке правилно, јер по закону (§ 122 ст. 5 Закона о општем управном поступку) Министар грађевина као виша власт могао је, не слажући се са оценом општине као ниже власти о естетској страни пројектоване зграде у односу на околне зграде, да општинску одлуку и у том погледу измени.

Код таквог стања ствари, Министрово решење је правилно а тужба општине је неумесна и као таква одбачена.”

Пре доношења регулационог плана општина не може да одбије проглашење једног земљишта за градилиште истичући да се оно налази у ширем реону, нити може да се позове на забрану зидања ако није претходно о томе донела начелну одлуку под законским условима.

Ово становиште заузео је Државни савет у својој пресуди бр. 19350/38 од 15 фебруара 1939 год., расправљајући следећи случај:

„Тужиља је тражила од Градског поглаварства у Београду грађевинску дозволу за подизање зграде и оgrade на имању у ул. Стевана Првовенчаног бр. 113. Од овог тражења је одбијена одлуком Поглаварства Г. О. бр. 219 од 13 фебруара 1937 год. са разлога што се односно земљиште налази у ширем грађевинском реону и да као такво општина може, по § 47 Грађевинског закона, да га не прогласи за градилиште и затим што је на односном терену забрањено свако зидање извршном одлуком Градског већа, донетом у смислу § 118 Грађевинског закона и обнародованом у Општинском службеном листу бр. 29 од 18 јула 1935 год. По жалби заинтересоване Министар грађевина својим оспореним решењем поништио је општинску одлуку напавши да за одбијање грађевинске дозволе није било основе у § 47 Грађевинског закона пошто општина још није донела регулациони план, који треба да утврди границе ужег и ширег грађевинског реона, и да грађевинска дозвола није могла да се ускрати ни по § 118 Грађевинског закона јер се не види да би подизање спорне зграде отежавало и уколико извођење регула-

дионаг плана. Општина као самоуправа је поднела тужбу против министровог решења тражећи његов поништај са оних истих разлога које је као управна власт навела за одбијање грађевинске дозволе.

Државни савет налази:

Према § 47 ст. 1 Грађевинског закона — све земљиште у ужем грађевинском реону, ако је по регулационом плану предвиђено за зидање и ако одговара општим условима прописаним овим законом, уредбом о извођењу регулационог плана или грађевинским правилником, може се употребити за градилиште; у ширем реону, и ако иначе задовољава опште услове, може постати градилиштем тек онда када га општина за тако прогласи.

Да би општина као грађевинска власт, решавајући по тражењу грађевинске дозволе, могла да се позове на цитирани § 47 и по њему да не допусти да се извесно земљиште у ширем грађевинском реону прогласи за градилиште, треба да је претходно, сходно §§ 3—12 Грађевинског закона, донела уређајне основе, од којих регулациони план има да утврди грађевински реон са границама ужег и ширег реона (§ 4 тач. 1) или да је овај постојећи стари регулациони план у законском року саобразила прописима новог закона (§ 7). То међутим још није учињено, као што је утврдио Министар грађевина у свом решењу, те, према томе, не може бити ни позивања на пропис § 47; јер за његову примену је претпоставка постојање новог регулационог плана или у законском року саображеног старог реона. Зато је Министар грађевина правилно поступио кад је у овом решењу констатовао да општинска одлука о одбијању грађевинске дозволе није имала основа у § 47.

На основу § 118 Грађевинског закона, који овлашћује општину да може забранити нова грађења приликом израде новог или измене постојећег регулационог плана, градско веће Општине београдске је донело одлуку, објављену у општ. служб. листу од 18 јула 1935 год., о забрани зидања на територији ван општинског грађевинског реона, где се по тврђењу општине налази и односно земљиште заинтересоване, али је та забрана предвиђена само у случајевима „за које се нађе да би отежавали правилно и целисходно извођење регулационог плана“, како је изрично наглашено у самој одлуци Градског већа. Међутим, Поглаварство је у спорном случају, позивајући се на напред наведену одлуку свог градског већа о забрани зидања, одбило грађевинску дозволу само зато што се спорно градилиште налази на подручју забрањеног зидања, и не утврдивши да би извођење пројектоване грађевине отежало правилно и целисходно извођење регулационог плана, а без тога, она одлука градског већа, и под претпоставком да се градилиште налази у подручју забране зидања, није могло да пружи основ за одбијање грађевинске дозволе, јер оном одлуком градског већа није забрањено свако зидање у оном подручју, него само такво зидање које отежава правилно и целисходно извођење регулационог плана, што за спорно зидане није утврђено.

Код таквог стања ствари, министрово решење о поништају општинске одлуке, којом је тужили без за-

конског основа ускраћена грађевинска дозвола, правилно је и на закону основано а тужба општине је неумесна и као таква одбачена.”

На земљишту које је регулационим планом предвиђено за јавне потребе допуштено је постављање привремених грађевина.

У овом смислу је пресуда Државног савета бр. 4435 од 8 јуна 1939 год., којом је пресуђен овај случај:

„Тужилац је тражио грађевинску дозволу за подизање зграде на своме имању на углу Коларске и Пожешке улице. Градско поглаварство у Београду својом одлуком Г. О. Бр. 3871/38 одбило је тужиочево тражење са разлога што се односно имање, према идејној скици регулације, највећим делом експроприше за проширење Коларске улице. Министар грађевина својим оспореним решењем потврдио је општинску одлуку и жалбу именованог одбацио са разлога што за крај у коме се налази односно имање постоји израђена и одобрена регулација и да се према њој односно имање тужиочево већим делом експроприше за потребе Коларске улице.

Државни савет налази:

Поглаварство као управна власт првог степена навела је као разлог за одбијање грађевинске дозволе да се по идејној скици регулације односно земљиште већим делом експроприше за јавне потребе, а такав разлог нема основа у закону, јер Грађевински закон не познаје идејну скицу регулације као сметњу да се једно земљиште употреби у грађевинск есврхе, него то дејство признаје (§ 116 ст. 1) само регулационом плану као перфектном уређајном основу (§§ 3—13 Грађевинског закона), па и у том случају, тј. кад је таквим регулационим планом једно земљиште одређено за јавне потребе дозвољено је (§ 116 ст. 2) постављење на њему привремених грађевина под одређеним условом.

Ни Министар грађевина, решавајући по жалби као виша грађевинска власт, није претходно распривио питање постојања односно перфектног уређајног основа, јер би по закону само у таквом случају могло бити позивања на исти, а ако би се утврдило да такав уређајни основ и постоји, онда би требало распривио питање дозволе за привремену грађевину по § 116 ст. 2 Грађевинског закона, јер тужилац наводи да је био постављен захтев и у том смислу. Уместо тога Министар грађевина је потврдио општинску одлуку истичући да за односни крај постоји израђена и одобрена регулација, без ближег опредељења, да ли се ту ради о регулационом плану или перфектном уређајном основу, који случај једино закон узима у обзир, па и тада допушта могућност привременог грађења. Зато је министрово решење поништено у смислу чл. 26 Закона о Државном савету и управним судовима, да би управна власт, доносећи ново решење поступило по примедбама ове пресуде.”

Саопштио,

Љубомир Ж. Јевтић,
секретар Држ. савета.

„Рад Конгреса Градова“

— Прва свеска Комуналне библиотеке Савеза градова — средио за штампу г. Божа Павловић —

Главна годишња скупштина Савеза југословенских градова, одржана у Београду 18 јуна 1939, донела је одлуку да Савез приступи издавању своје Комуналне библиотеке, „којом би покушао да попуни осетну празнину у нашој стручној литератури у односу на комуналну политику“.

Као прва свеска те Библиотеке, према одлуци Савеза градова, појавила се књига „Рад конгреса градова“, коју је за штампу средио г. Божа Павловић, главни секретар Савеза градова. У њој је штампан сав материјал који се односи на Први конгрес југословенских градова, одржан у Београду од 16—18 јуна 1939 г.

Од нарочитог су интереса, и за градске чиновнике и за комуналне раднике, стручни реферати који су одржани на конференцијама стручњака и реферата за време овог конгреса, као и дискусија која

се поводом тих реферата развијала. Међу тим рефератима има комуналних студија од научне вредности.

Врло је занимљиво и поглавље VI „Наши градови“, где су приказане знаменитости, одлике и лепоте свих југословенских градова, а забележена су и имена градских претседника и њихове кратке биографије.

Књига је илустрована фотографијама тадашњих претседника свих југословенских градова и карактеристичним снимцима из појединих градова.

Значај те књиге је тим већи што је она једина публикација у којој се могу наћи, скупљени на једном месту и прегледно сређени, подаци о циљевима и раду Савеза југословенских градова, о важнијим комуналним питањима и карактеристикама свих наших градова, као и о општим комуналним проблемима, који интересују све градове, или бар највећи број градова.

Б.

„Прилози за културну историју Црне Горе“

од Д-р Пере Ђ. Шоћа

Црна Гора много је позната, не само нама Југословенима, већ и странцима. И када се спомињала Црна Гора, та „света земља“ Дукље, Црне Горе и Брда, како каже Д-р П. Шоћ, обично се увек истичало њено ратовање и примери њена чојства и јунаштва, који су јој и стекли највећу славу. Али Црна Гора борила се и оставила је трага и на културноме пољу.

Колико је и какав је траг оставила на културноме пољу изнето је у књизи д-ра Пере Ђ. Шоћа, познатог књижевника и публицисте предратне Црне Горе, под називом: „Прилози за културну историју Црне Горе“ са 70 слика, Београд 1939 год.

Књига даје драгоцене податке научницима, и свакоме, који се баве прошлошћу и историјом Црне Горе. Јер, у њој има таквих података, лепо сређених и до којих се тешко долази, да заиста изазивају интересовање — што писцу може служити на понос.

Књига је написана лаким и течним стилем. У њој су поглавља:

I — Историјски и национални значај музеја, архива и библиотека на Цетињу.

II — Објекти ван музеја, који се односе на Црну Гору.

III — Пред новим задацима.

Свако поглавље у овој дивној књизи износи историјат Црне Горе, њено богатство — национално богатство свих Југословена. Уз свако поглавље придодат је велики број лепих и ретких слика, које књизи дају још више значаја.

Обзиром на важност и значај изнетих архивских података, без којих би се тешко дала обрадити прошлост и историја Црне Горе, најтоплије се препоручује свима нашим читаоцима. Књига је и технички врло добро опремљена.

Жив. Ранковић

Некролог:

† Владимир Хајдук-Вељковић

Владимир Хајдук-Вељковић, бан Вардарске бановине, резервни пешад. потпуковник, погинуо је у Скопљу пред Официрским домом 6 септембра у 12.25 ч. 1939 год. Њега је убио, мучки и чак хладнокрвно, са три револверска метка „службеник градске полиције”, у пуној свечаној униформи градске полиције отпуштени поднаредник Богољуб Милошевић, родом из Мостара.

Трагичном смрћу завршио је живот један родољуб, чији је живот иако доста кратак испуњен неуморним радом за добро Народа и за напредак Отаџбине. Погинуо је један херој, витез две Карађорђеве звезде с мачевима, невини и у времену када је својој Отаџбини и своме Народу био одвећ потребан.

Трагичном смрћу завршио је живот један идеалиста, чије је јунаштво у ратовима за Ослобођење и стварање Краљевине Југославије стварало југословенски еп. Погинуо је, баш после две и по деценије на домаку планина Јужне Србије, где је рађаван — давао прве капи своје крви, за браћу на Југу а, са којих је планина Српска војска у једноме величанственом налету пошла да ослободи и уједини сву браћу растурену — све Србе, све Хрвате и све Словенце.

Рођен 3 новембра 1893 год. у селу Дубони, Срез младеновачки, Дунавске бановине, у старој и угледној шумадијској породици, која му је још од првих дана живота усадила у души жарки патриотизам, љубав према Слободи и ону патријархалну честитост коју даје свака Шумадинка своме сину и, која када га упућује на какав важан пут увек му предочава „да свој образ не укаља”. По свршеној основној школи у месту рођења и, по завршених 7 разреда гимназије ступа у Војну академију 1 септембра 1913 год. са 46 класом.

Пун заноса као млади кадет за официрски позив већ се међу друговима нарочито истиче. Али, рат који је Аустроугарска објавила Србији и, Краљевину Србију натерала да ратује, њега 1914 год. затиче као недовршенога питомца Војне академије, поднаредника. И, он као и други његови другови ступа у рат, улази у борбу.

Требало је посматрати са каквим су одушевљењем ти млади борци, у улози водних официра или официрских патрола, презирали смрт и, извршавали своје војничке дужности. Они нису имали ни стручне војничке спреме а још мање војничке ратне рутине —

али, они су имали одушевљења, смелости и куражи да смрти погледају у очи. Њихово држање давало је куражи и другима, по годинама старијим, те је тако Српска војска увек побеђивала.

Учествовао је као активни официр у свима ратовима. За своје подвиге, јунаштво и храброст у борбама одликован је свима ратним декорацијама — међу њима и са 2 Карађорђеве звезде с мачевима.

После завршених ратова, 1918 год. задржао се још извесно време у активној војсци. Било је обзнањено „да ће сваки бити по заслуги награђен”.

Напушта војну службу, као и многи из његове класе 1920 год. Убрзо је реактивиран и унапређен у чин пешад. капетана I кл., па је поново пензионисан 19 фебруара 1923 год. Полаже гимназијску матуру и уписује се на Правни факултет Београдског универзитета. По завршеним правним студијама одаје се адвокатури (Смедерево и Смедеревска Паланка), по том ступа 1930 год. у државну службу као окружни инспектор (Петровград) одакле иде за начелника Управнога одељења Банске управе Дунавске бановине (Нови Сад) и одатле за начелника Банске управе Моравске бановине (Ниш).

На тим положајима истакао се не само као савестан и тачан чиновник, већ и као добар организатор, што га је и препоручило те је иако доста млад постављен за члана Државнога савета.

Са тога положаја кандидовао се и буде изабран 11 децембра 1938 год. за народнога посланика странке Југословенске радикалне заједнице (Ј. Р. З.) за срез јасенички Дунавске бановине.

За бана Вардарске бановине постављен је 26 фебруара 1939 год.

Владимир Хајдук-Вељковић заслужије похвалу:

Као војник у небројено борбених окршаја увек се држао витешки, високо уздигнуте главе, свестан да припада „поколењу, које је рођено за велике подвиге”. Био је јунак.

Као грађанин био је „јунак у миру”. Своје дужности вршио је са одушевљењем и самопрегоревањем. Волео је честите и исправне чиновнике, а ови су и њега ценили и волели. Можда ту и лежи трагедија његове смрти.

Као друг и из војске и у грађанству био омиљен. Иначе као човек био је увек праведан и строг.

Сахрањен је у Београду 8 септембра 1939 год.